

**DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ
TARIM ANLAŞMASI'NIN SONUÇLARI VE
TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

**Aslı BÜYÜKERŞEN
(Doktora Tezi)**

Eskişehir-2008

**DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ TARIM ANLAŞMASI'NIN SONUÇLARI VE
TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

Ash BÜYÜKERŞEN

DOKTORA TEZİ

(İktisat Anabilim Dalı)

Danışman: Prof.Dr. Ergül HAN

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temmuz, 2008

DOKTORA TEZ ÖZÜ
DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ TARIM ANLAŞMASI'NIN SONUÇLARI VE
TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Ash BÜYÜKERŞEN

İktisat Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temmuz, 2008

Danışman: Prof.Dr. Ergül HAN

Tarım sektörü, tüm ülkeler için büyük önem taşımaktadır. Bunun temel nedeni, tarımın beslenme odaklı bir sektör oluşudur. Dünya nüfusunun hızla artmasıyla birlikte, tarım sektörü daha önemli bir hale gelmiştir.

Ülkelerin uyguladıkları tarifeler ve tarife dışı engeller, tarımsal ticaretin gelişimini engellemektedir. Ayrıca ülkelerin tarım sektörüne sağladığı iç destekler, tarımsal ticaretin adil olmayan bir şekilde gerçekleşmesine yol açmaktadır.

Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)'den önceki Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) döneminde, tarım sektörü ile ilgili konular görüşülse de, bu konuda bağlayıcı kararlar alınmamıştır. DTÖ'nün Uruguay Turu'nda tarım sektörü ilk kez kapsamlı olarak görüşülmüş ve imzalanan Tarım Anlaşması ile tarım ürünleri ticareti büyük ölçüde disiplin altına alınmıştır.

Tarım Anlaşması, tarımsal ticaretin adil ve serbest bir şekilde gelişimini sağlamak amacıyla; pazara giriş, ihracat sübvansiyonları ve iç destekler ile ilgili düzenlemeler getirmiştir. Bu çalışmada, Tarım Anlaşması kapsamında alınan kararların DTÖ üyesi ülkeler tarafından uygulanıp uygulanmadığı ve gerçekleştirilen uygulamaların dünya tarım sektörüne etkisi incelenmiştir. Çalışmanın temel amacı olarak, Türkiye'nin Tarım Anlaşması çerçevesindeki taahhütlerini yerine getirip getirmediği ve bu kapsamda gerçekleştirilen uygulamaların Türkiye'nin tarım sektörüne olan etkileri ortaya konmuştur.

ABSTRACT**THE CONSEQUENCES OF THE WTO AGRICULTURE AGREEMENT
AND THE CASE OF TURKEY****Ash BÜYÜKERŞEN****Department of Economics****Anadolu University, Graduate School of Social Sciences, July 2008****Advisor: Prof.Dr. Ergül HAN**

Agriculture is important for all countries because it is directly related to nutrition. With the rapid increase in the world population, agriculture has become more important.

Tariff and non-tariff barriers applied by countries prevent the development of agricultural trade. Moreover, the domestic supports which countries provide to the agriculture sector cause an unfair competition.

Although the issues related to agriculture sector were discussed during the General Agreement on Tariffs and Trade (GATT) period before the World Trade Organization (WTO), there was no significant decision taken. At the WTO Uruguay Round, agriculture sector was focused on seriously for the first time and the Agriculture Agreement was signed.

The Agriculture Agreement aims at a fair and free agricultural trade by the regulations about market access, export subsidies and domestic support. The aim of this study was to explore whether the regulations of the Agriculture Agreement have been followed or not by the members of the WTO and the effects of these regulations on world agriculture sector were examined. The main aim of the current study was to determine whether or not Turkey has fulfilled the commitments of the Agriculture Agreement and the effects of those applications on Turkey's agriculture sector.

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Aslı BÜYÜKERŞEN'in “**Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşması'nın Sonuçları ve Türkiye Örneği**” başlıklı tezi/...../2008 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, İktisat Anabilim Dalında Doktora tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

		<u>İmza</u>
Üye (Tez Danışmanı) :	Prof.Dr. Ergül HAN	
Üye :	Prof.Dr. İlyas ŞIKLAR	
Üye :	Prof.Dr. İsmail AYDOĞUŞ	
Üye :	Doç. Dr. Erol KUTLU	
Üye :	Doç.Dr. Naci GÜNDOĞAN	

Prof.Dr. Ramazan GEYLAN
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖNSÖZ

Tezin her aşamasında eleştiri ve katkıda bulunan başta danışmanım Prof.Dr. Ergül HAN olmak üzere, tez izleme komitesinde yer alan Doç.Dr. Erol KUTLU ve Doç.Dr. Naci GÜNDÖĞAN'a, tez savunmasında jüride yer alan Prof.Dr. İlyas ŞIKLAR ve Prof.Dr. İsmail AYDOĞUŞ'a çok teşekkür ederim.

Ayrıca tez yazma sürecindeki destek ve anlayışlarından dolayı aileme de teşekkür borçlu olduğumu belirtmek isterim.

Aslı Büyükerşen

ÖZGEÇMİŞ

Aslı BÜYÜKERŞEN

İktisat Anabilim Dalı

Doktora

Eğitim

Yüksek Lisans	1997	Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı
Lisans	1992	Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü
Lise	1987	Atatürk Lisesi, Kütahya

İş

1998	Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi, Öğretim Görevlisi
------	--

Kişisel Bilgiler

Doğum Yeri ve Yılı: Eskişehir / 1970 **Cinsiyet:** Bayan **Yabancı Dil:** İngilizce

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa no</u>
ÖZ	ii
ABSTRACT	iii
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI	iv
ÖNSÖZ	v
ÖZGEÇMİŞ	vi
TABLolar LİSTESİ	xiii
GRAFİKLER LİSTESİ	xvii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ VE TARIM ANLAŞMASI

1. DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ ÖNCESİ GÜMRÜK	
TARİFELERİ VE TİCARET GENEL ANLAŞMASI	4
1.1. Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması'nın Doğuşu	4
1.2. Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması'nın	
Temel Amaçları	6
1.3. Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması'nın	
Temel İlkeleri	7
1.4. Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması	
Çerçevesinde Düzenlenen Müzakere Turları	10
1.4.1. Uruguay Turu Öncesinde Gerçekleştirilen Turlar	10
1.4.2. Uruguay Turu.....	12
2. DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ	15
2.1. Dünya Ticaret Örgütü'nün Amaçları	15
2.2. Dünya Ticaret Örgütü'nün Fonksiyonları	15
2.3. Dünya Ticaret Örgütü'nün GATT'dan Farkı	16

	<u>Sayfa no</u>
2.4. Dünya Ticaret Örgütü'nün Statüsü	16
2.5. Dünya Ticaret Örgütü'nün Karar Alma Mekanizması	17
2.6. Dünya Ticaret Örgütü'nün Yapısı	17
3. DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ TARIM ANLAŞMASI	20
3.1. Tarım Anlaşması Öncesinde Tarım Sektörü ile İlgili Alınan Kararlar	20
3.2. Tarım Anlaşması ile Getirilen Düzenlemeler	22
3.2.1. Pazara Giriş	23
3.2.2. İhracat Sübvansiyonları	25
3.2.3. İç Destekler	27
3.3. Tarım Anlaşmasında Yer Alan Özel ve Lehte Muameleler	35
3.4. Tarım Anlaşması ile İlgili Anlaşmalar	37
3.4.1. Sağlık ve Bitki Sağlığı Önlemlerinin Uygulanmasına İlişkin Anlaşma	37
3.4.2. Tekstil ve Giyim Anlaşması	38
3.5. İleri Tarım Müzakereleri	38
3.5.1. Müzakerelerdeki Ülke Grupları	39
3.5.2. Müzakerelerde Kaydedilen Gelişmeler	40
3.5.2.1. Doha Bakanlar Konferansı	40
3.5.2.2. Cancun Bakanlar Konferansı	41
3.5.2.3. Çerçeve Metni (Genel Konsey Kararı)	42
3.5.2.4. Hong-Kong Bakanlar Konferansı	44
3.5.2.5. Müzakerelerde Son Durum	45

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ TARIM ANLAŞMASI'NIN
ÜYE ÜLKELER AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

	<u>Sayfa no</u>
1. ÜYE ÜLKELERİN TARIM ANLAŞMASI'NDAKİ TAAHHÜTLERİ VE UYGULAMALARI	49
1.1. Pazara Giriş	49
1.1.1. Tarım Ürünlerine Uygulanan Tarife Oranları	50
1.1.2. Advalorem Olmayan Tarife Uygulamaları	58
1.1.3. Tarife Basamaklandırması	60
1.1.4. Tarife Kotaları	62
1.1.5. Özel Koruma Önlemleri	64
1.2. İhracat Sübvansiyonları	66
1.2.1. İhracat Sübvansiyonu Uygulayan Ülkeler	66
1.2.2. Ülkelerin İhracat Sübvansiyonu Sağladığı Ürünler	68
1.2.3. Seçilmiş Ülkelerin İhracat Sübvansiyonu Harcamalarının Gelişimi	69
1.2.4. İhracat Sübvansiyonu Taahhütlerinin Gerçekleşme Durumu	73
1.3. İç Destekler	75
1.3.1. Tarım Anlaşmasındaki İç Destek Taahhütleri İle İlgili Uygulamalar	75
1.3.1.1. Kırmızı Kutuda Yer Alan Desteklerin Gelişimi..	76
1.3.1.2. Seçilmiş Ülkelerin İç Destek Harcamalarının Gelişimi	80
1.3.2. Üretici Destek Tahminindeki Gelişmeler	84
2. TARIM ANLAŞMASI SONRASINDA DÜNYA TARIM SEKTÖRÜNDEKİ GELİŞMELER	87
2.1. Dünya Tarım Ürünleri Ticaretindeki Gelişmeler	87
2.1.1. Tarım Ürünleri İhracatındaki Gelişmeler	88

	<u>Sayfa no</u>
2.1.2. Dünya Toplam Mal İhracatında Tarım Ürünleri Payının Gelişimi	91
2.1.3. Ülke Gruplarının Toplam Mal İhracat ve İthalatında Tarım Ürünleri Payının Gelişimi	92
2.1.4. Tarım Ürünleri Ticaretinin Ülke Grupları Arasındaki Gelişimi	95
2.2. Dünya Tarım Sektörüne Ait Göstergelerin Gelişimi	99
2.2.1. Tarımsal Üretimin Gelişimi	99
2.2.2. Tarım Sektöründeki İstihdamın Gelişimi	101
2.2.3. Ülkelerin Gayri Safi Yurtiçi Hasıllarında Tarım Sektörünün Payının Gelişimi	102
2.2.4. Tarım Sektöründeki Verimliliğin Gelişimi	104
2.2.5. Tarım Ürünleri Fiyatlarının Gelişimi	106
2.3. Tarım Sektöründe Sağlanacak Tam Liberasyonun Etkileri	108
2.3.1. Tam Liberasyonun Seçilmiş Ülkelerin Tarım Ürünleri İhracatı ve İthalatına Etkisi	108
2.3.2. Tam Liberasyonun Seçilmiş Tarım Ürünleri Fiyatlarına Etkisi	110

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ TARIM ANLAŞMASI'NIN TÜRKİYE AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

1. TÜRKİYE'NİN TARIM ANLAŞMASI'NDAKİ TAAHHÜTLERİ VE UYGULAMALARI	113
1.1. Pazara Giriş	113
1.1.1. Türkiye'nin Pazara Giriş İle İlgili Taahhütleri	113
1.1.2. Türkiye'nin Pazara Giriş Taahhütleri İle İlgili Uygulamaları	115
1.2. İhracat Sübvansiyonları	118

	<u>Sayfa no</u>
1.2.1. Türkiye'nin İhracat Sübvansiyonu İle İlgili Taahhütleri ..	118
1.2.2. Türkiye'nin İhracat Sübvansiyonu Taahhütleri İle İlgili Uygulamaları	122
1.3. İç Destekler	131
1.3.1. Türkiye'nin Tarım Anlaşması'ndaki İç Destekler ile İlgili Taahhütleri ve Uygulamaları	131
1.3.2. Türkiye'nin Sağladığı İç Desteklerin Üretici Destek Tahmini Açısından Gelişimi	135
1.3.3. Türkiye'nin İç Destek Politikasındaki Gelişmeler	137
2. İLERİ TARIM MÜZAKERELERİ'NİN TÜRKİYE AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	142
2.1. Türkiye'nin İleri Tarım Müzakereleri'ndeki Tutumu	143
2.2. İleri Tarım Müzakereleri'nin Türkiye'ye Olası Etkileri	146
3. TARIM ANLAŞMASI SONRASINDA TÜRKİYE'NİN TARIM SEKTÖRÜNDEKİ GELİŞMELER	150
3.1. Türkiye'nin Tarım Ürünleri Ticaretindeki Gelişmeler	150
3.1.1. Tarım Ürünleri İhracat ve İthalatının Gelişimi	150
3.1.2. Tarım Ürünleri İhracat ve İthalat Fiyatlarının Gelişimi	155
3.1.3. Tarım Ürünleri İhracat ve İthalat Miktarlarının Gelişimi	159
3.2. Türkiye'nin Tarım Sektörüne Ait Göstergelerinin Gelişimi	161
3.2.1. Tarımsal Üretimin Gelişimi	161
3.2.2. Tarım Sektöründeki İstihdamın Gelişimi	164
3.2.3. Gayri Safi Yurtiçi Hasılda Tarım Sektörünün Payının Gelişimi	166
3.2.4. Tarım Sektöründeki Verimliliğin Gelişimi	168
3.2.5. Tarım Ürünleri Fiyatlarının Gelişimi ve Tarımsal Gelirlere Etkisi	171
3.3. Tarım Sektöründe Sağlanacak Tam Liberasyonun Etkileri	175

	<u>Sayfa no</u>
SONUÇ	178
KAYNAKÇA	187

TABLOLAR LİSTESİ

	<u>Sayfa no</u>
Tablo 1. Bölgesel Ticaret Anlaşmalarının Dağılımı	9
Tablo 2. Uruguay Turunda Gerçekleştirilen Tarife İndirimleri	14
Tablo 3. DTÖ'nün Yapısı	19
Tablo 4. A Ülkesinin 2007 Yılına Ait Göstergeleri	31
Tablo 5. Modalite Kağıdında Önerilen Tarife İndirimleri	46
Tablo 6. 2006 Yılında Ülkelerin Tarım Ürünlerine Uyguladıkları Tarife Oranları.....	51
Tablo 7. 2004 Yılında, Gelişmiş Ülkelerin Seçilmiş Tarım Ürünlerine Uyguladıkları Tarife Oranları	53
Tablo 8. Yüksek Gelirli Ülkelerin, En Az Gelişmiş Ülkelerden İthal Ettiği Tarım Ürünlerine Uyguladığı Tarife Oranları	55
Tablo 9. 2006 Yılında, Seçilmiş Ülkelerin Advalorem Olmayan Tarife Uygulamaları	59
Tablo 10. Ülke Sınıflandırmasına Göre Tarife Basamaklandırması	61
Tablo 11. Tarife Kotalarının Ülkelere Göre Dağılımı	63
Tablo 12. Özel Koruma Önlemlerinin Ülkelere Göre Dağılımı	65
Tablo 13. Ülkelerin İhracat Sübvansiyonu Sağlayabileceği Ürün Sayısı	67
Tablo 14. Seçilmiş Tarım Ürünlerine Sağlanan İhracat Sübvansiyonu Harcamaları	68
Tablo 15. Seçilmiş Ülkelerin İhracat Sübvansiyonu Harcamaları	69
Tablo 16. AB'nin İhracat Sübvansiyonu Harcamaları	70
Tablo 17. ABD'nin İhracat Sübvansiyonu Harcamaları	72

	<u>Sayfa no</u>
Tablo 18. Seçilmiş Ülkelerin Kırmızı Kutuda	
Yer Alan Destek Harcamaları	77
Tablo 19. AB'nin İç Destek Harcamaları	80
Tablo 20. AB Bütçesi İçinde Tarım Sektörüne	
Yönelik Harcamalar	82
Tablo 21. ABD'nin İç Destek Harcamaları	83
Tablo 22. Ülkelerin Üretici Destek Tahminleri	85
Tablo 23. Ülkelerin Üretici Destek Tahmini Yüzdeleri	86
Tablo 24. Dünya Tarım Ürünleri İhracat Değerinin Gelişimi	88
Tablo 25. Ülke Grupları İtibariyle Tarım Ürünleri	
İhracat Değerinin Gelişimi	89
Tablo 26. Sektörler İtibariyle Dünya İhracat Miktarının Gelişimi	90
Tablo 27. Ülke Gruplarının Toplam Mal İhracatında	
Tarım Ürünlerinin Payı	93
Tablo 28. Ülke Gruplarının Toplam Mal İthalatında	
Tarım Ürünlerinin Payı	94
Tablo 29. Yüksek Gelirli Ülkelerin, Düşük Gelirli Ülkelerle	
Olan Toplam Mal Ticaretinde, Tarım Ürünlerinin Payı	96
Tablo 30. Yüksek Gelirli Ülkelerin, Orta Gelirli Ülkelerle Olan	
Toplam Mal Ticaretinde, Tarım Ürünlerinin Payı	97
Tablo 31. 2006 Yılında Dünya Tarım Ürünleri	
İhracat ve İthalatındaki İlk 15 Ülke	98
Tablo 32. Sektörler İtibariyle Toplam Üretim	
Miktarının Gelişimi.....	100
Tablo 33. Tarım Sektöründeki İstihdamın Toplam İstihdam İçindeki	
Payı	101
Tablo 34. Ülkelerin Gayri Safi Yurtiçi Hasıllarında	
Tarım Sektörünün Payı	103
Tablo 35. Tarım Sektöründe İşgücü Başına	
Katma Değerin Gelişimi	105

	<u>Sayfa no</u>
Tablo 36. Seçilmiş Tarım Ürünleri Fiyatlarının Gelişimi.....	106
Tablo 37. Dünya Bankası Mal Fiyat İndeksine Göre Tarım Ürünleri Fiyatlarının Gelişimi	107
Tablo 38. Tarım Ürünleri Ticaretindeki Tam Liberasyonun İthalat ve İhracata Etkisi	109
Tablo 39. Tarım Sektöründeki Tam Liberasyonunun Ürün Fiyatlarına Etkisi	111
Tablo 40. Türkiye'nin Tarım Anlaşması'ndaki Tarife Taahhütleri.....	114
Tablo 41. Türkiye'nin Tarım Ürünlerine Uyguladığı Tarife Oranlarının Gelişimi	115
Tablo 42. Türkiye'nin 2006 Yılında, Seçilmiş Tarım Ürünlerine Uyguladığı Tarife Oranları	116
Tablo 43. Türkiye'nin İhracat Sübvansiyonu Taahhütleri	119
Tablo 44. Türkiye'nin İhracat Sübvansiyonu Sağladığı Ürünler ve Bütçe Harcamaları	124
Tablo 45. Türkiye'nin İhracat Sübvansiyonu Sağladığı Ürünler ve Miktarları	127
Tablo 46. Türkiye'nin İhracat Sübvansiyonu Sağladığı Ürün Sayısı ve Toplam Bütçe Harcamalarının Gelişimi	130
Tablo 47. Türkiye'nin Tarım Ürünlerine Sağladığı Pazar Fiyatı Desteği	132
Tablo 48. Türkiye'nin Sağladığı Ürüne Özel Desteklerin İlgili Ürünlerin Üretim Değerindeki Payı	134
Tablo 49. Türkiye'nin Üretici Destek Tahminindeki Gelişmeler	135
Tablo 50. Türkiye'de Tarım Sektörüne Sağlanan Destekler	137
Tablo 51. Türkiye'de Tarım Sektörüne Sağlanan Destekler ve Toplam Tarımsal Destekler İçindeki Payı	140

	<u>Sayfa no</u>
Tablo 52. 2006-2010 Döneminde Uygulanacak Destekler ve Destekleme Bütçesindeki Payları.....	141
Tablo 53. Türkiye'nin ve Seçilmiş Ülkelerin Tarife Yapılarının Özet İstatistikleri.....	147
Tablo 54. Türkiye'nin Tarım Ürünleri Dış Ticareti ve Toplam Dış Ticaretteki Payı	152
Tablo 55. Türkiye'nin Tarım ve Ormancılık Ürünlerinde İhracat ve İthalat Birim Değer İndeksleri	156
Tablo 56. Türkiye'nin Tarım ve Ormancılık Ürünlerinde Dış Ticaret Hadleri	158
Tablo 57. Türkiye'nin Tarım ve Ormancılık Ürünlerinde İhracat ve İthalat Miktar İndeksleri	160
Tablo 58. Türkiye'de Tarımsal Üretim Miktarının Gelişimi	162
Tablo 59. Türkiye'de Tarım Sektöründeki İstihdamın Gelişimi	165
Tablo 60. Türkiye'nin Gayri Safı Yurtiçi Hasılasında Tarım Sektörünün Payı	167
Tablo 61. Seçilmiş Tarım Ürünlerine Ait Verimler	169
Tablo 62. Seçilmiş Tarım Ürünlerine Ait Fiyatlar	172
Tablo 63. Tarım ve Diğer Sektörler Arasındaki İç Ticaret Hadleri	174
Tablo 64. Tarım Sektöründe Tam Liberasyon Sağlanmasının Seçilmiş Tarım Ürünlerine Etkisi.....	176

GRAFİKLER LİSTESİ

	<u>Sayfa no</u>
Grafik 1. 2003 Yılında Tarım ve İmalat Sanayi Ürünlerine Uygulanan Tarifeler	57
Grafik 2. Taahhüt Edilen ve Gerçekleşen İhracat Sübvansiyonu Harcamaları	74
Grafik 3. Kırmızı Kutuda Yer Alan Desteklere İlişkin Taahhütlerin Gerçekleşme Durumu	79
Grafik 4. Dünya Toplam Mal İhracatında Tarım Ürünlerinin Payı	91
Grafik 5. Türkiye'nin Tarım Sektöründe Emek Verimliliğinin Gelişimi	170

GİRİŞ

Tarım; milli gelir, ihracat ve istihdama olan katkısının yanı sıra, özellikle gıda güvencesinin sağlanması açısından taşıdığı önem nedeniyle stratejik bir sektör olarak kabul edilmektedir.

Tarım sektörünün en belirgin özellikleri, üretimin doğal koşullara bağlı olması nedeniyle arz esnekliğinin, tüketimin beslenmeye yönelik olması nedeniyle talep esnekliğinin katı olması, üretimi yıllık olarak yapılan tarımsal ürünlerin fiyatlarında devresel dalgalanmalar görülmesi, üretici konumlarının dağınık olması ve sermaye birikimindeki yetersizliktir. Tüm bu özellikleri nedeniyle tarım sektörü, hemen hemen tüm ülkelerde devlet tarafından korunmakta ve desteklenmektedir. Ancak uygulanan bu korumacı politikalar ve sağlanan destekler, tarım ürünleri ticaretinin serbest ve adil bir şekilde gelişimine engel olmaktadır.

1948 yılında yürürlüğe giren Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT), ülkeler arasındaki ticareti serbestleştirmek amacıyla bir takım kurallar getirmiştir. Tarım ürünleri GATT kapsamında olmasına rağmen, getirilen kurallar genellikle sanayi ürünlerini kapsamış, GATT çerçevesinde gerçekleştirilen müzakere turlarında, sanayi ürünleri ticaretinin serbestleşmesine yönelik önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Tarım ürünleri ile ilgili kapsamlı ve bağlayıcı kararlar alınmamıştır.

GATT kapsamında 1986-1994 yılları arasında gerçekleştirilen Uruguay Turu'nda imzalanan ve 1995 yılında yürürlüğe giren Nihai Senet ile Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) kurulmuştur. GATT'ın fonksiyonlarını üstlenen DTÖ, günümüzde uluslararası ticareti düzenleyen en yetkili kuruluştur.

DTÖ'nün kuruluş anlaşmasında yer alan ve 1995 yılında yürürlüğe giren Tarım Anlaşması, tarım ürünleri ticaretinin adil ve serbest bir şekilde gelişimini engelleyen uygulamaların kaldırılması için; pazara giriş, ihracat sübvansiyonları ve iç destekler ile ilgili düzenlemeler getirmiştir.

Tarifeler, yerli üreticileri dış rekabetten korumak amacıyla uygulanan en yaygın koruma araçlarından biridir. Tarifelerin yüksek oranlarda uygulanması, tarım ürünleri ticaretini sınırlandırmaktadır. Miktar kotaları, dolaylı vergiler, tarife kotaları vb. uygulamaları içeren tarife dışı engeller de tarım ürünleri ticaretinin serbestleşmesini önlemektedir. Pazara giriş konusunda getirilen düzenlemelerle,

tarife dışı engellerin tarifelere dönüştürülmesi, tarım ürünleri ithalatının yalnız tarifelere konu olması ve bu tarifelerin de zaman içinde azaltılması amaçlanmıştır.

Tarım ürünleri ihracatını artırmak için devlet tarafından yapılan ödemeleri kapsayan ihracat sübvansiyonları, ihraç malının birim maliyetini düşürerek dış ticarete haksız bir rekabete neden olabilmektedir. Bu konuda getirilen düzenlemeler ile ihracat sübvansiyonlarının azaltılması ve zamanla tamamen kaldırılması öngörülmüştür.

Ülkeler tarafından, tarım ürünlerinin fiyatlarında istikrarı sağlamak ve tarımsal gelirleri artırmak amacıyla verilen iç destekler de tarım ticaretini olumsuz yönde etkileyebilmekte, destek sağlanan ürünlerin birim maliyetlerini düşürerek bu ürünlerin ihracat şansını artırabilmektedir. İç destekler konusunda getirilen düzenlemeler ile, bu konudaki uygulamalar belirli kurallara bağlanmış ve sağlanan desteklerin azaltılması amaçlanmıştır.

DTÖ üyesi gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, söz konusu düzenlemeler ile ilgili belirli taahhütlerde bulunmuşlardır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin taahhütleri farklı oranlardadır ve indirimlerin gerçekleştirilme süresi gelişmiş ülkeler için altı, gelişmekte olan ülkeler için on yıldır. En az gelişmiş ülkeler, herhangi bir taahhütte bulunmamışlardır. Ayrıca üye ülkeler, taahhütleri ile ilgili uygulamalarını her yıl DTÖ'ye bildirmekle yükümlüdürler.

Tarım Anlaşması ile dünya tarım ürünleri ticaretinde devamlı bir liberasyon amaçlanmaktadır. Bu amaca yönelik çalışmalar, DTÖ tarafından 24 Mart 2000 tarihinde başlatılan İleri Tarım Müzakereleri kapsamında devam etmektedir. Bu müzakerelerde, tarım sektöründe artan bir liberasyon sağlanması için getirilecek yeni düzenlemelerin belirlenmesine çalışılmaktadır.

Tarım Anlaşması ile getirilen düzenlemelerin tarım ürünleri ticaretinde amaçlanan adil ve serbest gelişimi sağlaması, ancak tüm üyelerin bu konudaki taahhütlerini yerine getirmeleri ile mümkün olabilecektir. Bu yüzden çalışmada, üye ülkelerin taahhütlerini yerine getirip getirmediikleri ve bu kapsamda gerçekleştirilen uygulamaların dünya tarım sektörüne olan etkisi ortaya konmuştur. Çalışmanın temel amacı, Türkiye'nin Anlaşma'daki taahhütlerini yerine getirip getirmediğini incelemek ve bu kapsamda gerçekleştirilen uygulamaların Türk tarım sektörüne olan etkisini ortaya koymaktır. İleri Tarım Müzakereleri ile tarım ürünleri ticaretine

getirilecek yeni düzenlemelerin tüm üye ülkeler açısından önem taşıması nedeniyle, söz konusu düzenlemelerin dünya ve Türk tarım sektöründe yaratabileceği etkilere de, çalışmada yer verilmiştir.

Bu amaçlarla çalışma, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, DTÖ'nün uluslararası ticareti düzenlemedeki amaç ve fonksiyonlarının ortaya konması açısından, öncelikle DTÖ'nün temelini oluşturan GATT sistemi açıklanmış, daha sonra DTÖ'nün işleyişi ile ilgili bilgiler verilmiş ve Tarım Anlaşması ele alınmıştır. Bu bağlamda, Tarım Anlaşması ile pazara giriş, ihracat sübvansiyonları ve iç destekler konularında getirilen düzenlemeler açıklanmış, Anlaşma'da yer alan özel ve lehte muamelelere değinilmiştir. Tarım Anlaşması ile yakından ilgileri olması nedeniyle Sağlık ve Bitki Sağlığı Önlemlerinin Uygulanmasına İlişkin Anlaşma ile Tekstil ve Giyim Anlaşması'ndan kısaca bahsedilmiştir. Son olarak, İleri Tarım Müzakereleri'nde kaydedilen gelişmeler hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde, üye ülkelerin pazara giriş, ihracat sübvansiyonları ve iç destekler ile ilgili taahhütlerini yerine getirip getirmediği ve bu konudaki uygulamaların dünya tarım sektörüne olan etkileri incelenmiştir. Daha sonra tarım sektöründe sağlanabilecek tam liberasyonun olası etkileri ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde, öncelikle Türkiye'nin Tarım Anlaşması kapsamındaki taahhütleri açıklanmış, bu taahhütleri yerine getirip getirmediği incelenmiştir. Daha sonra, Türkiye'nin İleri Tarım Müzakereleri'ndeki tutumu ve bu müzakerelerde pazara giriş, ihracat sübvansiyonları ve iç destekler konusunda getirilecek yeni düzenlemelerin, Türkiye'nin bu konulardaki uygulamalarında yaratabileceği etkiler üzerinde durulmuştur. Tarım Anlaşması kapsamında gerçekleştirilen uygulamaların Türk tarım sektörüne olan etkileri ortaya konulduktan sonra tarım sektöründe tam liberasyon sağlanmasının, Türkiye'nin tarım sektöründe oluşturabileceği etkiler ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ VE TARIM ANLAŞMASI

1. DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ ÖNCESİ GÜMRÜK TARİFELERİ VE TİCARET GENEL ANLAŞMASI

Uluslararası ticaret, Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) kuruluşuna kadar geçen sürede Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması'nın (GATT) belirlediği kurallar çerçevesinde yürütülmüştür. GATT'ın uluslararası ticareti düzenlemeye yönelik uygulamaları, DTÖ'nün temelini oluşturmuştur.

1.1. Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması'nın Doğuşu

Ülkeler arasındaki ticaretin gelişmesiyle birlikte, uluslararası ticareti düzenleyen uygulamalar gerçekleştirilmiş, ülkeler, dünyadaki ekonomik gelişmelerin olumlu olduğu dönemlerde dış ticaretin serbestleştirilmesi, olumsuz olduğu dönemlerde ise korumacılık amaçlı politikalar uygulamışlardır.

1. Dünya Savaşı'ndan sonra dünya ekonomisinde ortaya çıkan durgunluk, korumacı politikaların uygulanmasına neden olmuş, 1930-1933 yılları arasında bir çok ülke gümrük tarifelerini yükseltmiştir. 2. Dünya Savaşı sonrasında da devam eden korumacı politikaları ortadan kaldırmak için yeni düzenlemelere ihtiyaç duyulmuştur.

1944 yılında toplanan Bretton Woods Konferansı sonucunda oluşturulan Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (WB)'nin ticareti düzenleyici işlevlere sahip olmamaları, dünya ticaretini düzenleyecek yeni bir kuruluş oluşturulmasında etkili olmuştur.

2. Dünya Savaşı süresince ABD, İngiltere ve Kanada, yeni uluslararası ticaret sisteminin ana konularını belirlemek için görüşmeler yapmışlar ve bu işbirliği savaş sonrasında da sürmüştür. ABD, savaştan en güçlü devlet olarak çıkmasının sonucu olarak, uluslararası ticaret düzenini kurma görevini üstlenmiştir. ABD, 1945 yılında, "Dünya Ticaret ve İstihdamının Gelişmesi İçin Öneriler" (Proposals For Expansion

of World Trade and Employment) adlı bir çalışma yayımlamıştır. Bu önerinin amacı Uluslararası Ticaret Örgütü'nün (ITO) kuruluşunu gerçekleştirmektir.¹

1945'de Birleşmiş Milletler kurulmuş ve Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Konseyi yaptığı ilk toplantıda, ITO'nun kurulmasını benimsemiştir. Konseyin 1946 yılı Şubat ayında Londra'da yapılan toplantısında, Birleşmiş Milletler Ticaret ve İstihdam Konferansı'nın toplanması kararlaştırılmıştır. Bu konferansın amacı, ITO'nun kuruluş belgesini hazırlamak ve gümrük vergilerinin indirilmesi ile ilgili müzakereleri başlatmak olarak belirlenmiştir. Konferans çalışmaları için bir hazırlık komitesi oluşturulmuştur.

Hazırlık Komitesi'nin 1947 yılında Cenevre'de yaptığı toplantı; ITO'nun oluşturulmasına ilişkin esaslar, tarife müzakereleri ve tarife yükümlülükleri ile ilgili genel esaslar olmak üzere 3 ana kısımdan oluşmuştur. Komite'nin Cenevre Raporu'nda yer alan, ITO'nun kurulmasına ilişkin tasarı, Birleşmiş Milletler Ticaret ve İstihdam Konferansı'nın, 1947 yılı Kasım ayından, 1948 yılı Mart ayına kadar Havana'da yapılan toplantısında görüşülmüş ve sonuçta Havana Sözleşmesi olarak bilinen bir anlaşma metni ortaya çıkarılmıştır.

Havana Sözleşmesi; ticaret politikaları, uluslararası tekel ve karteller, esas madde anlaşmaları, çalışma, ekonomik kalkınma ve uluslararası yatırım ile ITO'yu kuran altı adet anlaşmadan oluşmuştur. Bu sözleşmelerin temel amacı uluslararası ticareti gerçek bir disiplin altına almaktır.

Havana Sözleşmesi'nin ulusal parlamentolar tarafından onaylanıp, uygulamaya konulması zaman alacağı için sözleşmeye katılan bazı ülkeler, bu işlemlerin tamamlanmasını beklerken, gümrük tarifelerinin azaltılması için girişimde bulunmayı kararlaştırmışlardır. Cenevre'de sürdürülen müzakereler sonucunda, Havana Sözleşmesi'nin ticaret politikası ile ilgili 4. bölümünün hükümleri esas alınmış ve GATT'ın ilk taslağı hazırlanmıştır. Bu taslak, Birleşmiş Milletler Ticaret ve İstihdam Konferansı Hazırlık Komitesi Raporu'nun ekinde "Hazırlık Komisyonu Üyeleri Arasında Akdedilen Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması ile ITO Sözleşmesi'nin Bazı Hükümlerine İşlerlik Kazandıracak Yönteme İlişkin Rapor" başlığı altında yayımlanmıştır. Anlaşma taslağı, 30 Ekim 1947 tarihinde 23 ülke

¹ Simon Reisman, "The Birth of a World Trading System: ITO and GATT", **The Bretton Woods-GATT System Retrospect and Prospect After Fifty Years**, Ed: O. Krishner (New York: M.E. Sharpe, Inc.,1996), s.83.

tarafından imzalanan Nihai Senet ile resmiyet kazanmış, 10 Ocak 1948 tarihinde yürürlüğe girmiştir.²

ABD yönetimi beklenilenin aksine Havana Sözleşmesi'ni onaylamamıştır. Oysa ITO'nun kurulmasını isteyen ve bu amaçla sözleşme taslağını hazırlayan ülke ABD'dir. Sözleşme taslağı hazırlanırken taraflar, bazı ülkelerin, özellikle Avrupa ülkelerinin, savaş sonrasında yeniden canlandırılması konusunda duyarlı davranmışlar ancak ne liberal ne de korumacı bir sistem oluşturamamışlardır. Korumacı politika uygulama yanlısı olan ABD, ITO'nun düşük fiyatlı ithal mallarının Amerikan pazarını ele geçireceğini ve ABD'nin kendi ticaret politikasını belirlemesine engel olacağını öne sürmeye başlamıştır. Buna karşılık serbest ticaret yanlısı liberaller, sözleşmede bir çok istisna ve açık kapı olduğunu ve serbest bir ticaret sisteminin gerçekleştirileceğini iddia etmişlerdir. Dönemin ABD Başkanı Harry Truman, kamuoyunda yeterli desteği görmediğini iddia ederek sözleşmeyi ABD Kongresi'ne sunmamış ve böylece ITO kurulamamıştır.³

Bu durumda GATT, uluslararası ticareti düzenleme görevini fiilen üstlenmiştir. GATT, bir ticaret anlaşması olduğu için kongre tarafından onaylanmasına gerek olmamıştır. GATT, 1948 yılından 1995 yılına kadar geçen sürede dünya ticaretini düzenleyen tek uluslararası kuruluş olarak görev yapmıştır.

1.2. Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması'nın Temel Amaçları

GATT'ın amaçları, Genel Anlaşma'nın önsözünde belirtilmiştir. Genel amaçlar; reel gelirden ve efektif talepte istikrarlı bir büyüme gerçekleştirmek, dünya kaynaklarında tam kullanımı sağlamak, üye ülkelerin hayat seviyelerini yükseltmek, üretimin ve uluslararası ticaretin geliştirilmesine yardımcı olmaktır. Özel amaçları ise, genel amaçlara ulaşmak için tarifelerin ve ticarete konu olan diğer ayırıcı engellerin zaman içinde azaltılmasıdır.⁴

² Şener Büyüktaşkın, **Dünya Ticaret Sistemi, GATT, Dünya Ticaret Örgütü ve Türkiye**, (Ankara: Esbank Yayınları, 1997), s.24.

³ Vural F. Savaş, **Dünya Ekonomi Sistemi**, (İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Yayınları, Sayı:16, 2001), s.116.

⁴ Rıdvan S. Karluk, **Uluslararası Ekonomi ve Politika**, (6. Basım, İstanbul: Beta Basım A.Ş., 2006), s.266.

GATT sisteminin 2 temel amacı olduğu söylenebilir. Birincisi, malların sınırlar arasındaki dolaşımı konusundaki ticaret politikalarının belirsizliğini, ticaretle ilgili bir takım kurallar koyarak azaltmaktır. İkincisi ise, anlaşmazlıkların halli için bir forum oluşturmak, koyulan kuralların, yapılacak görüşmelerle sürmesini ve güçlendirilmesini sağlamaktır. Bu amaçlar için uygulanan kurallar, başlangıçta özellikle tarifeler ve miktar kısıtlamaları olmak üzere, sınır önlemlerini kapsamıştır. Ancak 1973-1979 yılları arasında gerçekleştirilen Tokyo Turu'nda GATT kuralları, teknik standartlar, üreticilere verilen sübvansiyonlar, hükümet alımları gibi sınır içi uygulamaları da kapsayacak şekilde genişletilmiştir.⁵

1.3. Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması'nın Temel İlkeleri

GATT, belirlediği amaçlara ulaşabilmek için başlıca 4 temel ilkedен hareket etmiştir.

Birinci İlke: Üye ülkeler arasındaki ticaret, ayırıcı olmayan bir şekilde yapılmalıdır. Bu ilke, GATT'ın birinci maddesinde yer alan “en çok kayırlan ülke” kuralına dayanmaktadır. Bu kurala göre, üye ülkelerden biri, diğer bir ülkeye herhangi bir gümrük kolaylığı sağlarsa, anlaşmaya taraf olan tüm ülkeler de bu kolaylıktan otomatik olarak yararlanacaktır.

İkinci İlke: Üye ülkeler sanayilerini yalnızca gümrük tarifesi ile korumalı, diğer önlemlere başvurmamalıdır. İthal kotalarının, yerli sanayinin korunması amacıyla kullanımı yasaklanmıştır.

Üçüncü İlke: Bu ilke, üye ülkelerin ticarete zarar vermekten kaçınmalarına ve ortaya çıkabilecek sorunların danışmanlar ile çözümlenmesine ilişkindir. Üyeler arasında anlaşmazlık çıkması durumunda GATT, bir arabulucu olarak görev yapacaktır. Uluslararası ticari çıkarı zedelenen ülke, GATT kurallarına uyulması için örgüte başvurma hakkına sahip olacaktır. Böylece akid taraflar, bir uyuşmazlık karşısında GATT'ın danışma, uzlaştırma ve görüş farklılıklarını giderme fonksiyonlarından yararlanabilecektir.

⁵ Richard Blachurst, “The Capacity of The WTO to Fulfill It's Mandate, **WTO as An International Organization**, Ed: A. O. Krueger , (London: The University of Chicago Press,1998), s.45.

Dördüncü İlke: Üye ülkeler, ticareti serbestleştirmek amacıyla tarife indirimi yapacaklar ve diğer kısıtlayıcı önlemleri azaltmak için kendi aralarında görüşmelerde bulunacaklardır.⁶

Temel ilkelerden bazı istisnalar vardır. Madde XX’de belirtilen genel istisnalar kapsamında üye ülkeler, kamu ahlakını, insan, hayvan, bitki sağlığını ve doğal kaynakları korumak amacıyla bazı önlemler uygulayabilmektedir. Ancak bu önlemlerin ayırıcı olmaması gerekmektedir. Madde XXI’de ülkelerin, ulusal güvenlikleri için önlemler alabileceği belirtilmiştir.

Madde XVIII, (a) ve XVIII (c)’de, yeni kurulan endüstrileri korumak amacıyla ithalat kısıtlamalarına gidilebileceği hükmü yer almaktadır.⁷

Madde VI’ya göre üye ülkeler, bir diğer ülkenin uyguladığı sübvansiyon ya da adil olmayan fiyat indirimleri karşısında anti-damping vergisi ve telafi edici vergi uygulama hakkına sahiptir.

Madde XIX’e göre üye ülkeler, beklenmeyen bir şekilde artan ithalatın, ciddi bir zarar tehdidi oluşturması durumunda yerli üreticilerini korumak için geçici önlemler uygulayabilecektir.

Madde XII’de yer alan bir istisna da, üye ülkelerin ciddi bir ödemeler dengesi problemiyle karşılaştıklarında ithalatlarına kota uygulayabilmeleridir. Ancak söz konusu kota uygulaması, mutlaka geçici olmalı ve diğer üye ülkelerin ticari çıkarlarına zarar vermemelidir.

Önemli istisnalardan biri, “enabling clause” olarak adlandırılan ve gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelere farklı ve daha uygun davranmasını içeren uygulamadır. 1979 yılında alınan bu karar, gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelerin ürünlerine daha düşük tarife uygulayabilmelerine olanak sağlamaktadır. Ayrıca bu karar ile gelişmekte olan ülkelere, kendi aralarında tercihli ticaret anlaşmaları yapma hakkı tanınmıştır.⁸

⁶ Rıdvan S. Karluk, **Uluslararası Ekonomik, Mali ve Siyasal Kuruluşlar**, 5. Basım, (Ankara: Turhan Kitabevi, 2002), s.157.

⁷ Bernard Hoekman ve Michel Kostecki, **The Political Economy of The World Trading System From GATT to WTO**, (New York: Oxford University Press, 1995), s.162.

⁸ WTO, “Enabling Clause”, www.wto.org/english/docs_e/legal_e/enabling1979_e.htm, 03.12.2006.

İstisnalardan en önemlisi madde XXIV’de belirtilen ve en çok kayrılan ülke kuralına aykırılık gösteren, ülkelerin aralarında gümrük birliği veya serbest ticaret bölgesi gibi bölgesel ticaret anlaşmaları yapmalarına olanak veren istisnadır.⁹

GATS madde V, üye ülkelere, hizmet sektörünü içeren ekonomik birleşme anlaşmaları hakkı tanımaktadır.¹⁰

Tablo 1’de DTÖ’ye bildirilen ve yürürlükte olan bölgesel ticaret anlaşmalarının 20 Mayıs 2008 itibariyle dağılımı yer almaktadır.

Tablo 1. Bölgesel Ticaret Anlaşmalarının Dağılımı

Bölgesel Ticaret Anlaşmaları	Sayısı
Serbest Ticaret Anlaşması	121
Ekonomik Birleşme Anlaşması	52
Gümrük Birliği	19
Kısmi Alanlı Anlaşma	13

Kaynak: WTO, Regional Trade Agreement Notified to The GATT/WTO and in Force www.wto.org/english/tratop_e/region_e/type_e.xls, 01.06.2008.

DTÖ’ye yapılan bildirimlere göre, 20 Mayıs 2008 itibariyle, 205 bölgesel ticaret anlaşması yürürlükte. Bu sayıya, yürürlükte olan entegrasyonların genişleme için yaptıkları anlaşmalar da dahildir.

DTÖ’ye bildirilen serbest ticaret anlaşmalarının sayısı 121’dir ve bölgesel ticaret anlaşmalarının çoğu bu anlaşmalardan oluşmaktadır. GATS md V kapsamında 52 adet ekonomik birleşme anlaşması imzalanmıştır. 19 adet Gümrük Birliği anlaşmasının yanı sıra, 13 adet kısmi alanlı anlaşmanın yürürlükte olduğu görülmektedir.

⁹ Graham Dunkley, **The Free Trade Adventure, The WTO, The Uruguay Round and Globalism A Critique**, 2. Basım (New York, Zed Books, 2001), s.29.

¹⁰ WTO, “General Agreement on Trade in Services”, [www.wto.org/english/docs_e/legal_e/26-gats_01_e.htm#article V](http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/26-gats_01_e.htm#article%20V), 03.12.2006.

1.4. Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması Çerçevesinde Düzenlenen Müzakere Turları

GATT, uluslararası ticareti düzenleyen kuralları belirlemek için müzakere turları düzenlemiştir. Gerçekleştirilen turlar sonucunda, uluslararası ticareti serbestleştirmeye yönelik önemli kararlar alınmıştır.

Uruguay Turu, önceki turlara göre en kapsamlı ve en önemli kararların alındığı müzakere turudur. Bu nedenle Uruguay Turu öncesinde gerçekleştirilen turlardan kısaca bahsedilecek, Uruguay Turu ayrı olarak ele alınacaktır.

1.4.1. Uruguay Turu Öncesinde Gerçekleştirilen Turlar

Uruguay Turu öncesinde, GATT kapsamında toplam 7 müzakere turu düzenlenmiştir. Bu turlarda daha çok sanayi ürünleri ele alınmış ve bu ürünlerde tarife indirimi yapılması amaçlanmıştır.

Cenevre Turu (1947): Cenevre Turu'na 23 ülke katılmış, görüşmeler tarifeler konusunda yoğunlaşmıştır.

Müzakerede 10 milyar ABD \$ dolayında bir ticaret hacmi görüşmeye konu olmuş ve genel olarak %35 dolayında bir tarife indirimi sağlanmıştır.

Annecy Turu (1949): Bu müzakerenin temel amacı, Cenevre Turu'na katılmayan on ülkenin GATT'a katılmasını sağlamaktır. Söz konusu ülkeler GATT'a üye olmuş ve uygulanacak taviz listelerini belirtmişlerdir. Üye ülkeler, 5,000 adet üründe tarife indirimi gerçekleştirmiştir.

Torquay Turu (1950-1951): Daha çok, katılma müzakeresi niteliğinde olan bu tur, ABD'nin hem yeni katılan ülkelerle hem de diğer akid taraflarla tamamlayıcı anlaşmalar yapması bakımından bir önceki turdan daha kapsamlı olmuştur. 8,700 adet tarifede 1948'deki seviyelerine göre %25 oranında bir indirim sağlanmıştır.

Cenevre Turu (1956): Tarifelerin gözden geçirilmesi amacıyla düzenlenen ve 22 ülkenin katıldığı müzakere, sağlanan çok düşük tarife indirimleri dışında önemli bir sonuca ulaşmamıştır. Japonya, müzakereler sonucu GATT üyesi olmuştur.

Dillon Turu (1962): Müzakerede Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (AET) kurulması sonucunda ortaya çıkan ortak gümrük tarifesinin nasıl belirleneceği ve GATT kuralları ile uyumu ele alınmıştır.

ABD'nin 15 ülke ile yaptığı ikili müzakerelerin anlaşma ile sonuçlanması, görüşmenin önemli sonuçlarından biridir. Böylece 2 milyar ABD \$ dolayında bir ticaret hacmini kapsayan mal grubu için taviz sağlanmıştır.¹¹

Kennedy Turu (1964-1967): Bu müzakere, giderek kendini büyük bir güç olarak hissettiren AET'nin, gelişmiş batı dünyasını bloklara bölmelerini önlemek amacıyla ABD yönetimi tarafından başlatılmıştır.

Görüşmeler 53 üye ülke arasında yapılmıştır. Görüşme sonucunda sınai malların gümrük vergilerinde (nominal) %36 oranında bir indirimle gidilmiştir.

Tokyo Turu (1973-1979): Müzakereye GATT'a üye olan ve olmayan 99 ülke katılmıştır. Ülkeler, 1979 yılından başlayarak, 8 yıllık bir dönemde, sanayi ürünlerinde %34 oranına ulaşan bir gümrük indirimi gerçekleştirmeyi kararlaştırmışlardır. 1981 yılı için en çok kayırlan ülke prensibine göre Tokyo Turu'nda yapılan indirimler, 300 milyar ABD \$ dolayında bir mal ticaretini kapsamıştır. İndirimler sonucunda sınai mallar üzerindeki nominal ortalama ağırlıklı tarifeler, dünyanın 9 önemli sanayileşmiş ülkesinde %7'den %4.7'ye inmiştir.

Müzakerede, gümrük vergilerinin armonize edilmesi konusunda da önemli gelişmeler sağlanmıştır. En yüksek gümrük vergisine sahip olan ülkeler en çok indirim yapmışlar, böylece üye ülkelerin farklı gümrük vergisi oranları birbirine yaklaştırılmıştır.

Tokyo Turu'nda tarife dışı engeller de kapsamlı olarak ele alınmış, bu konuda aşağıda belirtilen kodlar (anlaşmalar) imzalanmıştır.¹²

- Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Vergiler Kodu
- Ticarete Teknik Engeller Kodu
- İthal Lisans Usulleri Kodu
- Devlet Alımları Kodu
- GATT'ın 7. maddesinin Uygulanmasına İlişkin Kod
- Revize Anti-Damping Kodu
- Sığır Eti Kodu

¹¹ Büyüktaşkın, a.g.e., s.31.

¹² Karluk, 2002,, a.g.e., s.192.

- Uluslararası Süt Kodu
- Sivil Uçak Kodu
- Gelişmekte Olan Ülkelerin GATT Sistemine Daha Fazla Katılması, Mütakabiliyet ve Bu Ülkelere Farklı ve Daha Ayrıcalıklı İşlem Yapılması Kararı
- GATT Sisteminde Danışma, Anlaşmazlıkların Çözümlemesi ve Takibi Kararı
- Ekonomik Kalkınma İçin Korunma Hükümleri

1.4.2. Uruguay Turu (1986-1994)

GATT üyeleri, 1980’lerde dünya ticaretinde yaşanan bazı gelişmeler sonucunda yeni bir tur yapılmasını istemiştir. Bu gelişmelerin en önemlisi, GATT kurallarının tarım ve tekstil gibi iki önemli sektörü kapsamaması nedeniyle ortaya çıkan sorunlardır. Üye ülkeler, GATT kurallarının bu iki sektörde uygulanabilirliğini geliştirmek amacıyla kendi aralarında ortaklık anlaşmaları yaptılarsa da bu anlaşmalara uyulmadığı gözlenmiştir. Bir diğer gelişme, hizmet ticaretinin, uluslararası ticaret içindeki payının giderek artmasıdır. Bu durumda hizmet endüstrilerinin ve ticaretinin de disiplin altına alınması gerekliliği doğmuştur. Ayrıca ticaret kuruluşları, patent ve marka gibi ticari mülkiyet haklarını korumayı amaçlayan ulusal standartlar arasındaki farklılıklardan şikayetçi olmaya başlamışlardır.¹³

Uruguay Turu, 15 Eylül 1986 tarihinde Uruguay’ın Punta del Este kentinde GATT Akid Taraflar’ın özel toplantısı sonucunda kabul edilen Uruguay Turu Bakanlar Deklerasyonu ile fiilen başlamıştır.

Müzakere, tüm uzmanlar ve ilgili çevreler tarafından GATT tarihindeki en kapsamlı ve en çetin müzakere olarak nitelendirilmiştir. Uruguay Turu’nda, ticarete konu olan ürünleri itibarıyla GATT sistemi içinde olmakla birlikte, çeşitli nedenlerle sistem dışına çıkarılmış olan tarım ve tekstil ürünleri ticareti, o güne kadar tümüyle GATT disiplini dışında kalmış olan uluslararası hizmet ticareti, sınai ve fikri mülkiyet hakları, yatırımlara bağlı ticaret ilişkileri ele alınmış, böylece yardım ya da

¹³ İGEME, **GATT, Uruguay Round, Uluslararası Ticarete ve İş Çevrelerine Etkileri**, (Ankara: İGEME Araştırma-Geliştirme Başkanlığı, 1997), s.2.

borçlanma amaçlı sermaye hareketleri hariç, uluslararası alışverişlere konu olan tüm unsurlar GATT disiplini altına alınmıştır.

Kısaca “Nihai Senet” olarak adlandırılan “Uruguay Turu Çok Taraflı Ticaret Müzakereleri Sonuçlarını Kapsayan Nihai Senet”, GATT Ticaret Müzakere Komitesi’nin 15 Aralık 1993 tarihinde Cenevre’de yapılan toplantısında kabul edilmiştir. Nihai senet, 12-15 Nisan 1994 tarihleri arasında Fas’ın Marakeş kentinde yapılan bakanlar toplantısında görüşülmüş, 124 ülke ve Avrupa Birliği’nin (AB) katılımı ile 15 Nisan 1994’de imzalanmıştır.¹⁴

Uruguay Turu’nun en temel özelliklerinden biri 1947’den bu yana geçici bir nitelik taşıyan GATT’ın, Dünya Ticaret Örgütü olarak kalıcı bir kimliğe kavuşturulmasıdır. Uruguay Turu sonucunda imzalanan ve 01.01.1995 tarihinde yürürlüğe giren Nihai Senet ile DTÖ kurulmuştur.

DTÖ’yü kuran Marakeş Anlaşması 4 ekten oluşmaktadır:¹⁵

Ek 1: Çok Taraflı Ticaret Anlaşmaları

Ek 1 A: Mal Ticaretinde Çok Taraflı Anlaşmalar

- Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması 1994
- Tarım Anlaşması
- Sağlık ve Bitki Sağlığı Önlemlerinin Uygulanmasına İlişkin Anlaşması
- Tekstil ve Giyim Anlaşması
- Ticarette Teknik Engeller Anlaşması
- Ticaretle Bağlantılı Yatırım Tedbirleri Anlaşması
- Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması 1994’ün VI.md’sinin Uygulanmasına İlişkin Anlaşma
- Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması 1994’ün VII.md’sinin Uygulanmasına İlişkin Anlaşma
- Sevk Öncesi İnceleme Anlaşması
- Menşe Kuralları Anlaşması
- İthalat Lisansları Anlaşması
- Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Tedbirler Anlaşması

Ek 1 B: Hizmet Ticareti Genel Anlaşması

¹⁴ Büyüktaşkın, **a.g.e.**, s.45.

¹⁵ Nil Karaca, “GATT’dan Dünya Ticaret Örgütü’ne”, s.87, www.kktcsanayiodasi.org/den20.pdf, 17.03.2007.

Ek 1 C: Ticaretle İlgili Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması

Ek 2: Anlaşmazlıkların Giderilmesi Kural ve Yöntemleri Üzerine Mutabakat

Ek 3: Ticaret Politikalarını Gözden Geçirme Mekanizması

Ek 4: Çoklu Ticaret Anlaşmaları

- Sivil Uçak Ticareti Anlaşması
- Devlet İhaleleri Anlaşması
- Uluslararası Süt Ürünleri Anlaşması
- Uluslararası Sığır Eti Anlaşması

Görüldüğü gibi Uruguay Turu'nda daha önce ele alınmamış konularda anlaşmalar sağlanmış ve dünya ticareti bir disiplin altına alınmıştır.

Sınai ürünlerde kayda değer ölçüde tarife indirimleri sağlanmıştır. Tablo 2'de ortalama tarife indirimleri gösterilmektedir.

**Tablo 2. Uruguay Turunda Gerçekleştirilen Tarife İndirimleri
(Ağırlıklı Ortalama,%)**

Ülke/Ülke Grubu	Tarife İndirimleri
Gelişmiş ülkeler	38.0
Kanada	47.0
AB	37.0
Japonya	56.0
ABD	34.0
Gelişmekte olan ülkeler	20.0
Geçiş Ekonomileri	30.0

Kaynak: Şener Büyüктаşkın, "Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması 1994'ün Tarifelere İlişkin Düzenlemesi", **GATT Anlaşması'nın Kavranması, Stratejik Odak Nokta Projesi, Ön Raporlar, Ek 2**, (Ankara: Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı Yayınları (TTGV-191/5), 1996), s.40.

Tablo 2'de verilen tarife indirimleri, en çok kayırlan ülke kapsamında uygulanan tarife indirimlerini göstermektedir.

Gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkelere göre daha yüksek oranda tarife indiriminde bulunmuştur. Tarifelerinde en çok indirim yapan ülke ise Japonya'dır.

Uruguay Turu sonucunda sınai ürünlerde sağlanan tarife indirimleri, önceki turlarda sağlanan tarife indirimlerinden daha yüksek oranlarda gerçekleşmiştir.

2. DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ

DTÖ, günümüzde uluslararası ticareti yönlendiren en önemli ve en yetkili kuruluştur. DTÖ, uluslararası ticarete uygulanacak kuralları belirlemekte ve bu kurallara uyulup uyulmadığını izlemektedir.

Bu kısımda DTÖ'nün amaçları, işleyişi ve yapısı hakkında bilgi verilecektir.

2.1. Dünya Ticaret Örgütü'nün Amaçları

DTÖ'nün amaçları, kuruluş anlaşmasında şu şekilde ifade edilmektedir:

- Tam istihdamı ve istikrarlı büyümeyi sağlamak
- Mal ve hizmetlerin, üretim ve ticaretini geliştirmek
- Üye ülkelerin hayat standartlarını yükseltmek
- Dünya kaynaklarının, sürdürülebilir kalkınma hedefine en uygun şekilde kullanımına imkân vermek
- Çevreyi korumak ve bunun için farklı ekonomik seviyedeki ülkelerin ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde araçlar geliştirmek
- Gelişmekte olan ve en az gelişmiş ülkelerin, artan dünya ticareti içinde, ekonomik ihtiyaçları ile orantılı bir paya sahip olmalarını sağlamak.¹⁶

2.2. Dünya Ticaret Örgütü'nün Fonksiyonları

DTÖ, genel olarak aşağıdaki fonksiyonları yerine getirmektedir.

- DTÖ Anlaşmasını oluşturan çok taraflı ve çoklu anlaşmaları idare etmekte ve gözlemektedir.
- Çok taraflı ticaret görüşmelerinde, üyeler arasındaki müzakereler için bir forum teşkil etmektedir.

¹⁶ Aylin Ege, "GATT Anlaşması", **GATT Anlaşması'nın Kavranması Stratejik Odak Nokta Projesi, Ön Raporlar**, (Ankara: Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı (TTGV-191-5), 1996), s.3.

- Üyeler arasındaki ticari anlaşmazlıkları, çabuk ve etkili bir şekilde çözecek mekanizmayı sağlamaktadır.
- Üyelerin ticaret politikalarını gözden geçirmekte ve değerlendirmektedir.
- Gelişmekte olan ülkelere, uluslararası ticaret sisteminden yararlanmaları için yardım etmektedir.
- Küresel ekonomi politikalarının oluşturulmasında tutarlılık sağlamak amacıyla, küresel ekonomi yönetimi ile ilgili olan diğer uluslararası kuruluşlarla işbirliği yapmaktadır.¹⁷

2.3. Dünya Ticaret Örgütü'nün GATT'dan Farkı

DTÖ, GATT'dan tamamen değişik bir yapıya ve farklı bir karaktere sahiptir. Temel farklılıklar şu şekilde sıralanabilir:¹⁸

GATT geçici olarak kurulmuştur. Buna karşılık, DTÖ'nün taahhütleri sürekli bir karakter taşımaktadır.

GATT kuralları yalnız mal ticaretini kapsarken, DTÖ, hizmet ticaretini ve ticari nitelikteki fikri mülkiyet haklarını da kapsamaktadır.

GATT anlaşması çok taraflı bir araç iken 1980'lerde yeni pek çok anlaşma ilave edilerek, selektif bir yapıya dönmüştür. DTÖ'yü oluşturan anlaşmaların neredeyse tamamı çok taraflıdır ve taahhütleri, üyelerin tamamını bağlamaktadır.

DTÖ, GATT'a göre, anlaşmazlıkların çözümünde daha hızlı çalışan, otomatik bir mekanizmaya sahiptir.

2.4. Dünya Ticaret Örgütü'nün Statüsü

DTÖ, tüzel bir kişiliğe sahiptir. DTÖ'nün görevlerini yerine getirebilmesi için gerekli olan imtiyaz ve dokunulmazlıklar, her üye tarafından kendisine tanınmıştır. DTÖ görevlilerine ve üye ülke temsilcilerine de, DTÖ ile ilgili görevlerini bağımsız

¹⁷ Ali Turhan, "Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)≠GATT", s.10, <http://ekutup.dpt.gov.tr/ticaret/turhana/dto.doc>, 03.10.2006

¹⁸ DTM, "Dünya Ticaret Örgütü", www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detayrk&yayinID=1043_icerikID=1154&dil=TR, 05.10.2006

bir şekilde yerine getirebilmeleri için gerekli imtiyaz ve dokunulmazlıklar, her bir üye tarafından verilmiştir.¹⁹

2.5. Dünya Ticaret Örgütü'nün Karar Alma Mekanizması

DTÖ, konsensus, yani oy birliği ile karar almaktadır. Konsensus, kararların alındığı toplantıda bulunan hiçbir üyenin, önerilen karara formel olarak karşı çıkmaması durumu olarak tanımlanmaktadır. Ancak oy birliğinin sağlanamadığı durumlar da olabilmektedir. Bu gibi durumlarda kararlar, özel oylama ile alınmaktadır. Bu oylamalarla ilgili kurallar DTÖ kuruluş anlaşmasında belirtilmiştir.²⁰

2.6. Dünya Ticaret Örgütü'nün Yapısı

DTÖ'nün en üst düzey karar organı, en az iki yılda bir toplanan Bakanlar Konferansı'dır. Bakanlar Konferansı, DTÖ'nün fonksiyonlarını yürütmekte ve bunun için gerekli faaliyetleri yerine getirmektedir. Bakanlar Konferansı, herhangi bir üyenin talebi üzerine, Çok Taraflı Ticaret Anlaşmaları'nın karar alma konusundaki özel hükümlerine uygun olarak, Anlaşmalar'a ilişkin herhangi bir konuda karar alabilmektedir. DTÖ'nün kuruluşundan bu yana Singapur (1996), Cenevre (1998), Seattle (1999), Doha (2001), Cancun (2003) ve Hong-Kong'da (2005) olmak üzere, 6 kez Bakanlar Konferansı düzenlenmiştir.

Bakanlar Konferansı'nın altında, yıl içerisinde gereken zamanlarda toplanan ve tüm üyelerin temsilcilerinden oluşan Genel Konsey yer almaktadır. Bakanlar Konferansı'nın toplantı dönemleri arasındaki fonksiyonları, Genel Konsey tarafından yerine getirilmektedir. Genel Konsey ayrıca, Anlaşma ile kendisine verilen görevleri yerine getirmektedir. Bunun yanında, Ticaret Politikası İnceleme Birimi ve Anlaşmazlıkların Giderilmesi Birimi olarak toplanabilmektedir. Ticaret Politikalarını İnceleme Birimi, üye ülkelerin ticaret politikalarını iki, dört, altı yıl gibi belirli aralıklarla incelemeye tabi tutmaktadır. Anlaşmazlıkların Giderilmesi Birimi, üye

¹⁹ Ege, **a.g.e.**, s.8.

²⁰ Emin Ertürk, **Uluslararası İktisat**, (2. Basım, İstanbul: Alfa Basım Ltd. Şti., 2001), s.254.

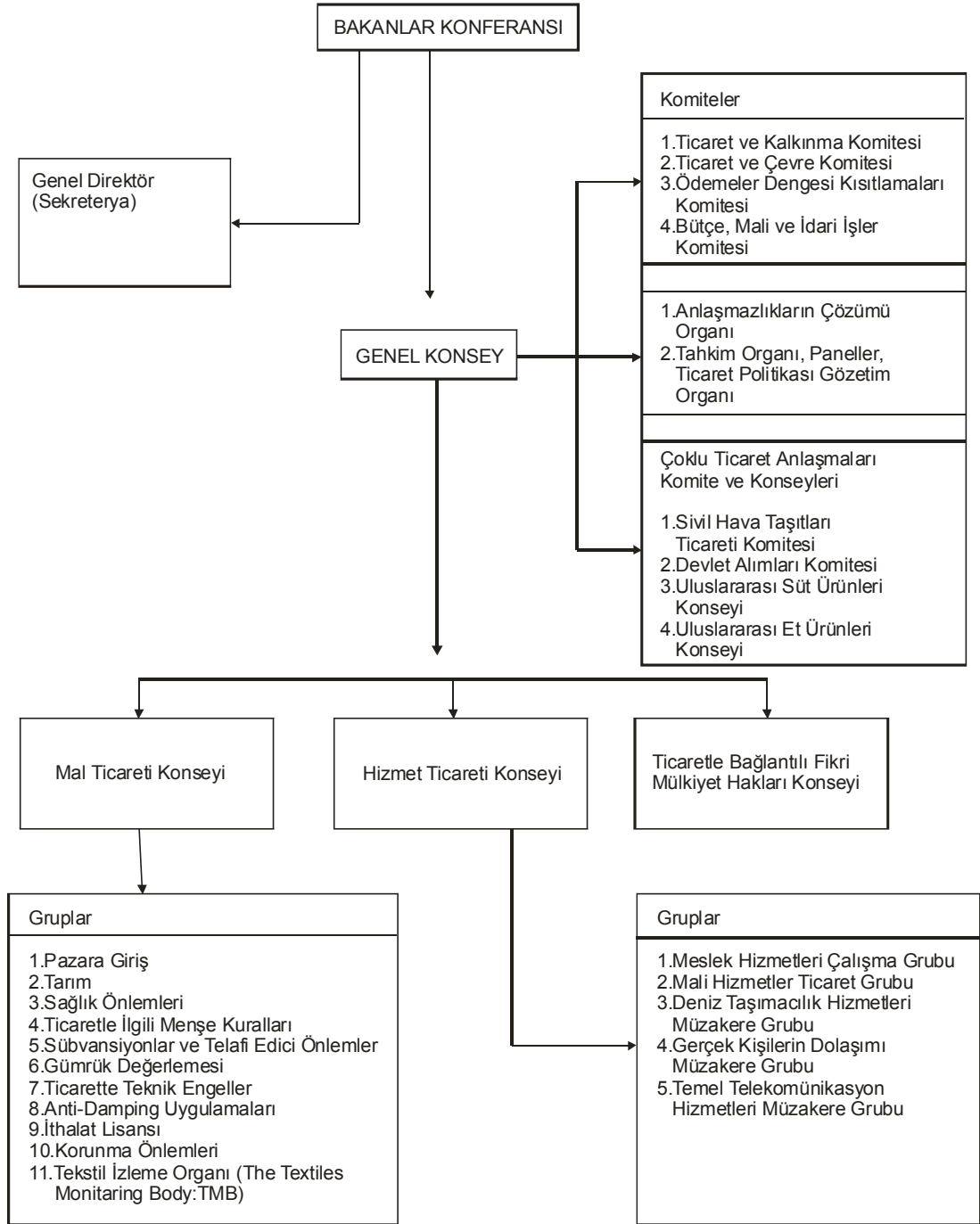
lkeler arasındaki anlaşmazlıkları zerek bir karara bağlamaktadır ve ilgili taraflar bu birimin kararlarına uymak zorundadır.

Genel Konsey'in yönetiminde Mal Ticaret Konseyi, Hizmet Ticaret Konseyi, ve Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Konseyi bulunmaktadır. Bu Konseyler, Anlaşmaların ve Genel Konsey'in kendilerine yüklediği görevleri yerine getirmekle yükümlüdürler. Bu konseylere üyelik, tüm üyelerin temsilcilerine açıktır. Konseyler, gerektiği zaman toplanabilmektedir.

Çok Taraflı Ticaret Anlaşmalarında ngrlen organlar, bu anlaşmalarla kendilerine verilen görevleri yerine getirmek ve DT'nn kurumsal çevresi içinde faaliyet göstermekle yükümlüdürler. Ayrıca bu organlar, faaliyetleri ile ilgili olarak Genel Konsey'e bilgi vermektedirler.

DT'de Genel Sekreter tarafından yönetilen ve Cenevre'de bulunan bir Sekreteryaya yer almaktadır. Sekreteryanın Cenevre dışında şubesi yoktur. Genel Direktör, Bakanlar Konseyi tarafından atanmaktadır. Bakanlar Konseyi, Genel Direktörün yetki, görev, hizmet şartları ve süresini belirlemektedir. Genel Direktör ve Sekreteryaya personelinin sorumlulukları, uluslararası niteliktedir ve görevlerinin yerine getirilmesi sırasında herhangi bir hkmetten veya DT dışındaki bir makamdan talimat alamazlar. Sekreteryanın temel görevi çeşitli konseyler ve Bakanlar Konferansı'na teknik destek sağlamak, gelişmekte olan ülkelere teknik yardımda bulunmak, dünya ticaretindeki gelişmeleri izlemektir.²¹ DT'nn yapısı, şematik olarak Tablo 3'de verilmiştir.

²¹ Karaca, **a.g.e.**, s.89.

Tablo 3. DTÖ'nün Yapısı

Kaynak: Rıdvan S. Karluk, **Uluslararası Ekonomik, Mali ve Siyasal Kuruluşlar**, (5. Basım, Ankara: Turhan Kitabevi, 2002), s.165.

3. DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ TARIM ANLAŞMASI

Tarım ürünleri, ulusal ekonomiler açısından taşıdığı önem nedeniyle, uzun yıllar boyunca, sanayi ürünlerine kıyasla daha yüksek tarifeler ve daha çeşitli tarife dışı engellerle korunmuştur.

GATT çerçevesinde yapılan bazı müzakere turlarında tarım konusu ele alınsa da, bu konuda bağlayıcı kararlar alınmamıştır. Tarım Anlaşması'nın imzalanması ile tarım ticareti büyük ölçüde disiplin altına alınmıştır.

Bu kısımda öncelikle Tarım Anlaşması öncesinde tarım sektörü ile ilgili alınan kararlara değinilecek, daha sonra Tarım Anlaşması ile getirilen düzenlemeler açıklanacaktır. DTÖ Anlaşmalarında, gelişmekte olan ülkelerin yararına olan ve özel ve lehte muameleler olarak adlandırılan bazı hükümler yer almaktadır. Tarım Anlaşması'nda yer alan bu hükümler ile ilgili bilgi verildikten sonra, Anlaşma ile doğrudan ilişkisi olan Sağlık ve Bitki Sağlığı Önlemlerinin Uygulanmasına İlişkin Anlaşma ile Tekstil ve Giyim Anlaşması'na kısaca yer verilecektir. Tarım ticaretinin adil ve serbest bir şekilde gerçekleşmesine ilişkin çalışmalara, İleri Tarım Müzakereleri kapsamında devam edilmektedir. İleri Tarım Müzakereleri'ndeki ülke gruplarına değinildikten sonra, müzakerelerde kaydedilen gelişmeler hakkında bilgi verilecektir.

3.1. Tarım Anlaşması Öncesinde Tarım Sektörü ile İlgili Alınan Kararlar

GATT, içerdiği kurallar açısından sanayi ve tarım ürünleri arasında bir ayrıma gitmemiş olmakla birlikte, yapılan düzenlemeler sanayi ürünlerini kapsamıştır.

Tarım ürünleri ticaretinde, kota, gönüllü ihracat kısıtlamaları, ihracat sübvansiyonu ve benzeri tarife dışı engeller, 1960'lı yılların ortalarına kadar rahatça kullanılabiliyordu.²²

Müdahaleci politikaların ilk belirgin örneği, ABD tarafından uygulanmıştır. Kendi ülkesindeki süt üreticilerini, yabancı ürünlerin rekabetine karşı korumak için 1937 yılından kalma bir yasanın bazı hükümlerinden yararlanarak, süt ürünleri ithalatına uyguladığı kotayı kaldırmayı reddetmesi sonucunda, 1955 yılında GATT'a,

²² “Dünya Ticaret Örgütü ve Tarım Sektörü”, İGEME'den Bakış, Ankara: Yıl:6, Sayı:20,Ocak-Nisan, (2002), s.28.

geçici bir statü ile bile olsa “ilga hükmü” girmiştir. İlga hükmü, tarım ürünlerine tanınan istisnaların zamanla hem ürün hem de ülke bazında yaygınlaşmasına yol açmıştır. İlginçtir ki, bu istisnaların yaratıcısı olan ABD, 1980 sonrasında tarım ürünleri dış ticaretinin serbestleştirilmesi yönünde atılan adımların öncüsü olmuştur.

GATT Anlaşması metninde, tarım kesimine özel bir düzenleme yer almıştır. XI. Maddede tanımlanan “Tarım İstisnası” ile tarım ürünlerinde, diğer ürünlere tanınan sınırlı miktar kısıtlamaları uygulamasına ek olarak, ulusal tarımsal fazlayı eritmek için ithalatta, tarımsal açığı büyütmek için de ihracatta miktar kısıtlamasına gitme olanağı verilmiştir. GATT’ın ihracat sübvansiyonları ve dampingli fiyat uygulamaları ile ilgili VI. ve XIV. maddeleri de tarım ürünleri için bir takım ayrıcalıklar içermektedir.²³

Kennedy Turu’nda tarım sektörü ele alınmış, temel amaç; pazara giriş için uygun koşulların yaratılması ile hububat, et ve süt ürünleri için anlaşmalar yapılması olarak belirlenmiştir.

Müzakereler sonucunda, hububata ilişkin olarak, buğdayda taban ve tavan fiyatları belirleyen bir anlaşma yapılmıştır. Et konusunda ikili anlaşmalar yapıldığı halde, süt ürünlerinde bir gelişme sağlanamamıştır. Bazı tarımsal ürünlere uygulanan gümrük vergilerinde indirimler gerçekleştirilmiştir.

Tokyo Turu’nda, tarımsal kesimin sanayi kesimine oranla daha istikrarsız olması nedeniyle ürün ayarlamasının belirli bir zaman gerektirdiği vurgulanarak, üretici ve tüketici ülkeler arasındaki arz ve talebi düzenleyecek bir bilgi akımı gerekliliği üzerinde durulmuştur.

Genel çerçeve bu olmakla birlikte, müzakerelerin sonucunda yalnız sığır eti ve süt ürünleri ile ilgili anlaşmalar yapılabilmiş, kapsamlı bir düzenlemeye gidilememiştir. Bu sektördeki ticareti serbestleştirmeyi ve istikrarsızlığı önlemeyi amaçlayan düzenlemelerin uygulanmasını gözetmek için “Uluslararası Et Konseyi” ve “Uluslararası Süt Ürünleri Konseyi” kurulmuştur.²⁴

²³ Ahmet Şahinöz, “Uruguay Round Sonrası Türk Tarımı”, **GATT Uruguay Round Müzakerelerinin Sonuçları ve Etkileri**, Ed: T. Çubukçu, (2. Basım, Ankara: Türkiye Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Vakfı Yayınları, 1996), s.92.

²⁴ Büyüktaşkın, 1997, **a.g.e.**, s.76.

3.2. Tarım Anlaşması ile Getirilen Düzenlemeler

Dünya tarım ürünleri ticareti, Uruguay Turu'nda kapsamlı olarak ele alınmış ve DTÖ'nün kuruluş anlaşmasına ek olan Tarım Anlaşması ile ilk kez kurallara bağlanmıştır. Anlaşma, tarım ürünleri ticaretinde adil, öngörülebilir ve serbest piyasa mekanizması prensiplerine dayalı bir sistemi hedeflemektedir. Tarım Anlaşması'nda temel amaç, "hakça ve piyasa sistemine duyarlı bir tarım ticaret sistemi oluşturmak" olarak tanımlanmıştır.

Tarifeler, ihracat sübvansiyonları ve iç destekler, uluslararası ticaretin serbest ve adil bir şekilde gerçekleşmesini engelleyen uygulamalar arasında yer almaktadır.

Tarifeler, bir malın ithalatında uygulanan vergileri ifade etmektedir ve ülkeler tarafından yerli üreticileri dış rekabetten korumak, devlet hazinesine gelir sağlamak gibi amaçlarla uygulanmaktadır. Yüksek oranda uygulanan gümrük tarifeleri, uluslararası ticaretin serbestleşmesini engellemektedir. Tarifeler gibi, uluslararası ticareti kısıtlayan, bir diğer uygulama da tarife dışı engellerdir. Özellikle 20. yüzyılın ilk yarısından itibaren yoğun olarak kullanılmaya başlanan tarife dışı engeller, gümrük tarifesinden ayrı olarak uluslararası ticarete müdahale etmek için kullanılan tüm araçları kapsamaktadır. Miktar kotaları, ithalat teminatları, dolaylı vergiler, ulusal standart düzenlemeleri, tarife kotaları, ihraç kotaları, menşe şahadetnamesi gibi uygulamalar tarife dışı engeller kapsamında yer almaktadır.

İhracat sübvansiyonları, ihracatı artırmak için devlet tarafından yapılan ödemeleri kapsamaktadır. Bu amaçla yapılan ödemeler ülkeden ülkeye farklılık gösterse de, genel olarak ihracatta vergi iadesi, ihracata yönelik üretime ucuz girdi sağlanması, ihracat yapan üreticilere düşük faizli kredi verilmesi şeklinde uygulanmaktadır.

İhracat sübvansiyonu uygulaması, uluslararası ticaretin adil bir şekilde gerçekleşmesine engel oluşturmaktadır. Sübvansiyonlar, ihraç malının birim maliyetini düşürmekte, ülkeler arasında haksız bir rekabete yol açmaktadır. Ayrıca ihracat sübvansiyonları, sübvansiyon uygulanan ürünleri ithal eden ülkeler açısından damping niteliği taşımakta, bu yönüyle uluslararası soruşturmalara konu olmaktadır.

İç destekler, tarım ürünlerinin fiyatlarında istikrarı sağlamak ve tarımsal gelirleri artırmak için devlet tarafından sağlanan yardımları kapsamaktadır. Bu

destekler, pazar fiyatı desteği, girdi sübvansiyonu, mazot desteği, sulama yardımı, prim ödemeleri gibi bir çok şekilde sağlanabilmektedir.

İç destek uygulamaları, uluslararası tarım ticaretini olumsuz yönde etkilemektedir. Devletler tarafından sağlanan destekler, ihracat sübvansiyonu uygulamalarında olduğu gibi, destek sağlanan ürünlerin birim maliyetini düşürmekte ve bu ürünlerin ihracat şansını artırmaktadır. Ayrıca, verilen destekler tarım ürünleri arzını artırarak, dünya fiyatlarının düşmesine de yol açmaktadır. Bu durum, tarım ürünleri arasındaki nisbi fiyat ilişkisini de bozmaktadır. Her ürüne aynı ölçüde destek sağlanmadığından en çok desteklenen ürünlerin arzı daha çok artmakta ve fiyat düşüşü en çok bu mallarda gerçekleşmektedir.

Tarım Anlaşması, ticareti engelleyen bu üç uygulama ile ilgili yeni düzenlemeler getirmiştir. Gelişmekte olan ülkeler ve gelişmiş ülkeler, farklı oran ve farklı uygulama sürelerini kapsayan taahhütlerde bulunarak, söz konusu bu engelleri azaltma yükümlülüğü altına girmişlerdir.

3.2.1. Pazara Giriş

Pazara giriş, tarımsal ürünler ithalatı üzerine uygulanmakta olan koruma önlemlerinin azaltılması ve tarımsal ürünler ithalatının yalnız tarifelere konu olması için getirilen düzenlemeleri içermektedir.

Öncelikle tarife dışı önlemlerin, tarife eşdeğerine dönüştürülmesi anlamına gelen “tarifıkasyon” uygulamasının yapılması kararlaştırılmıştır. Ülkeler uyguladıkları miktar kısıtlamaları, değişken zorunlu vergiler gibi tarife dışı önlemlerin “tarife eşdeğerlerini” hesaplayarak, bulunan değeri, sabit gümrük tarifesine eklemişlerdir. Eşdeğer tarife, tarife dışı engellere konu olan ürünlerin ortalama dünya fiyatları ve bu ürünün ithalatçı ülkedeki garanti edilmiş fiyatı esas alınarak hesaplanmıştır. Sonuç olarak üye ülkeler, yeni ve genellikle daha yüksek oranlı gümrük tarifeleri oluşturmuşlardır.²⁵

Tarife dışı engeller tarifeye dönüştürülürken, bir çok ülke tarife eşdeğerlerinden çok daha yüksek oranları indirime esas tutmuş ve haksız bir koruma olanağı elde etmiştir. “Tarife tavanları” olarak adlandırılan bu tür yüksek tarife

²⁵ İGEME, GATT, Uruguay Round, Uluslararası Ticaret ve İş Çevrelerine Etkileri (Ankara: İGEME Araştırma Geliştirme Başkanlığı, 1997),s.23.

uygulamaları çoğunlukla buğday, et ve süt gibi temel gıda ürünleri ile meyve ve sebzede yoğunlaşmıştır. Tarife tavanı tanımlamasında, uluslararası düzeyde %15 oranının üstü, ulusal düzeyde ise basit ortalamanın 3 katından fazlası temel alınmaktadır. Ülkeler iç piyasalarını ithalat baskısından korumak, stratejik önemi olan ürünlerde kendi kendine yeterliği sağlamak için bu tür yüksek vergilere başvurabilmektedir.

Tarım Anlaşması'nın 4.2. maddesi, mal ticaretine ilişkin (sanayi ya da tarım ürünü) GATT ve diğer DTÖ Anlaşmaları'nın hükümleri ile uyumlu olan tarife dışı ithalat kısıtlamaları uygulamalarına, yasak getirmemektedir. Bu uygulamalar, ödemeler dengesi hükümleri, genel korunma hükümleri, genel istisnalar, Sağlık ve Bitki Sağlığı Önlemlerinin Uygulanmasına İlişkin Anlaşma, Ticarete Teknik Engeller Anlaşması ve diğer genel ve tarıma özel olmayan DTÖ hükümleri altında belirlenen uygulamalardır.²⁶

Üye ülkeler, Anlaşma çerçevesinde su ürünleri dışındaki tüm tarım ürünlerini DTÖ'ye konsolide etmişlerdir.

Gelişmiş ülkeler, tarım ürünlerinde, 6 yıllık bir süre içinde , her ürün bazında en az %15 olmak üzere basit ortalama olarak %36 oranında tarife indirimi taahhüdünde bulunmuşlardır. Gelişmekte olan ülkeler ise aynı tarihte geçerli oranlar üzerinden 10 yıllık bir dönemde her bir ürün için %10'un altında olmamak kaydıyla, basit ortalama olarak %24 oranında indirim yükümlülüğüne girmişlerdir. İndirimler yıllık eşit dilimler halinde yapılacaktır. İndirimlerin, tarifelendirme sonucunda elde edilen tarifeler de dikkate alınmak üzere, 1 Eylül 1986 tarihindeki tarife oranları üzerinden yapılması öngörülmüştür. Bu oranlar, bağlı tarife oranlarını göstermektedir. Bağlı tarife oranları üzerinden her yıl yapılacak indirimler sonucunda ulaşılan tarife oranları , ilgili yıldaki bağlı tarife oranlarını ifade etmektedir. Bu oranlar, ülkelerin o yıl için uygulayabileceği tarifelerin üst sınırını göstermektedir. Ülkeler, bağlı tarife oranlarının altında kalmak şartıyla, tarife oranlarını belirlemede serbesttir. En az gelişmiş ülkeler için bağlı tarife oranları geçerli olmakla birlikte, bunlar üzerinden indirim yapma taahhüdünde bulunmamışlardır. Tarife indirimlerinde, gelişmekte olan ülkelere bir kereye mahsus olmak üzere, daha önce GATT'a konsolide etmedikleri tarım ürünlerinin

²⁶ Ceren Aydın, **Dünya Ticaret Örgütü Tarım Müzakereleri, AB ve Türkiye'nin Pozisyonları**, (Ankara: Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, 2004), s. 31-33.

vergilerinde, bir koşul aranmaksızın “tavan konsolidasyonu”na gitme hakkı tanınmıştır. Böylece bu ülkeler tarifelerini ilk aşamada yükseltmişler, indirim, yüksek oranlardan başlama olanağı elde etmişlerdir.²⁷

Anlaşma, asgari giriş fırsatı düzenlemiştir. Burada, Anlaşma’dan önce sürdürülmekte olan cari giriş fırsatı düzeyinin korunması amaçlanmıştır. Bu düzenleme, ithal ürünlerinin pazara giriş payının, iç tüketimin % 3’ünden düşük olduğu durumlarda asgari giriş tarife kontenjanlarının oluşmasına imkan sağlamaktadır. Bu kontenjanların uygulama döneminde % 5’e çıkarılması kabul edilmiştir. Bu fırsatlar genellikle tarife kotası şeklinde uygulanmaktadır. Bu tarife kotaları, tarife oranları da dahil olmak üzere DTÖ üyesi ülke listelerinde belirlenmiştir.²⁸

Tarım Anlaşması, tarım ürünleri ithalatının belirli bir sınırın üzerine çıkması ya da fiyatların belirli bir sınırın altına düşmesi durumunda ithalatçı ülkeye “özel koruma hükmü” çerçevesinde ek gümrük vergileri ile geçici bir süre için koruma olanağı sağlamaktadır.²⁹

Hassas durumlarda tarife dışı engellerin tarifelere dönüştürülmesini kolaylaştırmak için “özel muamele” öngörülmüştür. Bu özel uygulama, tanımlanmış bazı koşullarda, ülkelerin ithalat kısıtlamalarını uygulama dönemi sonuna kadar sürdürebilmelerine olanak sağlamaktadır.³⁰

3.2.2. İhracat Sübvansiyonları

Uruguay Turu’na kadar geçen sürede, ihracat sübvansiyonu uygulamalarının hızla artması, bu konunun kurallara bağlanması gereğini doğurmuştur.

Tarım Anlaşması’nda sübvansiyonlar üçlü bir ayırıma tabi tutulmuştur.

Dava edilemeyen sübvansiyonlar: Anlaşma’nın 2 no’lu ekinde yer alan, ticaret üzerinde minimum bozucu etki yapan iç destekler, karşı önlem alınamayan sübvansiyonlardır.

²⁷ Tarım ve Köyışleri Bakanlığı, “Uluslararası Tarımsal İlişkiler ve AB’ye Uyum”, II. Tarım Şurası, XI. Komisyon s.3, http://tarimsurasi.tarim.gov.tr/11.komisyon_raporu.doc. 21.05 2007.

²⁸ Aydın, a.g.e., s. 29.

²⁹ Şahinöz, a.g.e., s.103.

³⁰ Büyüktaşkın, 1997, a.g.e., s.80.

Dava edilebilir sübvansiyonlar: 2 no’lu ek hariç olmak üzere, ticaret bozucu iç destekler ile taahhüt listelerinde yer alan ihracat sübvansiyonlarının, karşı üye ülkede ciddi zarar oluşturduğu durumlarda bu sübvansiyonlara karşı önlem alınabilmektedir.

Yasaklanmış sübvansiyonlar: Ülkelerin taahhüt listelerinde yer almayan, baz dönemde uygulanmayan ve daha sonra uygulamaya konulmuş ihracat sübvansiyonlarının tespiti halinde ise karşı önlem alınabilmektedir. Anlaşma’nın 9.maddesi, ihracat sübvansiyonu kapsamında yer alan uygulamaları da açıklamaktadır.³¹

İhracat sübvansiyonlarının kullanımı dört durumla sınırlandırılmıştır.

- a) İlgili DTÖ üyesi ülke listelerinde belirlenen sınırlar içinde, ürüne özel indirim taahhütlerine bağlı olan ihracat sübvansiyonları
- b) Tarım Anlaşması’nın 9.2.(b) maddesi hükümleri kapsamındaki tarifiede belirlenen limitler üzerinde sübvansiyon verilmiş ihracat hacmi ya da ihracat sübvansiyonları için bütçe harcamaları aşımı
- c) Gelişmekte olan üye ülkeler için özel ve lehte muamele hükümleriyle uyumlu ihracat sübvansiyonları
- d) Tarım Anlaşması’nın 10. maddesindeki “önlemlerin etkisiz kılınması “ disiplini ile uyumlu olmak koşuluyla, indirim taahhütlerine tabi olanlar dışındaki ihracat sübvansiyonları.

Diğer tüm durumlarda tarım ürünleri için ihracat sübvansiyonu kullanımı yasaklanmıştır.³²

Tarım Anlaşması’na taraf olan ülkeler, ihracat sübvansiyonlarında indirim yapmayı taahhüt etmişlerdir. İndirim için 1986-1990 dönemi esas alınmıştır. Gelişmiş ülkelerin, altı yıl içinde, sübvansiyon edilen ihracat hacmini % 21 oranında, sübvansiyon harcamalarını da % 36 oranında azaltmaları öngörülmüştür. Gelişmekte olan ülkelerin ise, on yıllık dönemde, sübvansiyon edilen ihracat hacmini % 14, sübvansiyon harcamalarını da % 24 oranında azaltmaları amaçlanmıştır. Ülkelerin

³¹ Ahmet Ay ve Sinem Yapar “Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşması ve Türkiye”, s.60, www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/makaleler%5CAhmet%20AY_%20Sinem%20YAPAR%5C57-80.pdf, 21.05 2007.

³² Aydın, a.g.e., s.50.

1986-1990 dönemindeki tutarlar üzerinden her yıl eşit dilimler halinde yapacakları indirimler, ülkelerin ilgili yılda sağlayabilecekleri sübvansiyonların üst sınırlarını oluşturmaktadır. Ülkeler, üst sınırlar altında kalmak kaydıyla, sübvansiyon harcamalarının miktar ve tutarlarını belirlemede serbesttir. En az gelişmiş ülkeler ise indirimden muaf tutulmuştur.

Ülkeler, sübvansiyon vermedikleri ürünlere artık sübvansiyon veremeyeceklerini de kabul etmişlerdir. Yeniden uygulanamayacak ve indirime tabi tutulacak başlıca sübvansiyon türleri Anlaşma'nın 9. maddesinde şu şekilde belirtilmiştir.³³

- a) Doğrudan ihracat sübvansiyonları
- b) Stokların, ihracat piyasalarında sübvansiyonlu fiyatla satılması
- c) Üretici vergileriyle sağlanan ihracat sübvansiyonları
- d) Pazarlama maliyeti sübvansiyonları
- e) İhracatta avantaj sağlayan farklılaştırılmış navlun sübvansiyonları
- f) Temel ürünlerin işlenmiş biçimde ihracı için verilen sübvansiyonlar

Anlaşma'da ihracat kredisi, kredi garantileri ve sigorta programları gibi bazı ihracat destekleme programları, taahhütlerin dışında tutulmuş bu konularda herhangi bir zorunluluk getirilmemiştir. Bununla birlikte üye ülkeler bu konularda uluslararası disiplinler geliştirme yükümlülüğü altına girmişlerdir.³⁴

3.2.3. İç Destekler

Tarım Anlaşması'nda iç desteklerle ilgili düzenlemelerin temel hedefi, iç destekleri disiplin altına almak ve azaltmaktır.

Anlaşma'da iç destekler; yeşil, mavi ve kırmızı(amber) kutuda yer alan destekler olarak üç farklı kategoride değerlendirilmiştir.

- Yeşil Kutuda Yer Alan Destekler

İndirim taahhüdünden muaf destekler olarak da adlandırılan bu destekler, ticaret ve üretim üzerinde bozucu etkiye sahip olmayan ya da çok az bozucu etkiye sahip olan destekleri kapsamaktadır. Bu destekler hükümet tarafından sağlanan;

³³ Şahinöz, a.g.e. s.10,

³⁴ Büyüktaşkın, 1997, a.g.e., s.82.

- a) Genel Tarımsal Hizmetler: AR-GE hizmetleri, hastalık kontrolü, eğitim hizmetleri, yayım ve danışmanlık hizmetleri, sağlık-güvenlik-dereceleme ve standardizasyon amaçlı kontrol hizmetleri, pazarlama ve promosyon hizmetleri, alt yapı hizmetleri
- b) Gıda güvenliği amaçlı kamu stokları
- c) Yurtiçi gıda yardımı
- d) Üreticilere yapılan doğrudan ödemeler (bu ödemelerin tarımsal üretimin hacmi ya da türü ile ilgili olmaması durumunda)
- e) Doğal afetler için yapılan ödemeler
- f) Fiyattan ve üretimden bağımsız gelir desteği
- g) Gelir sigortası ve net gelir güvenliği programlarına devletin katkısı
- h) Çevre programı kapsamında olan ödemeler
- i) Üretici emeklilik programları aracılığı ile sağlanan yapısal uyum yardımları
- j) Yatırım teşvikleri yoluyla sağlanan yapısal uyum yardımları
- k) Bölgesel yardım programları kapsamındaki ödemeler şeklinde sıralanabilir.³⁵

Gelişmekte olan ülkelerde üretimi kısıtlayıcı programlar altında yapılan doğrudan ödemeler, indirimden muaf destekler arasında yer almaktadır. Ayrıca özel ve lehte muameleler kapsamında, gelişmekte olan ülkelerin uyguladıkları belirli kalkınma destekleri de indirimden muaf tutulmuştur. Bu destekler, genel olarak, söz konusu ülkelerde tarım sektörüne sağlanan yatırım sübvansiyonlarını, düşük gelirli veya kıt kaynaklı üreticilere sağlanan girdi sübvansiyonlarını ve yasa dışı narkotik ürün yetiştiriciliğinden diğer ürün türlerine geçişi desteklemek amacıyla sağlanan iç destekleri kapsamaktadır.³⁶

³⁵ Ahmet A. Yücer, “Dünya Ticaret Örgütü İleri Tarım Müzakereleri ve Türkiye”, **Türktarım, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Dergisi**, Ankara, Sayı:162 (Mart-Nisan 2005), s.33.

³⁶ WTO, “Other Exempt Measure”, s.1, www.wto.org/english/tratop_e/agric_e/ag_intro03_domestic_e.htm#other_exempt, 01.04.2007.

- Mavi Kutuda Yer Alan Destekler

Üretimi sınırlama programları altında yapılan doğrudan ödemeler, belirli bir alan, ürün ya da belirli sayıda hayvan için yapılıyorsa bu ödemeler mavi kutuda yer alan destekler kapsamında kabul edilmekte ve indirimden muaf tutulabilmektedir. İndirimden muaf tutulmaları için bu ödemelerin, baz üretim seviyesinin %85'i ya da daha az bir oranında uygulanması gerekmektedir.³⁷

- Kırmızı (Amber) Kutuda Yer Alan Destekler

Üretimi ve ticareti bozucu etkisi olan tüm iç destekler, bazı istisnalar dışında kırmızı kutuda yer alan destekler kapsamına girmektedir ve bu desteklerin uygulanmasının azaltılması amaçlanmaktadır. Tarım Anlaşması çerçevesinde, üretimi artırmaya yönelik girdi desteği ve fiyat desteği gibi destekler indirim tabi olan destekler arasında yer almaktadır.³⁸

İndirim taahhütleri kırmızı kutuda yer alan destekleri kapsamaktadır. Mavi kutu içinde yer alan destekler, yıllık üretim değerinin %85ini aşmadığı takdirde indirime tabi değildir.

İndirim taahhütlerine esas olan başlangıç tutarı, 1986-1988 dönemi için hesaplanmış olan toplam Toplu Destek Ölçümü (TDÖ)'dür. Taahhüt edilen indirimler, bu tutar üzerinden yapılacaktır. Gelişmiş ülkeler için baz yılı hesabı üzerinden 6 yıllık bir dönem içinde % 20 oranında bir indirim öngörülmüştür. Bu oran gelişmekte olan ülkeler için 10 yıllık bir dönemde % 13'dür.(Bu oran bazı kaynaklarda % 13.3 olarak yer almaktadır.) İndirimler, yıllık eşit dilimler halinde yapılacaktır. Baz yılı tutarı üzerinden her yıl yapılacak indirimler sonucu ulaşılan toplam TDÖ'ler, ülkelerin ilgili yılda sağlayabilecekleri iç desteklerin üst sınırı oluşturmaktadır ve ülkeler bu sınırı aşmamak kaydıyla istedikleri tutarlarda iç destek sağlayabilecektir. En az gelişmiş ülkeler, söz konusu indirimlerden muaf tutulmuştur.

Anlaşma'nın "de minimis" hükmü çerçevesinde, gelişmekte olan ülkelerin belirli bir ürüne sağladıkları toplam yıllık desteğin, o ürünün ilgili yıldaki toplam üretim değeri içindeki payı %10'nu aşmıyorsa bu destekler indirimden muaf

³⁷ Aydın, a.g.e, s.43.

³⁸ Yücer, a.g.e., s.33.

tutulmuştur. Ayrıca tarım sektörünün geneline sağlanan desteklerin, toplam tarımsal üretim değeri içindeki payı % 10'nu aşmıyorsa bu destekler de muafiyet kapsamındadır. Bu oran gelişmiş ülkeler için % 5'dir.³⁹

DTÖ, tarım sektörüne sağlanan iç desteklerin hesaplanması için TDÖ'yü kullanmaktadır. Bu yöntem, Tarım Anlaşması sonucunda DTÖ tarafından geliştirilmiştir.

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü, (OECD) tarım sektöründeki iç desteklerin gelişimini izlemek için Üretici Destek Tahmini (ÜDT) yöntemini kullanmaktadır.

Bu çalışmada Tarım Anlaşması'nın sonuçlarını göstermek açısından TDÖ esas alınacaktır. Ancak, ÜDT, literatürde tarımsal desteklerin gelişimi konusunda yapılan çalışmalarda kapsamlı bir yer tutmaktadır. Ülkelerin tarımsal destek politikaları hakkında önemli bir gösterge niteliği taşıdığı için bu çalışmada ÜDT'ye de yer verilecektir.

-Toplu Destek Ölçümü: DTÖ'nün tarımsal destek hesaplamasında kullandığı iç destek ölçümü TDÖ'dür. TDÖ, indirimden muaf desteklerin dışında kalan ve belirli bir ürün için ya da belirli bir ürünle sınırlı olmadan tüm tarım sektörüne sağlanan destek düzeyinin yıllık parasal ifadesidir. Toplam TDÖ ise, bu iki tür desteğin birlikte ele alınıp tek bir destek miktarına dönüştürülmesidir.

Toplam TDÖ; ürüne özel TDÖ , ürüne özel olmayan TDÖ ve Eşit Destek Ölçümünün (EDÖ) toplamından oluşmaktadır.

Ürüne Özel Toplu Destek Ölçümü: Belirli bir ürüne sağlanan desteklerin toplam tutarını ifade etmektedir. Pazar fiyatı desteği , girdi desteği ve muafiyet kapsamında olmayan doğrudan ödemeler en sık kullanılan destekler arasında yer almaktadır.

Eşit Destek Ölçümü: Bu destek ölçümü, ürüne özel TDÖ'nün, belirli bir ürüne sağlanan toplam desteğin tutarını hesaplamak için elverişli olmaması durumunda kullanılmaktadır. Bu ölçüm yönteminde destekler, genellikle temel bütçe harcamalarına göre hesaplanmaktadır. 1986-1988 dönemindeki sabit dış referans fiyatlarından çok , devletin ürüne sağladığı parasal destekler dikkate alınmaktadır.

³⁹ Aydın, a.g.e.,s.43.

Ürüne Özel Olmayan Toplu Destek Ölçümü: Ürüne özel desteğin dışında olan ve tarımsal politika sonucunda tarım sektörünün geneline sağlanan desteğin seviyesini ifade etmektedir.⁴⁰

Toplam TDÖ'yü bir örnek ile açıklamak için Tablo 4'de ,varsayımsal olarak, gelişmekte olan ülkeler grubunda yer alan A ülkesinin, 2007 yılına ait göstergeleri verilmiştir. A ülkesinin sağladığı desteklerin, özel ve lehte muameleler kapsamında yer alan indirimden muaf olan desteklerden oluşmadığı varsayılmaktadır.

Tablo 4. A Ülkesinin 2007 Yılına Ait Göstergeleri

Göstergeler	Buğday
Ürüne Özel Göstergeler	
Devletin Ton Başına Ödediği Fiyat (ABD \$)	2,700
1986-1988 Sabit Dış Referans Fiyatı (ABD \$) (ton başına ödenen)	2,100
Fiyat Desteği Verilen Ürün Miktarı (ton)	950,000
Ürüne Sağlanan Girdi Desteği (ABD \$)	125,000,000
Ürünün Toplam Üretim Değeri (ABD \$)	5,103,000,000
Ürüne Özel Olmayan Göstergeler	
Traktör Desteği (ABD \$)	900,000,000
Mazot Desteği (ABD \$)	500,000,000
Sulama Desteği (ABD \$)	600,000,000
Tarımsal Krediler (ABD \$)	900,000,000
Toplam Tarımsal Üretim Değeri (ABD \$)	23,200,000,000

Kaynak: Hag Elamin, "Domestic Support Measures", s.4-5, www.fao.org/DOCREP/003/X7353E/X7353e01.htm, 04.07.2007.

A ülkesinin 2007 yılına ait toplam TDÖ'sü şu şekilde hesaplanmaktadır:

Öncelikle ürüne özel TDÖ hesaplanacaktır.

⁴⁰ Hag Elamin, "Domestic Support Measures", s.4-5, www.fao.org/DOCREP/003/X7353E/X7353e01.htm, 04.07.2007.

A ülkesi 2007 yılında yalnız buğdaya destek sağlamış ve ürüne özel iki uygulama gerçekleştirmiştir. Buğdaya, pazar fiyatı desteği ve girdi desteği sağlamıştır.

$$\text{Pazar Fiyatı Desteği} = \frac{\text{Devletin ton başına ödediği fiyat} - \text{Referans fiyatı} \times \text{Fiyat desteği sağlanan ürün miktarı}}{}$$

$$\begin{aligned} \text{Buğdaya sağlanan pazar fiyatı desteği} &= (2,700 - 2,100) \times 950,000 \\ &= 570,000,000 \text{ ABD \$'dır.} \end{aligned}$$

Buğdaya sağlanan girdi desteği ise, 125,000,000 ABD \$'dır.

Bu durumda buğdaya ait,

$$\begin{aligned} \text{Ürüne özel TDÖ} &= 570,000,000 + 125,000,000 \\ &= 695,000,000 \text{ ABD \$'dır.} \end{aligned}$$

Daha sonra ürüne özel olmayan TDÖ hesaplanacaktır.

A ülkesi 2007 yılında, tarım sektörüne traktör, mazot ve sulama desteği vermiş ve tarımsal krediler sağlamıştır. Ürüne özel olmayan TDÖ, bu desteklerin toplamından oluşmaktadır.

Bu durumda A ülkesinin

$$\begin{aligned} \text{Ürüne özel olmayan TDÖ'sü} &= 900,000,000 + 500,000,000 + 600,000,000 + \\ &\quad 900,000,000 \\ &= 2,900,000,000 \text{ ABD \$'dır.} \end{aligned}$$

Toplam TDÖ'ye, de minimis sınırını aşan ürüne özel TDÖ ve ürüne özel olmayan TDÖ dahil edilmektedir.

Bir ürüne ait ürüne özel TDÖ'nün de minimis sınırını aşıp aşmadığını belirlemek için ürüne özel TDÖ'nün söz konusu ürünün ilgili yıldaki üretim değeri içindeki payına bakılmaktadır.

A ülkesinin buğday için ürüne özel TDÖ'sü= 695,000,000 ABD \$'dır. 2007 yılında buğdayın üretim değeri ise 5,103,000,000 ABD \$'dır.

$$\frac{695}{5103} \cdot 100 = 13.6$$

2007 yılında buğdaya sağlanan iç destek tutarının, buğdayın üretim değeri içindeki payı %13.6'dır. A ülkesi gelişmekte olan bir ülke olduğu için bu payın

%10'nu geçmemesi gerekmektedir. Bu durumda A ülkesi, de minimis sınırını aşmıştır ve buğday için hesaplanan ürüne özel TDÖ, toplam TDÖ'de yer alacaktır.

Ürüne özel olmayan TDÖ'nün de minimis sınırını aşıp aşmadığını belirlemek için ise, ürüne özel olmayan TDÖ'nün, ilgili yıldaki toplam tarımsal üretim değeri içindeki payına bakılmaktadır.

A ülkesinin ürüne özel olmayan TDÖ'sü ele alındığında bu desteklerde de de minimis sınırının aşıldığı görülmektedir. Çünkü A ülkesinin 2007 yılına ait ürüne özel olmayan TDÖ'sü =2,900,000,000 ABD \$'dır. 2007 yılında toplam tarımsal üretim değeri ise 23,200,000,000 ABD \$'dır.

$$\frac{2900}{23200} \cdot 100 = 12.5 \text{ 'dir.}$$

Bu durumda A ülkesinin ürüne özel olmayan TDÖ'sü de toplam TDÖ'de yer alacaktır.

Toplam TDÖ= Ürüne özel TDÖ + Ürüne özel olmayan TDÖ olduğuna göre

$$\text{Toplam TDÖ} = 695,000,000 + 2,900,000,000$$

$$= 3,595,000,000 \text{ ABD \$'dır.}$$

Anlatımda basitlik sağlamak amacıyla , A ülkesinin yalnız buğday için ürüne özel destek sağladığı varsayılmıştır. Birden çok ürüne destek sağlanması durumunda, her ürüne ait ürüne özel TDÖ hesaplanacak ve de minimis sınırını aşanlar, toplam TDÖ'de yer alacaktır.

Her yıl, ilgili yıl için hesaplanan toplam TDÖ, cari toplam TDÖ adı altında DTÖ'ye bildirilmektedir. Gelişmeleri izlemek için cari toplam TDÖ kullanılmaktadır. Cari toplam TDÖ'nün , yapılan indirimler sonucunda o yıl için belirlenen ve sağlanabilecek iç desteklerin üst sınırını ifade eden toplam TDÖ'yü aşmaması gerekmektedir.

-Üretici Destek Tahmini: OECD ülkeleri, çok uzun yıllardan beri tarımsal gelirlerini artırmak, gıda güvenliğini sağlamak gibi nedenlerle tarımsal destek politikaları uygulamaktadır.

Üye ülkeler, uygulanan bu politikaların hem kendi pazarlarında hem de uluslararası pazardaki olumsuz etkilerini en aza indirebilmek için birbirlerinin uyguladıkları destek politikalarını öğrenme ihtiyacı hissetmişlerdir. Yapılan çalışmalar sonucunda geliştirilen standart bir metotla OECD, 1987 yılından beri üye ülkelerin uyguladıkları tarımsal destekleri ölçmekte ve yıllık olarak yayımlamaktadır.

Bu ülkeler, Avustralya, Kanada, İrlanda, Japonya, Kore, Meksika, Yeni Zelanda, Norveç, İsviçre, Türkiye, ABD ve AB ülkeleridir.

OECD, geliştirdiği bu metot ile DTÖ Tarım Anlaşması'nda yer alan iç destek taahhütlerinin formülasyonuna da önemli bir katkı sağlamıştır.⁴¹

ÜDT, uygulanan tarımsal destek politikası sonucunda, vergi ödeyenler ve tüketiciler tarafından üreticilere sağlanan brüt desteğin yıllık tutarıdır.

ÜDT, aşağıdaki desteklerin toplamından oluşmaktadır.

- Üretime bağlı destekler

. Pazar fiyatı desteği

. Üretime bağlı ödemeler

- Girdi kullanımına bağlı ödemeler

- Ekilen alan, hayvan sayısı ve gelire bağlı olan ve üretim gerektiren ödemeler

- Geçmişe dayalı ekilen alan, hayvan sayısı ve gelire bağlı olan ve üretim gerektiren ödemeler

- Geçmişe dayalı ekilen alan, hayvan sayısı ve gelire bağlı olan ve üretim gerektirmeyen ödemeler

- Ürüne bağlı olmayan ödemeler

- Çeşitli ödemeler

ÜDT'nin tanımında yer alan “tüketicilerden sağlanan brüt destek” ifadesi ise, pazar fiyatı desteği için geçerlidir. OECD, gümrük vergisi, ithalat kısıtlamaları gibi uygulamalar sonucunda tüketiciler tarafından üreticilere sağlanan destekleri pazar fiyatı desteği kapsamında ele almaktadır. Örneğin tarımsal bir mala yüksek gümrük vergisi uygulandığında bu durum ilgili malın yurt içi fiyatını arttıracak, tüketiciler bu mala daha çok para ödeyerek üreticilere bir gelir sağlayacaktır. Vergi ödeyenlerden sağlanan destek ise bütçe harcamaları kapsamında yer almaktadır.

Tarımsal destek harcamalarının ülkeler arasındaki karşılaştırmasını yapabilmek için, ÜDT %'si kullanılmaktadır. Bu oran, sağlanan destek tutarının toplam üretim değeri içindeki payını göstermektedir. Başka bir ifade ile, ilgili yılda elde edilen brüt çiftçilik gelirlerinin ne kadarının üreticilere sağlanan desteklerden oluştuğunu ortaya koymaktadır.

ÜDT'nin yorumlanmasında kullanılan iki katsayı bulunmaktadır:

⁴¹ OECD, “Agricultural Support: How is it Measured and What Does it Mean?” s.1, www.oecd.org/dataoecd/63/8/32035391.pdf, 10.02.2008.

- **Üretici Nominal Yardım Katsayısı (Üretici NYK):** Sağlanan destekleri de kapsayan brüt çiftçilik gelirleri ile dünya fiyatları ile hesaplanan üretim değeri arasındaki oranı ifade etmektedir. Bu katsayının 1'e eşit olması, ilgili yıldaki çiftçilik gelirlerinin tamamının, sağlanan destekler dışında elde edildiğini göstermektedir. Katsayı, 1'in üzerine çıktıkça sağlanan desteklerin çiftçilik gelirleri içindeki payı artmaktadır.
- **Üretici Nominal Koruma Katsayısı (Üretici NKK):** Üretime bağlı ödemeler kapsamında üreticilere ödenen ortalama fiyat ile ilgili ürünün sınır fiyatı arasındaki oranı ifade etmektedir. Burada ürünün ton başına fiyatı dikkate alınmaktadır. Örneğin, bu oranın 2 olması, üreticilere ödenen fiyatın, ürünün sınır fiyatından 2 kat fazla olduğunu göstermektedir.⁴²

ÜDT, TDÖ ile benzer yaklaşımlara sahip olmasına rağmen, uygulanan metotlarda bir takım farklılıklar vardır.

ÜDT, üreticilere yapılan tüm doğrudan ödemeleri kapsarken, TDÖ, yalnız kırmızı kutuda yer alan ödemeleri kapsamaktadır. ÜDT, tüm parasal transferleri gösterirken TDÖ, bazı transferleri göz ardı etmektedir. TDÖ, iç desteklerin gelişimini 1986-1988 sabit dış referans fiyatlarına göre izlerken, ÜDT, cari dünya fiyatlarını kullanmaktadır. Bunun sonucunda ÜDT, üreticilere sağlanan destekleri dünya pazarlarındaki değişimlerini de dikkate alarak ölçmektedir.⁴³

3.3. Tarım Anlaşmasında Yer Alan Özel ve Lehte Muameleler

DTÖ Anlaşmalarında, gelişmekte olan ülkeleri korumaya yönelik bazı hükümler yer almaktadır. Bu hükümler, DTÖ tarafından "Özel ve Lehte Muameleler" olarak adlandırılmaktadır.

Hemen hemen tüm anlaşmalarda söz konusu ülkelerin yararına hükümler konulmasının nedeni, söz konusu ülkelerin gelişmiş ülkelere farklı özelliklere sahip olmalarıdır. Ekonomik yapılarının gelişmiş ülkelere farklı olması,

⁴² OECD, "Producer and Consumer Support Estimates OECD Database (1986-2006), User's Guide" s.7-12-18-20. www.oecd.org/dataoecd/12/50/39579148.pdf, 07.06.2007.

⁴³ Jose Caballero ve diğerleri, "Instruments of Protection and Their Economic Impact", s.25, www.fao.org/docrep/003/x7352e/x7352e03.htm, 04.07.2007.

uluslararası ticareti düzenleyen zorunlu uygulamaları yerine getirmelerine ve ticari liberasyonun etkilerine uyum sağlamalarına engel olmaktadır.

Gelişmekte olan ve en az gelişmiş ülkelere sağlanan özel ve farklı muameleler, genel olarak aşağıdaki ayrıcalıkları içermektedir

- Anlaşmalarda yer alan taahhütlerin yerine getirilmesi için daha uzun süre tanınması
- Taahhütlerin daha düşük tutulması
- Taahhütlerin DTÖ'ye bildirim zorunluluğunun daha esnek olması
- Teknik ve finansal yardım sağlanması

Tarım Anlaşması'nda da, gelişmekte olan ülkelere özel ve lehte muameleler kapsamında tanınan ayrıcalıklar yer almaktadır.

Tarım Anlaşması kapsamında, gelişmekte olan ülkelere hem indirim oranları hem de bu indirimlerin gerçekleştirilme süresi ile ilgili ayrıcalıklar tanınmıştır. Tarifeler, ihracat sübvansiyonları ve iç desteklerle ilgili indirimlerin hepsinde gelişmekte olan ülkelerin, gelişmiş ülkelere göre daha az oranda indirim yapması öngörülmüştür. Bu indirimlerin uygulama dönemi , gelişmiş ülkeler için 6 yıl iken, gelişmekte olan ülkeler için 10 yıl olarak belirlenmiştir.

İndirime tabi olacak tarifeler belirlenirken, gelişmekte olan ülkelere daha önce GATT'a konsolide etmedikleri tarım ürünlerinin vergilerinde tavan konsolidasyona gitme hakkı sağlanması, özel ve lehte muamelelerden biridir. Gelişmekte olan ülkelerin sağladığı kalkınma desteklerinin, iç desteklerde öngörülen indirimlerden muaf olması da bu kapsamda yer almaktadır. Ayrıca özel ve lehte muameleler uyarınca gelişmekte olan ülkeler, ihracat sübvansiyonu ile ilgili indirim taahhütlerinden sapmayacak şekilde, pazarlama maliyeti sübvansiyonları ve iç nakliyat sübvansiyonu uygulayabilmektedir.

Tarım Anlaşması'nın uygulanması için teknik destek sağlanmasına yönelik herhangi bir genel hüküm bulunmamakla birlikte, Reform Programının En Az Gelişmiş ve Net Gıda İthalatçısı Gelişme Yolundaki Ülkeler Üzerindeki Olası Negatif Etkilerine İlişkin Önlemler Hakkındaki Karar'a göre, söz konusu ülkelere finansal ve teknik destek sağlanmaktadır.⁴⁴

⁴⁴ I. Mamaty, "Special and Differential Treatment", s.2, www.fao.org/docrep/003/x7353e/X7353e07.htm, 03.02.2007.

Özel ve lehte uygulamalar DTÖ'nün sürdürmekte olduğu İleri Tarım Müzakereleri'nde önemli bir yer tutmaktadır. Uluslararası tarım ticaretine getirilmesi düşünülen yeni düzenlemelerde, söz konusu uygulamanın ne ölçüde devam edeceği, ülke görüşleri alınarak belirlenmeye çalışılmaktadır.

3.4. Tarım Anlaşması ile İlgili Anlaşmalar

DTÖ çerçevesinde imzalanan tüm anlaşmalar, temelde birbirleriyle ilgilidir. Tüm anlaşmaların amacı, ticareti engelleyen uygulamaların ortadan kaldırılmasıdır. DTÖ kapsamında yer alan mal ticareti ile ilgili tüm anlaşmaların hükümleri, tarımsal ürün ticaretine de uygulanmaktadır.

Sağlık ve Bitki Sağlığı Önlemlerinin Uygulanmasına İlişkin Anlaşma ve Tekstil ve Giyim Anlaşması, ele aldıkları konular açısından tarım sektörü ile yakından ilgilidir. Çalışmada, söz konusu anlaşmalara kısaca değinilecektir.

3.4.1. Sağlık ve Bitki Sağlığı Önlemlerinin Uygulanmasına İlişkin Anlaşma

Bu anlaşma, üye ülkelerin gıda güvenliğini sağlamak, hayvan sağlığını korumak ve bitkilerin hastalıklardan korunmasını temin etmek için alabilecekleri önlemlerin, içerik ve sınırlarını belirlemektedir.

Söz konusu amaçlar için üye ülkeler her türlü tedbiri almakta özgür bırakılsa da, gerçekleştirilen uygulamaların diğer ülkelere karşı haksız, ayırıcı ve korumacı şekilde uygulanmaması gerekmektedir.

Sağlık ve Bitki Sağlığı Önlemlerinin Uygulanmasına İlişkin Anlaşma, ülkeler tarafından alınacak önlemlerin gerekli olduğu ölçüde uygulanmasını, bu önlemlerin bilimsel verilere dayandırılmasını ve uluslararası ticarete engel oluşturmamasını amaçlamaktadır.

Anlaşma, ulusal mevzuatlar oluşturulurken aşağıda yer alan standart ve belirli uygulamaların temel alınmasını öngörmektedir:

- Gıda güvenliği konusunda: FAO, WHO ve Codex Alimentarius
- Hayvan sağlığı konusunda: International Office of Epizootic

- Bitki sağlığı konusunda: International Plan Protection Commission tarafından hazırlanmış standartlar.

Anlaşma'da, sağlık tedbirlerinin geliştirilmesi ve uygulanmasında, gelişmekte olan ölkelerin özel ihtiyaçlarının dikkate alınacağı belirtilmiştir.⁴⁵

3.4.2. Tekstil ve Giyim Anlaşması

Tekstil ve hazır giyimde hammadde olarak kullanılan pamuk, keten, ipek, kenevir gibi ürünlerin tarımsal maddeler olması nedeniyle bu anlaşma tarım sektörü ile yakından ilgilidir.

Söz konusu Anlaşma, GATT gözetiminde hazırlanarak 1974 yılında yürürlüğe giren Çok Elyafılilar Anlaşması kapsamında ya da diğler gönüllü ihracat kısıtlamaları anlaşmalarıyla kotalar dahilinde yürütölen tekstil ticaretini, DTÖ kural ve disiplinleri ile uyumlu hale getirmeyi amaçlamaktadır.

Tekstil ve giyim sektörünün DTÖ'ye entegrasyonunun dört aşamada gerçekleşmesi öngörölmüştür. Entegrasyonun, 1990 yılı ithalat hacmi toplamı üzerinden yapılması ve bu toplamın %16'sının 1 Ocak 1995, %17'sinin 1 Ocak 1998, %18'inin 1 Ocak 2002 ve geri kalan %49'unun 1 Ocak 2005'de GATT kural ve disiplinlerine entegre edilmesi kararlaştırılmıştır. 1 Ocak 2005'de tekstil ve giyim sektörünün DTÖ'ye entegrasyonu sağlanmışır.⁴⁶

3.5. İleri Tarım Müzakereleri

Tarım Anlaşması, dünya tarım ürünleri ticaretinde devamlı bir liberasyon öngörmektedir. Bu amaçla Tarım Anlaşması'nın 20.maddesi, tarım sektöründe Uruguay Turu ile başlayan reform programının devamını hükme bağlamıştır. "İleri Tarım Müzakereleri" olarak adlandırılan bu süreç, DTÖ Genel Konseyi'nin aldığı karar ile 24 Mart 2000 tarihinde başlatılmışır. Müzakereler, Anlaşma'da yer alan indirim taahhütlerinin uygulanmasından elde edilen deneyim, gerçekleştirilen

⁴⁵ DTM, "Sağlık ve Bitki Sağlığı Önlemlerinin Uygulanmasına İlişkin Anlaşma", www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detay&yayinID=202&içerikID=301&dil=TR, 01.12.2006.

⁴⁶ DTM, "Tekstil ve Giyim Anlaşması", www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detay&yayinID=200&içerikID=299&dil=TR, 01.12.2006.

indirimlerin dünya tarım ürünleri ticaretindeki etkileri ve gelişmekte olan ülkelere özel ve lehte muameleler gibi hususlar da dikkate alınmak suretiyle DTÖ Tarım Komitesi'nin özel oturumları ile yürütülmekte ve gerçekleştirilen DTÖ Bakanlar Konferansları'nda ele alınmaktadır.

3.5.1. Müzakerelerdeki Ülke Grupları

İleri Tarım Müzakereleri'nde ülkeler, kendi beklentilerine göre lobi oluşturmak ve isteklerini daha iyi duyurabilmek için bir araya gelerek gruplar kurmaktadır.

ABD, kendi başına müzakerelerin temel aktörlerinden biridir. Pazara giriş konusunda ticaretin serbestleşmesinden yana (ofansif) bir tutum izlerken, iç destekler konusunda, mevcut uygulamaları sürdürmekten yana davranmaktadır.

AB de, müzakerelerde en etkili üyelerden biridir. AB, müzakerelerin seyrine göre tutum belirlemektedir. Bir yandan ticaretin serbestleşmesini isterken, diğer yandan ABD'ye göre daha korumacı (defansif) bir tutum izlemektedir. Özellikle ihracat sübvansiyonlarının azaltılması konusundaki korumacı tavrı, hem gelişmiş hem gelişmekte olan ülkeler tarafından eleştirilmektedir. AB; ABD, Kanada ve Japonya ile "Quad" ismiyle yılda birkaç kez toplanmaktadır. Avustralya'nın bu dörtlüye katılmasıyla grup, "Quint" adını almıştır.

G-10: Ticaretin serbestleşmesine karşı çıkan, en azından bu konuda korumacı davranan Japonya, İsrail, İsviçre, Norveç ve Bulgaristan gibi defansif ülkelere oluşan bir gruptur.

G-20: Brezilya'nın liderliğini yaptığı grup, Arjantin, Şili, Çin, Hindistan, Meksika, Uruguay, Filipinler, Nijerya gibi, ticaretin serbestleştirilmesini isteyen ülkeler tarafından oluşturulmuştur.

G-33: Endonezya'nın liderliğinde oluşturulan grup, Küba, Kenya, Çin, Hindistan, Uganda, Uruguay gibi ülkelere oluşmaktadır. Bu grup, bazı özel ürünlerde korumacılığın devam etmesini istemektedir. Türkiye, bu açıdan bu gruba yakın bir tavır sergilemektedir.

CAIRNS grubu: Kanada ve Avustralya bu grubun öncülüğünü yapmaktadır. Brezilya, Yeni Zelanda, Güney Afrika Cumhuriyeti gibi ülkelere oluşan grup, tarım ürünleri ticaretinin tamamen serbestleştirilmesini istemektedir.

FIP (Five Interest Parties): ABD, AB, Avustralya, Brezilya ve Hindistan'dan oluşmuştur. Bu ülkeler daha önce de belirtildiği gibi ticaretin serbestleşmesinden yana tavır sergilemektedirler.

Görüldüğü gibi ülkeler, birden fazla grupta yer alabilmektedir. Örneğin, Hindistan ve Çin ticaretin serbestleşmesi için çaba gösteren G-20 grubunda yer alırken aynı zamanda, bazı özel ürünlerde korumacılığın devamını isteyen G-33 grubunda da yer almaktadır.⁴⁷

3.5.2. Müzakerelerde Kaydedilen Gelişmeler

24 Mart 2000'de başlayan müzakere sürecinin ilk aşaması, 22-23 Mart 2001 tarihlerinde yapılan DTÖ Tarım Komitesi toplantıları ile tamamlanmıştır. Bu toplantılarda üye ülkeler, pazara giriş, ihracat sübvansiyonları, özel ve lehte muameleler, iç destekler konularındaki müzakere önerilerini sunmuşlardır.

Tarım Komitesi'nin 21-23 Mayıs 2001 tarihlerindeki özel oturum toplantıları ile müzakerelerin ikinci aşamasına geçilmiştir. Bu toplantılarda tarifeler, özel ve lehte muameleler, ihracat sübvansiyonları, ihracat kısıtlamaları ve iç destekler konuları ele alınmıştır.

3.5.2.1. Doha Bakanlar Konferansı

İleri Tarım Müzakereleri, 9-14 Kasım 2001 tarihinde Katar'ın başkenti Doha'da yapılan 4. Bakanlar Konferansı'nda, "Doha Kalkınma Gündemi" olarak adlandırılan çok taraflı ticaret görüşmeleri kapsamına alınmıştır.

Doha Bakanlar Deklerasyonu'nda müzakere sürecinin temel amaçları olarak; tarım ürünleri ticaretinde pazara giriş koşullarının iyileştirilmesi, sonuçta tamamen kaldırılmak üzere ihracat sübvansiyonlarında önemli oranlarda indirime gidilmesi ve iç desteklerin azaltılması benimsenmiştir. Gelişmekte olan ülkelere sağlanacak olan özel ve lehte muamelelerin ise bu sürecin tamamlayıcı unsuru olduğu belirtilerek, bu

⁴⁷ "DTÖ Müzakerelerinin Temel Aktörleri" **Agromag Tarım Ekonomisi ve İhracatı Dergisi**, (Ocak-Şubat, 2006), s.75.

muamelelerin gıda güvenliği ve kırsal kalkınmayı da içerecek şekilde gerçekleştirilmesine dikkat çekilmiştir.⁴⁸

Tarım alanında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olan CAIRNS grubu ve liberalleşmeden yana olan ülkeler, ihracat sübvansiyonlarının kaldırılması konusunda birlikte hareket ederken, AB sübvansiyonların daha ilerideki görüşmeler sonucunda ve daha geniş bir süreç içinde aşamalı olarak kaldırılmasını savunmuştur.

Deklarasyonda, yeni tarım taviz ve taahhütlerinin ne şekilde olacağına dair usullerin en geç 21 Mart 2003'e kadar belirlenmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca üye ülkelerin bu konudaki taslak listelerini bir sonraki Bakanlar Konferansı'na kadar DTÖ'ye bildirmeleri istenmiştir.

Tarım Komitesi'nin ilk toplantısı, Haziran 2002'de yapılmış, sübvansiyonlar, rekabet ve vergiler konusunda görüşülmüştür. Süreç sonucunda genel bir yaklaşım belgesi hazırlanarak, üye ülkelere gönderilmiştir. Bu konuda anlaşmaya varamayan ülkelere, 12 Şubat 2003'de "İleri Taahhütler İçin İlk Taslak Modeli" gönderilmiştir. Ancak son tarih olan 31 Mart 2003'e kadar taslak hakkında bir anlaşmaya varılamamıştır.⁴⁹

3.5.2.2. Cancun Bakanlar Konferansı

Belirlenen süre sonunda taslak konusunda bir anlaşmaya varılamaması, müzakerelerde ciddi bir sıkıntı doğurmuştur. Müzakereler, 2003 yılının Mayıs, Haziran ve Temmuz aylarında Cenevre'de yapılan gayriresmi görüşmelerle devam etmiş, ancak bu görüşmelerde de bir ilerleme sağlanamamıştır.

10-14 Eylül 2003 tarihinde, Meksika'nın Cancun kentinde gerçekleştirilen 5. Bakanlar Konferansı'nın kilit konularından biri yine tarım olmuştur.

ABD ve AB'nin, 13 Ağustos 2003'de ortak bir belge hazırlamaları, müzakerelere yeni bir boyut kazandırmıştır. Açıklanan belge, iç destekler ve ihracat sübvansiyonları açısından beklenen ilerlemeyi sağlamamıştır. Yayımlanan bu ortak metine karşı hareket niteliğini taşıyan G-20 hareketi, Cancun Konferansı'ndaki tarım görüşmelerine damgasını vurmuştur.

⁴⁸ DTM, "Dünya Ticaret Örgütü-DTÖ Doha Bakanlar Konferansı ve Çok Taraflı Ticaret Müzakereleri", (Ankara: DTM Anlaşmalar Genel Müdürlüğü, Haziran, 2003), s.22.

⁴⁹ Aydın, a.g.e., s.25.

G-20 grubu, gelişmiş ülkeler tarafından uygulanan iç desteklerin önemli oranda azaltılmasını, ihracat sübvansiyonlarının ise tamamen kaldırılmasını talep etmiştir. Pazara giriş açısından ise gelişmiş ülkelerin daha yüksek oranda tarife indiriminde bulunmalarını istemiştir.

İleri Tarım Müzakereleri'nde ele alınan konular arasında özel ürünler ve hassas ürünler de yer almaktadır. Bu uygulama ile gelişmekte olan ülkeler, kendileri için önem arz eden ürünlerde diğer ürünlere göre daha düşük tarife indirimi uygulayabilecektir. Hangi ürünlerin özel ürünler, hangi ürünlerin hassas ürünler kapsamında yer alacağı görüşmelerle belirlenmeye çalışılmaktadır. Bu konunun ele alınmasında ısrarcı olan ülkeler "SP (Special Product) Dostları" adı altında bir araya gelerek, Konferans hazırlıkları sırasında Genel Konsey başkanı nezdinde girişimde bulunmuşlar, özel ve hassas ürün kavramının çerçeve metine dahil edilmesini istemişlerdir.⁵⁰

Konferansın bitiminden bir gün önce, 13 Eylül 2003'de, Konferans Başkanlığı'nı yürüten Meksika Dışişleri Bakanı'nın adıyla kısaca "Derbez Metni" olarak bilinen deklarasyon metni açıklanmıştır.

Deklarasyon metninde, gelişmekte olan ülkeler açısından önem taşıyan ihracat sübvansiyonu ve iç destekler konularında gelişmiş ülkelerin çok fazla taviz vermediği görülmüştür. Ayrıca pazara giriş konusunda gelişmekte olan ülkeler açısından olumsuz bir çerçeve çizilmiştir. Metinde yer alan özel ve lehte muameleler ile ilgili hükümlerin de beklentileri karşılamaktan çok uzak olduğu görülmüştür. Sonuçta deklarasyon metni kabul edilmemiş ve konferans, müzakerelerde esas teşkil edecek kararlar alınamadan son bulmuştur.⁵¹

3.5.2.3. Çerçeve Metni (Genel Konsey Kararı)

Cancun Bakanlar Konferansı'nın başarısızlıkla sonuçlanması üzerine, görüşmelere Cenevre'de devam edilmiştir. Yapılan görüşmeler sonucunda, DTÖ Tarım Komitesi tarafından 31 Temmuz 2004'de bir çerçeve metni kabul edilmiştir.

⁵⁰, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, "Uluslararası Tarımsal İlişkiler ve AB'ye Uyum", II. Tarım Şurası, XI. Komisyon, s.7 http://tarimsurasi.tarim.gov.tr/11.komisyon_raporu.doc, 21.05.2007.

⁵¹ DTM, "DTÖ V. Bakanlar Konferansı, Cancun (10-14 Eylül 2003)", s.3, www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detay&yayinID=154&icerikID=258&dil=TR, 16.05.2007.

Genel Konsey Kararı olarak da adlandırılan bu metin ile, pazara giriş, ihracat sübvansiyonları ve iç destekler konusunda yeni düzenlemeler getirilmesi amaçlanmıştır. Bu düzenlemeler şu şekilde özetlenebilir.

- Pazara Giriş: Gümrük vergilerinin azaltılması amaçlanmıştır. Yüksek orandaki gümrük vergileri, yüksek oranda indirim tabi tutulacaktır. Tarife indirimlerinin bağlı oranlar üzerinden yapılması karara bağlanmıştır. Bant sayısının, bant ayırım eşiklerinin ve her bant için tarife indirim oranının ne olacağının, görüşmeler yoluyla belirlenmesi kararlaştırılmıştır.

Tarifelerin indiriminde uygulanacak yöntem konusunda iki metot üzerinde durulmaktadır. Bunlardan biri “İsviçre formülü” olarak adlandırılan ve yüksek gümrük vergilerinde daha fazla indirim yapılmasını öngören metottur. Diğerisi ise Uruguay Turu’nda da kullanılan, lineer yöntemle indirim şeklindedir. Bu yöntem belirli aralıklardaki gümrük vergilerinde, sabit bir yüzde oranında indirim yapılması şeklinde uygulanmaktadır.

Özel ve lehte muameleler kapsamında gelişmekte olan ülkelere, tarife taahhütlerinde daha düşük indirim oranları ve daha uzun uygulama dönemi ayrıcalığı öngörülmüştür.

Hassas ürünlerdeki tarife ayrıcalığından gelişmiş ülkeler de dahil tüm üye ülkelerin yararlanması kararlaştırılmıştır.

Gelişmekte olan ülkelere özel ürün belirleme ve bunlara özel koruma mekanizması uygulama imkanı tanınmıştır.⁵²

- İhracat Sübvansiyonları: İhracat sübvansiyonları ile eş etkili uygulamaların müzakere sürecinde belirlenecek bir tarihte ortadan kaldırılması kararlaştırılmıştır.

Vadesi 180 günü geçen ihracat kredilerinin kaldırılması, 180 günden kısa vadeli ihracat kredilerinin disiplin altına alınması öngörülmüştür.

İhracatçı devlet teşekkülleri ve gıda yardımlarının, ticareti ve üretimi bozucu şekilde uygulanmaması amaçlanmıştır.

Özel ve lehte muameleler kapsamında, gelişmekte olan ülkelerin ihracat sübvansiyonlarını, gelişmiş ülkelere oranla daha uzun bir süre içinde kaldırmaları öngörülmüştür.⁵³

⁵² Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, “Dünya Ticaret Örgütü İleri Tarım Müzakereleri”, s.2, www.tarim.gov.tr, 17.05.2007.

⁵³ Bahri Karlı ve diğerleri, “Dünya Ticaret Örgütü Kararları ve Avrupa Birliği’ne Tam Üyelik Sürecinin Türk Tarım Politikaları ve GAP Bölgesi Tarımına Muhtemel Etkileri”, s.10, http://ziraat.harran.edu.tr/kongre/Bildiriler-1_BKARLI.pdf, 20.06.2007.

- **İç Destekler:** Ticareti bozucu nitelikteki iç desteklerde önemli ölçüde indirim yapılması, destek miktarı yüksek olan ülkelerin daha çok indirim yapması istenmektedir.

Özellikle kırmızı kutuda yer alan destekleri uygulayarak dünya fiyatlarını düşüren gelişmiş ülkelerin, bu desteklerini önemli oranda azaltması öngörülmüştür. De minimis oranında, indirim yapılması istenmiştir.

Üretime bağlı olmayan desteklerin de mavi kutu kapsamına alınması ve mavi kutu kapsamında verilecek desteklerin, yıllık toplam tarımsal üretim değerinin %5'ini aşmaması kararlaştırılmıştır.⁵⁴

3.5.2.4. Hong-Kong Bakanlar Konferansı

Çerçeve metninin oluşturulmasından sonra üye ülkeler arasında sürdürülen müzakerelere rağmen, belirlenen hedefler üzerinde bir uzlaşa sağlanamamıştır.

13-18 Aralık 2005 tarihlerinde gerçekleştirilen Hong-Kong Bakanlar Konferansı boyunca ülke grupları arasında görüşmeler devam etmiş, 18 Aralık 2005 tarihinde bir Bakanlar Deklarasyonu yayımlanmıştır.

Bakanlar Deklarasyonu'nda pazara giriş, ihracat sübvansiyonları ve iç destekler konusunda kararlar yer almıştır.

-Pazara Giriş: Tarife indirimlerinin dört bant içinde gerçekleştirileceği karara bağlanmıştır. İndirimlerin, advalorem olmayan gümrük vergilerinin advalorem eşdeğerinin hesaplanmasıyla bulunan oran üzerinden yapılmasına dikkat çekilmiştir.

Tarife bantlarının eşikleri ve indirimlerde uygulanacak formülün belirlenmesi, ilerideki müzakerelere bırakılmıştır. Modalitelerin, 30 Nisan 2006 tarihine kadar belirlenmesi ve belirlenen modalitelere göre üye ülkelerin ayrıntılı listelerini 31 Temmuz 2006 tarihine kadar sunmaları kararlaştırılmıştır. Modalite kavramı, hedefleri içeren genel bir model ifade etmektedir.

Özel ürünler ve özel korunma önlemleri de deklarasyon metninde yer almıştır. Gelişmekte olan ülkelerin, kırsal kalkınma, gelir idamesi ve gıda güvenliği

⁵⁴Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, “ Dünya Ticaret Örgütü İleri Tarım Müzakereleri”, s.4, www.tarim.gov.tr, 17.05.2007.

kriterlerine göre belli sayıda ürünü, özel ürün kapsamında belirleyebileceği kaydedilmiştir.⁵⁵

-İhracat Rekabeti: Her türlü ihracat desteklerinin kaldırılması, ihracat desteği özelliği taşıyan ihracat kredilerinin, kredi garantilerinin, gıda yardımlarının ve ihracatçı devlet teşekküllerinin faaliyetlerinin disiplin altına alınması karara bağlanmıştır. Bu sürecin 2013 yılına kadar tamamlanması öngörülmüştür.

Gıda yardımlarının nakdi olması ve ticari amaçla kullanılmaması gerekliliği vurgulanmıştır.

Tüm bu hususlardaki modalite taslağı için 30 Nisan 2006 tarihinde anlaşılmıştır.

İç Destekler: Kırmızı kutu kapsamında yer alan desteklerde, bağlı oranlar üzerinden indirim yapılması öngörülmüştür. Bu tür destekleri daha fazla sağlayan ülkelerin daha çok indirim yapması istenmektedir. Bu hüküm, çerçeve metni ile paralellik arz etmektedir. Kırmızı kutudaki destek indirimlerinin, ülkelerin destekleme düzeylerine göre üç bantta (kategoride) gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. AB'nin ilk bantta, ABD ve Japonya'nın ikinci bantta, diğer tüm ülkelerin son bantta yer alması açıklığa kavuşturulmuştur.

Çerçeve metninde öngörülen de minimis oranındaki indirim isteğinden vazgeçilmiş, de minimis kapsamında yer alan destekten başka taahhüdü olmayan gelişme yolundaki ülkelerin, de minimis oranında indirime gitmeyeceği belirtilmiştir.

Yeşil kutu kapsamındaki desteklerin yeniden gözden geçirilerek, gelişmekte olan ülkelerin ihtiyaçlarını dikkate alarak düzenlenmesi kabul edilmiştir.⁵⁶

3.5.2.5.Müzakerelerde Son Durum

Üye ülkeler, Hong-Kong Bakanlar Konferansı'nda yayımlanan deklarasyon üzerinde tam bir anlaşmaya varamamışlardır. Ülkelerin pozisyonlarındaki farklılıklara bağlı olarak oluşan tikanıklık gerek DTÖ Genel Direktörü gerekse DTÖ içinde ağırlığı olan ABD, AB, Japonya, Avustralya, Hindistan gibi ülkelerin

⁵⁵ DTM, "DTÖ ile Koordinasyon Kurulu Toplantısı", s.17, www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/ANL/CokTaraflıAnlaşmaDb/KitapcikNisan2006.doc, 21.05.2007.

⁵⁶ Mustafa İmir, "Hong Kong VI. Bakanlar Konferansı Tarım Müzakerelerinin Genel Değerlendirmesi", s.2 www.tarimgov.tr/sanal_kutuphane2/dto/dto_hongkong_m.imir.25.12.05.doc, 21.06.2007.

temasları ile giderilmeye çalışılmıştır. Yapılan görüşmelerin sonuçsuz kalması üzerine, DTÖ Genel Direktörü Pascal Lamy başkanlığında 24 Temmuz 2006'da gerçekleştirilen gayriresmi ticaret müzakereleri komitesi toplantısında, tüm müzakere sürecinin askıya alınması kabul edilmiştir.

2006 yaz dönemi sonrasında ülkeler, görüşme sürecini başlatabilmek için çaba içine girmişlerdir. 31 Ocak 2007'de DTÖ Genel Direktörü, müzakerelere resmi olarak başlanma kararını açıklamıştır. Tarım Komitesi Özel Oturum Başkanı tarafından, 17 Temmuz 2007'de yayımlanan taslak modalite kağıdı sonrasında tartışmalar yoğunlaşmıştır.

Taslak modalite ile ilgili yapılan toplantılarda genel olarak üye ülkelerin pozisyonlarını değiştirmedeği, hala karşı taraftan bir adım gelmeden hareket etmek istemediği görülmüştür. Bu toplantılardaki değerlendirmeleri ve müzakerelerdeki ilerlemeyi yansıtmak amacıyla, Tarım Komitesi tarafından 8 Şubat 2008'de gözden geçirilmiş taslak modalite kağıdı yayımlanmıştır. Bu modalite kağıdında yer alan düzenlemeler şu şekilde özetlenebilir:

-Pazara Giriş: Gelişmiş ülkelerin tarifelerinde 5 yıl içinde ve eşit oranlarda ortalama %54, gelişmekte olan ülkelerin ise 8 yıl içinde ve eşit oranlarda, ortalama %36 indirim yapmaları öngörülmektedir.

Önerilen tarife indirim oranları Tablo 5'de gösterilmektedir.

Tablo 5. Modalite Kağıdında Önerilen Tarife İndirimleri

Tarife Eşikleri (%)	İndirim Oranı (%)
0.0-30.0	32.0-34.7
30.0-80.0	36.7-40.0
80.0-130.0	41.3-43.3
130.0 üstü	44.0-48.7

Kaynak: DTM, "İleri Tarım Müzakereleri", s.3, www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detay&yayınID=146&icerikID=257&dil=TR, 05.05.2008.

Yüzde 30.0 ve daha az oranda uygulanan gümrük vergilerinde % 32.0-34.7 oranında, yüzde 30.0 ile 80.0 arasında uygulanan gümrük vergilerinde % 36.7-40.0 oranında, yüzde 80.0 ile 130.0 arasında uygulanan gümrük vergilerinde % 41.3-43.3 oranında, yüzde 130.0'dan fazla uygulanan gümrük vergilerinde ise % 44.0-48.7 oranında indirim yapılması amaçlanmaktadır.

Özel ürünler konusunda getirilmesi düşünülen hükme göre, tarife satırları toplamının %20'si özel ürün olarak belirlenebilecektir.

Gelişmekte olan ülkeler için şekillendirilecek özel korunma önlemleri mekanizmasının, kolay uygulanabilir nitelikte ve tüm tarım ürünlerini kapsayacak şekilde belirlenmesi gerektiği ifade edilmektedir. Bu mekanizmanın bir yıl içinde kaç kere kullanılacağını, önceden sınırlandırılması düşünülmektedir.

Gelişmiş ülkelerin tropik ürünlerde % 25'in altındaki gümrük tarifelerini sınırlandırmaları, bu oran üzerindeki tarifelerde % 85 oranında indirim yapmaları öngörülmektedir.

İhracat Sübvansiyonları: Gelişmiş ülkelerin, ihracat sübvansiyonlarının bütçe içindeki payını 2010'a kadar %50 indirim tabi tutması, 2013'de ise sıfırlanmaları düşünülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin ise ihracat sübvansiyonlarının bütçe payını ve ihracat sübvansiyonu sağlanan ürün miktarını 2016'ya kadar sınıflaması istenmektedir.

İhracat kredilerinde en çok 180 günlük geri ödemeli kredilere izin verilmesi, bu sınırın gelişmekte olan ülkeler için de geçerli olması öngörülmektedir. Halen geçerli olan 360 günlük geri ödeme döneminin 180 güne indirilmesi için 3 yıllık bir indirim takvimi önerilmiştir. İhracat kredilerinin geri ödeme dönemi, 1.yılda 360, 2. yılda 270, 3.yılda ise 180 gün olacaktır.

İç Destekler: Kırmızı kutuda yer alan desteklerin 5 yıllık bir süreçte indirim tabi tutulması önerilmektedir.

Mavi kutu kapsamında yer alan iç desteklerin "üretimi kısıtlayıcı programlar kapsamındaki doğrudan ödemeler" ya da "üretime bağlı olmayan doğrudan ödemeler" olarak ayrıştırılmaları ve mavi kutuda yer alan desteklerin toplam tarımsal ürün değerinin %2.5'ini aşmaması öngörülmektedir.⁵⁷

⁵⁷ DTM, "İleri Tarım Müzakereleri", s.7, www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detay&yayinID=146&icerikID=257&dil=TR, 05.05.2008.

Müzakere grubunda yürütülen çalışmalarda kayda değer gelişmeler sağlanabilmiş değildir. Üye ülkelerin özellikle iç destekler ve pazara giriş koşullarındaki fikir ayrılıkları devam etmektedir. Üzerinde tartışılan konuların müzakere sürecinde ele alınmasına devam edilmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ TARIM ANLAŞMASI'NIN ÜYE ÜLKELER AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

1. ÜYE ÜLKELERİN TARIM ANLAŞMASI'NDAKİ TAAHHÜTLERİ VE UYGULAMALARI

Tarım anlaşması, temelde uluslararası ticareti engelleyen tarifeler, ihracat sübvansiyonu ve iç desteklerin azaltılmasını amaçlamaktadır. Anlaşma gereği üye ülkeler, bu konularda belirli yükümlülükler üstlenmişlerdir.

Bu bölümde üye ülkelerin tarifeler, ihracat sübvansiyonu ve iç destekler ile ilgili uygulamaları incelenecektir. Anlaşma hükümlerinin gerçekleşme durumunun izlenebilmesi için üye ülkeler, taahhütleri ile ilgili uygulamalarını her yıl DTÖ'ye bildirmek zorundadır. Çalışmada bu bildirimler de göz önünde tutularak anlaşmada yer alan amaçlara ulaşıp ulaşılmadığı ortaya konulacaktır.

1.1. Pazara Giriş

Tarifeler, uluslararası ticareti engelleyen en etkili uygulamalardan biridir. Bilindiği gibi Tarım Anlaşması, gelişmiş ülkelerin 6 yıllık süre içinde, her ürün bazında en az %15 olmak üzere basit ortalama ile %36 oranında tarife indiriminde bulunmasını öngörmüştür. Gelişmekte olan ülkelerin ise, 10 yıllık bir dönemde her ürün azında %10'un altında olmamak kaydıyla basit ortalama ile %24 oranında indirim yapmaları amaçlanmıştır. İndirimler için uygulama süresi, gelişmiş ülkeler için 2000'de gelişmekte olan ülkeler için ise 2004'de son bulmuştur.

Tarife indirimleri belirlenen sürelerde gerçekleştirilmiş, DTÖ'ye entegre edilmiştir. Ancak tarifelerde yeni indirimler yapılması amaçlanmakta, bu konu İleri Tarım Müzakereleri'nde ele alınmaktadır.

Çalışmanın bu kısmında üye ülkelerin pazara giriş ile ilgili taahhütlerinin gelişimi incelenirken , ülkelerin pazara giriş kapsamında DTÖ'ye yaptığı bildirimler ele alınmayacaktır. Bunun nedeni , ülkelerin bu konuda yaptığı bildirimlerin tarife

kotaları ve özel koruma önlemleri ile ilgili uygulamalarını içermesi ve geniş kapsamlı bir inceleme olanağı sunmamasıdır. Pazara giriş ile ilgili taahhütlerin gelişimi , bu konuda getirilen düzenlemeler ile gerçekleştirilmek istenen amaçlar ve Anlaşma'da yer alan hükümler esas alınarak, kapsamlı bir şekilde incelenecektir.

1.1.1.Tarım Ürünlerine Uygulanan Tarife Oranları

1 Eylül 1986 tarihindeki tarifeler dikkate alınarak hesaplanmış bağlı tarifeler üzerinden yapılan indirimler sonucunda, üye ülkelerin her yıla ait bağlı tarife oranları bellidir. Bağlı tarife oranları , ilgili yılda uygulanabilecek tarife oranlarının üst sınırını göstermektedir. Ülkeler bu oranlar altında kalmak şartıyla, tarife oranlarını belirlemede serbesttir.

Anlaşma sonucunda üye ülkeler, tarım ürünlerinin neredeyse %100'ünü bağlı oranlar kapsamına almıştır. Yani tarife satırlarında yer alan hemen hemen tüm tarım ürünleri için tarife üst sınırları belirlemişlerdir. Tablo 6'da, 2006 yılında tarım ürünlerine en yüksek tarifeleri uygulayan DTÖ üyesi ilk 20 ülke yer almaktadır. Dünya sıralamasında yer alan ancak DTÖ üyesi olmayan ülkeler çalışmada dikkate alınmamıştır.

Tablo 6. 2006 Yılında Ülkelerin Tarım Ürünlerine Uyguladıkları Tarife Oranları (Basit ortalama, %)

Ülke	Bağlı Tarife Oranı	Uygulanan Tarife Oranı
Tunus	116.3	65.1
Norveç	137.6	61.1
Kore Cumhuriyeti	59.3	47.8
Fas	54.5	46.2
İsviçre	57.2	43.8
İzlanda	109.2	42.4
Türkiye	60.1	42.0
Hindistan	114.2	37.6
Barbados	111.2	30.0
Fiji	48.9	25.7
Japonya	28.4	24.3
Sri Lanka	50.1	23.6
Romanya	98.4	22.9
Kongo	30.0	22.6
Tayland	40.7	22.1
Kamerun	80.0	22.1
Gabon	60.0	22.1
Çad	80.0	22.1
Orta Afrika Cumhuriyeti	30.0	22.1
Dijibouti	48.4	21.7

Kaynak: WTO, **World Tariff Profiles 2006**, s.8-9-10-11-12, www.wto.org/english/res_e/booksp_e/tariff_profiles06_e.pdf, 05.06.2007.

Tablo 6’da yer alan uygulanan tarife oranları “en çok kayrılan ülke” kapsamında uygulanan ortalama tarife oranlarını göstermektedir. Yani tercihli ticaret anlaşmaları vb. uygulamalardaki ya da tarife kotaları gibi düzenlemelerdeki tarife oranlarını kapsamamaktadır.

Tablo 6'ya göre 2006 yılında tarım ürünlerine en yüksek tarifeyi %65.1 ile Tunus uygulamıştır. Norveç %61.1 ve Kore %47.8 ile ikinci ve üçüncü sırada yer almıştır. Türkiye'nin ise %42.0 ile yedinci sırada yer aldığı görülmektedir.

2006 yılında tarım ürünlerine yüksek tarife uygulayan ülkelerin çoğu gelişmekte olan ülkelerdir. Ancak Norveç, İsviçre, İzlanda, Japonya gibi gelişmiş ülkelerin de tabloda yer aldığı görülmektedir. Norveç'in tarımsal ürünlerine %61.1 gibi yüksek bir tarife uygulaması dikkat çekicidir.

Çad, Orta Afrika Cumhuriyeti, Kongo ve Djibouti, DTÖ sınıflamasına göre en az gelişmiş ülkeler arasında yer almaktadır. Bilindiği gibi en az gelişmiş ülkeler için bağlı tarife oranları geçerli olmakla birlikte, bu oranlar üzerinden indirim yükümlülükleri bulunmamaktadır.

Tablo 6'da yer alan bağlı tarife oranları, 2006 yılı için uygulanabilecek en yüksek tarife oranlarını göstermektedir. Bu açıdan Tablo 6'daki veriler, üye ülkelerin bu konudaki taahhütlerine uyup uymadığı hakkında da bilgi vermektedir.

Tablo 6'daki ülkelerin hiçbiri, bağlı tarife oranının üzerinde bir tarife uygulamamıştır. Örneğin Fiji ortalama olarak %48.9 oranında tarife uygulayabilecekken, %25.7 oranında tarife uygulamıştır. Bağlı tarife oranlarına en yakın tarife uygulayan ülkelerin Japonya ve Kongo olduğu göze çarpmaktadır. Bağlı tarifeler ile uygulanan tarifeler arasındaki farkın en çok olduğu ülkeler ise Barbados, Hindistan ve Norveç'tir. Bu fark, genelde uygulanan tarifelerin düşüklüğünden değil, bağlı tarife oranlarının yüksekliğinden kaynaklanmaktadır.

Üye ülkelerin tarım ürünlerindeki tarife oranlarını Anlaşma'da belirlenen şekilde indirmiş olmalarına rağmen, tarife oranlarının hala yüksek olduğu görülmektedir.

Ülkeler, tarımsal ürünlere uygulayacakları tarife oranlarını belirlerken bir takım amaçlara göre davranmaktadır. Yerli üreticiyi dış rekabetten korumak bu amaçların en önemlisidir. Ülkeler yerli üreticilerini korumak için yüksek gümrük tarifesi uygulama yoluna gitmektedir. Tarımsal ürünlerin yurt içindeki arz ve talep yapısı da tarifelerin belirlenmesinde göz önüne alınan etkenlerden biridir. Bir ürünün yurt içi üretimi yurt içi tüketiminden fazla ise söz konusu ürünün ithalatına yüksek oranda, azsa düşük oranda vergi konulabilmektedir. Bu gibi nedenlerle tarımsal ürünlere uygulanan tarife oranları ülkeler arasında farklılık göstermektedir.

Tablo 7’de bazı gelişmiş üye ülkelerin seçilmiş tarım ürünlerine uyguladıkları tarife oranları verilmiştir.

Tablo 7. 2004 Yılında Gelişmiş Ülkelerin Seçilmiş Tarım Ürünlerine Uyguladıkları Tarife Oranları (Ortalama,%)

Ürünler	ABD	AB	Asya’daki Gelişmiş Ülkeler	Cairns Grubundaki Gelişmiş Ülkeler
Buğday	2.4	0.5	69.2	1.2
Şeker	34.8	128.5	120.4	3.5
Hayvansal ürünler	0.6	4.3	9.9	8.3
Süt ürünleri	18.8	39.6	40.2	76.6
Meyve ve sebzeler	2.7	17.9	17.1	1.7
İşlenmemiş tahıllar	1.1	24.3	83.9	0.1
İşlenmemiş pirinç	4.6	62.9	289.9	0.0

Kaynak: Jean .Bureau ve diğerleri “The Consequences of Agricultural Trade Liberalization For Developing Countries: Distinguishing Between Genuine Benefits and False Hopes”, s.11, www.cepii.fr/anglaisgraph/workpap/pdf/2005/wp05-13.pdf, 06.03.2008

Tablo 7’de yer alan seçilmiş ürünlerdeki tarife oranlarına bakıldığında bazı temel tarımsal ürünlerde yüksek tarifelerin uygulandığı görülmektedir. Özellikle AB ve Asya kıtasındaki gelişmiş ülkelerin, gelişmekte olan ülkeler açısından önem arz eden bazı ürünlerin ithalatına yüksek tarife uyguladığı dikkat çekmektedir. Örneğin şeker, pirinç, buğday gibi ürünler gelişmekte olan ülkelerin ihracatında önemli paya sahip olan ürünlerdir. Asya kıtasındaki gelişmiş ülkeler işlenmemiş pirince %289.9 gibi çok yüksek bir tarife oranı uygulamaktadır. Şekere uygulanan tarife oranı

Asya'daki gelişmiş ülkelerde olduğu gibi (%120.4), AB'de de yüksek orandadır (%128.5).

Cairns grubunda yer alan gelişmiş ülkelerin tarife oranları, genellikle diğer ülkelere göre daha düşük oranda gerçekleşmiştir. Ancak bu ülkelerin süt ürünlerine uyguladıkları tarife oranı (%76.6) diğer ülkelerden daha yüksektir.

ABD'nin uyguladığı tarife oranlarına bakıldığında seçilmiş ürünler arasında en yüksek tarife oranının %34.8 ile şekere uygulandığı görülmektedir.

Tarım ürünlerine uygulanan tarifelerin dünya ortalamasını belirlemek için 2001 yılında Paul Gibson ve diğerleri tarafından bir çalışma yapılmıştır. Çalışmada tarımsal ürünler 46 gruba ayrılmış ve bu ürünlere uygulanan tarife oranları araştırılmıştır.

Söz konusu çalışma sonucunda 2001 yılı itibariyle tüm tarım ürünlerine uygulanan ortalama tarife oranı %62 olarak bulunmuştur. Tütün, süt ürünleri, şeker pancarı, domuz eti, sığır eti, kümes hayvanları eti, tatlandırıcılar, tahıllar ve sebzelerdeki ortalama tarife oranı ise %62'nin üzerinde çıkmıştır.⁵⁸ Bu durum ülkelerin bu ürünlerin ticaretinde diğer ürünlere göre daha korumacı davrandığını göstermektedir.

Tarımsal ürünlere uygulanan tarifelerde ülke grupları arasında farklı uygulamalar gözlenmektedir. Gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkelere yaptıkları tarım ürünleri ithalatında, gelişmiş ülkelere yaptıkları ithalatta uyguladıkları tarifelerden daha yüksek tarife uyguladıkları gerekçesiyle eleştirilmektedir.

Thomas Hertel ve Roman Keeney tarafından yapılan bir çalışmaya göre, 2001 yılı itibariyle yüksek gelirli ülkeler, gelişmekte olan ülkelere yaptıkları tarım ürünleri ithalatında ağırlıklı ortalama ile %15.9 oranında tarife uygulamıştır. Yüksek gelirli ülkelerin, aynı yılda yüksek gelirli ülkelere yaptıkları ithalatta uyguladığı tarife oranı ise ağırlıklı ortalama ile %8.4'dür. Bu durum gelişmiş ülkelerin yüksek tarife uygulayarak gelişmekte olan ülkelerin ihracatlarını olumsuz yönde etkilediğini göstermektedir.⁵⁹

⁵⁸ Paul Gibson ve diğerleri, "Profiles of Tariffs in Global Agricultural Markets", U.S. Department of Agriculture, **Agricultural Economic Report No: (aer-796)**, (Washington, 2001), s.12.

⁵⁹ Thomas Hertel ve Roman Keeney, "What is at Stake? The Relative Importance of Import Barriers, Export Subsidies and Domestic Support", **Agricultural Trade Reform and The Doha Development Agenda** Ed: K.Anderson ,W.Martin (Washington, The World Bank Press, 2006), s.43.

En az gelişmiş ülkeler, dünya tarım ticaretinde en düşük paya sahip ülkelerdir. Sınırlı sayıda tarım ürünü üretebilmeleri, ihracat potansiyellerini düşürmektedir. En az gelişmiş ülkelerin tarım ürünlerine uygulanan gümrük tarifelerinin oranı, bu ülkelerin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin pazarlarına girişini doğrudan etkilemektedir.

Tablo 8’de bazı yüksek gelirli ülkelerin en az gelişmiş ülkelere yaptıkları ithalata uyguladıkları tarife oranlarındaki gelişim verilmiştir.

Tablo 8. Yüksek Gelirli Ülkelerin, En Az Gelişmiş Ülkelerden İthal Ettiği Tarım Ürünlerine Uyguladığı Tarife Oranları (Basit Ortalama, %)

Ülkeler	Yıllar	
	1998	2004
Avustralya	0.2	0.4
Kanada	0.5	0.2
AB	3.4	2.8
Japonya	7.0	6.7
İsviçre	4.1	6.7
ABD	4.2	3.5
Yeni Zelanda	0.5	0.2
Norveç	17.2	3.5

Kaynak: World Bank, **World Development Indicators 2007**, (Washington, The World Bank Press, 2007), s.26.

Tablo 8 incelendiğinde tabloda yer alan ülkelerin 1998-2004 döneminde, en az gelişmiş ülkelerin tarım ürünlerine uyguladığı tarifeleri genellikle düşürdüğü görülmektedir.

Norveç 1998 yılında ortalama % 17.2 oranında tarife uygularken, bu oran 2004 yılında % 3.5 olarak gerçekleşmiştir. AB, 1998’de ortalama % 3.4 oranında tarife uygularken, bu oranı 2004’de % 2.8’e düşürmüştür. Kanada, Japonya, ABD, Yeni Zelanda da uyguladığı tarife oranlarını düşürmüştür.

Avustralya 1998’de en az gelişmiş ülkelerin tarımsal ürünlerine ortalama % 0.2 oranında tarife uygularken bu oranı 2004’de % 0.4’e yükseltmiştir. İsviçre ise 1998’de % 4.1 olan bu oranı 2004’de % 6.7’ye çıkartmıştır.

Tablo 8’de yer alan ülkeler arasında Norveç, Japonya, ABD ve İsviçre, diğer ülkelere oranla 1998 yılında, söz konusu tarımsal ürünlere daha yüksek tarifeler uygulamışlardır. 2004 yılında da bu durumun değişmediği, aynı ülkelerin diğerlerine oranla hâlâ yüksek tarife uyguladığı dikkati çekmektedir.

En az gelişmiş ülkelerin hangi tarımsal ürünlerde ihracat potansiyeli olduğu zaten bilinmektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin bu mallara uygulayacakları tarifeleri, en az gelişmiş ülkelerin yararına olacak şekilde belirlemeleri beklenmektedir.

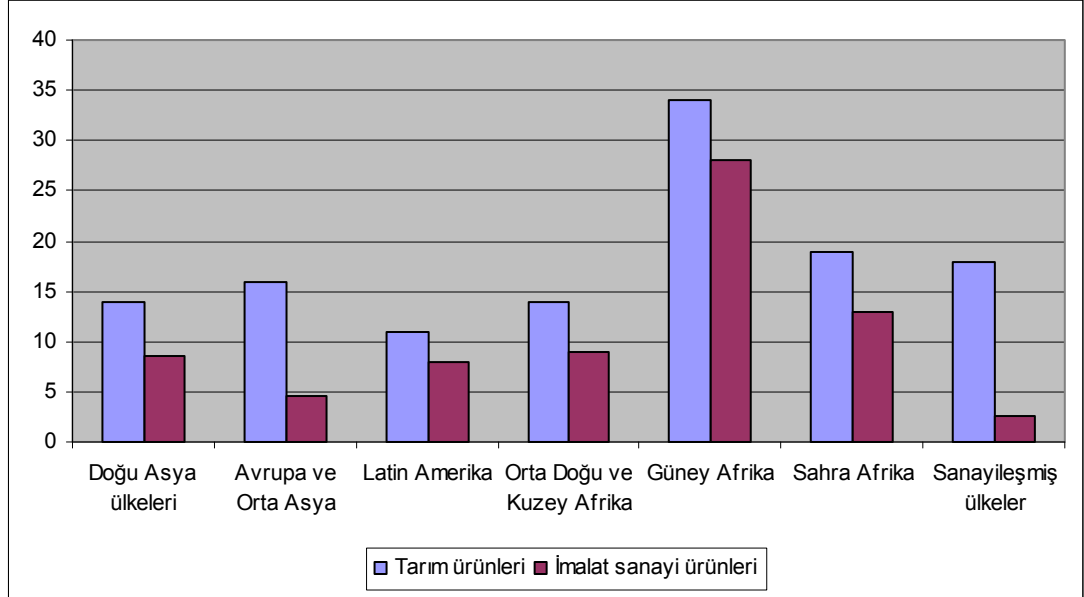
Uluslararası ticarete uygulanan tarifelerin sektörler arasında karşılaştırması yapıldığında tarımsal ürünlere uygulanan tarifelerin, sanayi ürünlerine uygulanan tarifelerden çok daha yüksek olduğu görülmektedir.

WB’nin 2006 yılında yaptığı bir araştırmaya göre, 2001 yılında dünya genelinde tarımsal ürünlere uygulanan ortalama tarifeler %16.7 oranında iken, aynı yıl tüm ürünlere (tarım ve sanayi ürünlerine) uygulanan ortalama tarife oranı %5.2’dir. Tarımsal ürünlere uygulanan ortalama tarife oranları tüm ürünlere uygulanan tarife oranlarından 3 kat daha yüksektir. 2001’de tarım ürünlerine uygulanan ortalama tarife oranı ile tüm ürünlere uygulanan tarife oranı arasındaki farkın en yüksek olduğu ülke grubu yüksek gelirli ülkelerdir. Bu ülkelerin tarımsal ürünlere uyguladığı ortalama tarife oranı %16 iken, tüm mallara uyguladıkları tarife oranları %2.9 olarak gerçekleşmiştir.⁶⁰

Grafik 1’de 2003 yılında bölgelerin tarım ürünlerine ve imalat sanayi ürünlerine uyguladıkları ortalama tarifelerin grafiksel gösterimi yer almaktadır.

⁶⁰ CBO, “Agricultural Trade Liberalization”, s.2, www.cbo.gov/ftpdocs/76xx/doc7690/11-20-AgTrade.pdf, 01.04.2008.

**Grafik 1. 2003 Yılında Tarım ve İmalat Sanayi Ürünlerine Uygulanan Tarifeler
(Ortalama, %)**

Kaynak: Alex McCalla ve John .Nash “Agricultural Trade Reform and Developing Countries: Issues, Challenges and Structure of the Volume”, **Reforming Agricultural Trade For Developing Countries Volume:I**, Ed: A. McCalla, J.Nash (Washington, The World Bank Press, 2007), s.6.

2003 yılında tarım ürünlerine, imalat sanayi ürünlerinden daha yüksek oranlarda tarife uygulandığı görülmektedir.

Tarım ürünlerinde en yüksek tarife oranlarını, %35’e yaklaşan ortalama ile Güney Afrika ülkeleri uygulamıştır. Onları sırasıyla Sahra Afrikası ülkeleri, Sanayileşmiş ülkeler ile Avrupa ve Orta Asya ülkeleri takip etmiştir.

İmalat sanayi ürünlerine uygulanan tarife oranları açısından Güney Afrika ülkeleri yaklaşık %28 ortalama ile aşan ortalama ile yine ilk sırayı alırken, onları sırasıyla Sahra Afrikası ülkeleri, Orta Doğu ve-Kuzey Afrika ülkeleri ile Doğu Asya ülkeleri takip etmiştir.

Tarımsal ürünlere uygulanan tarifelerin imalat sanayi ürünlerine uygulanan tarifelere en yakın olduğu grup Latin Amerika ülkeleridir. Latin Amerika ülkeleri 2003 yılında tarım ürünlerine yaklaşık %11 oranında tarife uygularken sanayi ürünlerine %8 civarında tarife uygulamıştır.

Tarım ürünlerine uygulanan tarifeler ile imalat sanayi ürünlerine uygulanan tarifeler arasındaki farkın en çok olduğu grup sanayileşmiş ülkelerdir. Söz konusu

ülkelerin tarım ürünlerine uyguladığı tarife oranı yaklaşık %18 iken, imalat sanayi ürünlerine uyguladıkları oran yaklaşık %2.5'dir. Bu durum sanayileşmiş ülkelerin, tarım ürünlerine, imalat sanayi ürünlerinden daha yüksek oranda koruma uyguladığını göstermektedir.

1.1.2. Advalorem Olmayan Tarife Uygulamaları

Gümrük tarifeleri temelde spesifik ve advalorem tarifeler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Spesifik tarife uygulamasında gümrük vergisi, ticarete konu olan malların birim ve ağırlık gibi fiziki birimleri üzerinden alınmaktadır.

Advalorem tarife uygulamasında gümrük vergisi, malların değeri üzerinden belirli bir yüzde olarak alınmaktadır. Bir bilgisayarın C.I.F. değeri üzerinden %70 arasında vergi alınması bu uygulamaya örnek olarak verilebilir. Advalorem tarifeler değer üzerinden alındığı için artan mal fiyatları karşısında koruma oranı düzeyinin sabit kalmasını sağlamaktadır. Ayrıca advalorem tarifeler, spesifik vergilere göre dahil adil bir vergilendirme sağlamaktadır.

Bu iki tür verginin birlikte uygulandığı karma tarife türünde ise, verginin spesifik kısmı hammadde üzerine konulan gümrük vergisine eşittir. Ek olarak alınan advalorem vergi ise, iç ekonomideki sanayi dalına uygulanan koruma oranını yansıtmaktadır.

Tarımsal ürünlere uygulanan advalorem olmayan tarife uygulamaları, DTÖ kapsamında gerçekleştirilen pazara giriş konularındaki görüşmelerde ve tarım komitesinin özel oturumlarında ele alınmaktadır.

Pazara giriş konusundaki görüşme grubunun yayımladığı belgede (TN/MA/6 Rev.1) üye ülkelerin bu konudaki görüşleri yer almaktadır. Bazı ülkeler advalorem tarife kullanımının yaygınlaştırılmasını isterken bazı ülkeler advalorem olmayan tüm tarifelerin advalorem tarifeye dönüştürülmesini talep etmektedir.⁶¹

⁶¹ World Bank, "Incidence of Non-Advalorem Tariffs in Member's Tariff Schedules and Possible Approaches to The Estimation of Advalorem Equivalents", s.1 http://wits.worldbank.org/witsweb/download/docs/WTO_s10.doc, 06.07.2007.

**Tablo 9. 2006 Yılında, Seçilmiş Ülkelerin
Advalorem Olmayan Tarife Uygulamaları**

Ülke	Advalorem Olmayan Tarifelerin Tarife Satırlarındaki Payı (%)
İsviçre	73.0
Tayland	51.5
Norveç	49.5
ABD	39.9
AB	31.0
İsrail	20.1
İzlanda	17.0
Botsvana	15.1
Namibya	15.1
Lesotho	15.1
Güney Afrika	15.1
Hırvatistan	13.9
Japonya	13.8
Kanada	13.6
Bulgaristan	10.3

Kaynak: WTO, **World Tariff Profiles 2006**, s.8-10-11-12, www.wto.org/english/res_e/booksp_e/tariff_profiles06_e.pdf, 05.06.2007.

Tablo 9’da ülkelerin, tarife satırlarının yüzde kaçında advalorem olmayan tarife oranı uyguladığı gösterilmektedir. Tablo 9’da, DTÖ üyesi ülkeler arasında, bu oranın 2006 yılı itibariyle en yüksek olduğu ülkeler yer almaktadır.

İsviçre, advalorem olmayan tarife uygulamasında ilk sırada yer almaktadır. Tarım ürünleri tarife satırlarının %73.0’ı, advalorem olmayan tarife uygulamalarından oluşmuştur. Tayland, Norveç, ABD, AB, ve İsrail’in de advalorem olmayan tarife uygulamasında ilk sıralarda yer aldığı görülmektedir.

1.1.3. Tarife Basamaklandırması

Tarife basamaklandırması, yarı işlenmiş ve işlenmiş ürünlere, işlenmemiş ürünlerden daha yüksek oranda gümrük tarifesi uygulanmasını ifade etmektedir. Bu uygulamada, yarı işlenmiş ürünlere işlenmemiş ürünlerden daha yüksek, işlenmiş ürünlere yarı işlenmiş ürünlerden de yüksek bir tarife konulmaktadır.

Tarife basamaklandırması, işlenmiş ürünlerde diğer ürünlere göre daha yüksek bir koruma oranı sağlayarak bu ürünlerin uluslararası ticaretinde engel oluşturmaktadır.

Ülkeler, tarım ürünlerinde sıklıkla tarife basamaklandırmasına gitmektedir. Bu durum, işlenmiş gıda ürünleri sanayinin gelişmesine engel olduğu ve uluslararası ticareti olumsuz yönde etkilediği için özellikle DTÖ üyesi gelişmekte olan ülkeler tarafından eleştirilmektedir.⁶²

Tablo 10’da düşük, orta ve yüksek gelirli ülkelerin, tarımsal ürünlere, işlenmişlik düzeylerine göre uyguladıkları tarife oranları verilmiştir. Yüksek gelirli ülkeler, OECD üyesi ve OECD üyesi olmayan ülkeler olarak ayrılmıştır.

⁶² Aydın, **a.g.e.**, s.33.

**Tablo 10. Ülke Sınıflandırmasına Göre Tarife Basamaklandırması
(Basit Ortalama, %)**

Ülke sınıflandırması	Dönem	İşlenmemiş tarım ürünlerine uygulanan tarife oranları	Yarı işlenmiş tarım ürünlerine uygulanan tarife oranları	İşlenmiş tarım ürünlerine uygulanan tarife oranları
Düşük gelirli ülkeler	1998-2004	15.9	17.0	20.9
Orta gelirli ülkeler	1997-2004	15.3	17.5	23.8
OECD üyesi yüksek gelirli ülkeler	2000-2004	9.1	16.9	13.6
OECD üyesi olmayan yüksek gelirli ülkeler	1999-2004	7.8	9.4	11.8

Kaynak: World Bank, Tariff Escalation in Developing and Industrial Countries in Recent Years, s.2, <http://siteresources.worldbank.org/INTRES/Resources/469232-1107449512766/tar2005b.xls>, 06.07.2007.

Düşük gelirli ülkelerin 1998-2004 döneminde tarife basamaklandırması uyguladığı görülmektedir. İşlenmemiş tarım ürünlerine ortalama %15.9 oranında tarife uygularken, yarı işlenmiş tarımsal ürünlere %17.0 işlenmiş tarım ürünlerine %20.9 oranında tarife uygulamışlardır.

Orta gelirli ülkeler de, 1997-2004 döneminde tarife basamaklandırması gerçekleştirmiştir. İşlenmemiş tarım ürünlerini, diğerlerine göre daha düşük oranda vergilendirmişlerdir.

OECD üyesi olmayan yüksek gelirli ülkelerin de 1999-2004 döneminde tarife basamaklandırması uyguladığı görülmektedir. OECD üyesi yüksek gelirli ülkelerin

durumu, farklılık göstermektedir. Bu ülkeler 2000-2004 döneminde, yarı işlenmiş tarım ürünlerine, işlenmemiş tarım ürünlerinden daha yüksek oranda tarife uygulamış, ancak işlenmiş tarım ürünlerine, yarı işlenmiş ürünlere uyguladığından daha düşük oranda tarife uygulamıştır.

1.1.4. Tarife Kotaları

Tarım Anlaşması, mevcut pazara giriş imkanlarını korumak için asgari giriş kontenjanlarının uygulanmasına olanak tanımaktadır. Bir ürünün pazara giriş oranı, söz konusu ürünün iç tüketiminden %5 az ise üye ülkeler asgari giriş imkanlarını kullanabilmektedir.

Bu imkanlar genel olarak tarife kotası şeklinde uygulanmaktadır. Tarife kotası uygulamasında belirli bir miktara kadar yapılan ithalatta normal ya da daha düşük tarife uygulanmakta, belirlenen miktar aşıldığında daha yüksek oranda tarife uygulanmaktadır.

Tarife kotaları, DTÖ üye ülke listelerinde belirlenmiştir. 43 üye ülkenin taahhütlerinde toplam 1,413 tarife kotası bulunmaktadır.

Tablo 11. Tarife Kotalarının Ülkelere Göre Dağılımı

Ülke	Tarife kotası
Avustralya	2
AB	87
ABD	54
Barbados	36
Brezilya	2
Bulgaristan	73
Çek Cumhuriyeti	24
Çin	10
Dominik Cumhuriyeti	8
Ekvator	14
El Salvador	11
Endonezya	2
Fas	16
Filipinler	14
Guatemala	22
Güney Afrika Cumhuriyeti	53
Hırvatistan	9
İsrail	12
İsviçre	28
İzlanda	90
Japonya	20
Kanada	21
Kolombiya	67
Kostarika	27
Kore	67
Letonya	4
Litvanya	4
Macaristan	70
Malezya	19
Meksika	11
Nikaragua	9
Norveç	232
Panama	19
Polonya	109
Romanya	12
Slovakya	24
Slovenya	20
Şili	1
Tayland	23
Tayvan	10
Tunus	13
Venezuela	61
Yeni Zelanda	3

Kaynak: Harry Gorter ve Jana Hranarova “Quota Administration Methods: Economics and Effects With Trade Liberalization”, **Agriculture and the WTO, Creating A Trading System For Development** Ed: M. Ingco, J.Nash (Washington, The World Bank Press, 2004), s.98.

Tablo 11’deki bilgilere göre Norveç tarife kotası taahhüdünde ilk sırada yer almaktadır. Polonya, İzlanda, AB, Bulgaristan ve Macaristan tabloda yer alan diğer ülkelere göre daha çok tarife kotasına sahiptir.

Şili, Brezilya, Endonezya ve Avustralya ise diğer ülkelere göre en az tarife kotasına sahip olan ülkelerdir.

DTÖ, pazara girişte asgari giriş imkanı sağlamak için üye ülkelere yukarıda belirtilen şartlarda tarife kotası uygulama hakkı vermiş olsa da, tarife kotaları, tarife dışı sınır önlemlerinden biridir ve tarımsal ürünlerin ticaretinde olumsuz etkiler yaratabilmektedir.

1.1.5. Özel Koruma Önlemleri

Tarım Anlaşması, ülkeye yapılan ithalat hacminin belirlenen seviyeyi aşması ya da ithal edilen mal fiyatının belirli bir seviyenin altına inmesi durumunda üyelere, “Özel Koruma Önlemleri” kapsamında ek bir vergi uygulama hakkı tanımaktadır. Anlaşma’ya göre 38 ülke bu uygulamayı kullanma hakkına sahiptir. Ancak bu hak sınırlı sayıda ürüne uygulanabilmektedir.

Tablo 12. Özel Koruma Önlemlerinin Ülkelere Göre Dağılımı

Ülke	Ürün sayısı
Avustralya	10
AB	539
ABD	189
Barbados	37
Botsvana	161
Bulgaristan	21
Çek Cumhuriyeti	236
Ekvator	7
El Salvador	84
Endonezya	13
Fas	374
Filipinler	118
Guatemala	107
Güney Afrika	166
İsrail	41
İsviçre-Liechtenstein	961
İzlanda	462
Japonya	121
Kanada	150
Kolombiya	56
Kostarika	87
Kore Cumhuriyeti	111
Macaristan	117
Malezya	72
Meksika	293
Namibya	166
Nikaragua	21
Norveç	581
Panama	6
Polonya	144
Romanya	175
Slovakya	114
Svaziland	166
Tayland	52
Tunus	32
Uruguay	2
Venezuela	76
Yeni Zelanda	4

Kaynak: FAO, “Measures to Enhance Agricultural Development, Trade and Food Security in the Context of the WTO Negotiations”, s.7, www.fao.org/trade/docs/gen-sym_paper_iv_e.htm, 04.07.2007.

Tablo 12’de, Anlaşma sonucunda özel korunma önlemleri uygulama hakkına sahip olan ülkeler ve bu önlemleri uygulayabilecekleri ürün sayıları verilmiştir. Önlemlerin uygulanabileceği ürün sayısı incelendiğinde ilk sırada, 961 ürün ile

İsviçre-Liechtenstein yer almaktadır. Norveç, AB, İzlanda, Fas ve Meksika'nın da çok sayıda ürün için bu hakka sahip olduğu gözlenmektedir.

Özel koruma önlemlerinin ürünlere göre dağılımına bakıldığında, ülkelerin en çok et ürünlerinde özel koruma uygulama hakkına sahip olduğu görülmektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler toplam 1,356 tarife satırındaki et ürününe özel koruma önlemi uygulayabilme hakkına sahiptir. Et ürünlerini, 1,089 tarife satırı ile tahıllar ve 831 tarife satırı ile sebze-meyveler takip etmektedir.⁶³

1.2. İhracat Sübvansiyonları

Tarım Anlaşması, uluslararası ticarete rekabeti bozan ihracat sübvansiyonlarının kaldırılmasını öngörmektedir.

İndirime tabi tutulacak ihracat sübvansiyonları Tarım Anlaşması'nda belirlenmiştir. Bilindiği gibi, bu tür sübvansiyon harcamalarının 1986-1990 dönemindeki tutarlar üzerinden, gelişmekte olan ülkeler tarafından %24, gelişmiş ülkeler tarafından ise %36 oranında azaltılması öngörülmüştür. Sübvanse edilen ihracat miktarında, gelişmekte olan ülkelerin %14, gelişmiş ülkelerin ise %21 oranında indirim yapması kararlaştırılmıştır. Uygulama süresi gelişmiş ülkeler için 6, gelişmekte olan ülkeler için ise 10 yıl olarak belirlenmiştir. Bu süre gelişmiş ülkeler için 2000'de, gelişmekte olan ülkeler için 2004'de dolmuştur.

Sübvansiyon harcamalarının uluslararası ticaretteki önemi nedeniyle literatürde yer alan bu konudaki çalışmalarda, sübvansiyon verilen ürün miktarından çok sübvansiyon harcamaları üzerinde durulmaktadır. Çalışmada, ihracat sübvansiyonu uygulamalarının gelişimi incelenirken, sübvansiyon harcamaları üzerinde durulacaktır.

1.2.1. İhracat Sübvansiyonu Uygulayan Ülkeler

Hangi ülkelerin kaç ürüne ihracat sübvansiyonu sağlayabileceği Tarım Anlaşması'nda belirlenmiştir. Ülkeler, ihracat sübvansiyonu verebilecekleri ürünleri DTÖ'ye bildirmişlerdir. Üye ülkeler belirledikleri bu ürünler dışındaki ürünleri

⁶³ FAO, "A Special Safeguard Mechanism for Developing Countries", s.4, <ftp://ftp.fao.org/docrep/fao/008/j5425e/j5425e00.pdf>, 04.07.2007.

sübvansiyon yoluyla destekleyememektedir. İndirimler, DTÖ’ye bildirilen ürünlere verilen sübvansiyon harcamalarını kapsamaktadır. Üye ülkelerin ürünlere sağlayabileceği azami sübvansiyon tutarı her yıl için bellidir ve bu miktarın aşılmaması gerekmektedir.

Tablo 13’de Anlaşma sonucunda sübvansiyon uygulayabilecek ülkeler ve sübvansiyon uygulayabilecekleri ürün sayıları verilmiştir.

Tablo 13. Ülkelerin İhracat Sübvansiyonu Sağlayabileceği Ürün Sayısı

Ülke	Ürün Sayısı
Venezuela	72
Güney Afrika Cumhuriyeti	62
Bulgaristan	44
Türkiye	44
AB	20
Kolombiya	18
Polonya	17
Slovakya	17
Brezilya	16
Macaristan	16
Çek Cumhuriyeti	16
Romanya	13
ABD	13
Norveç	11
Kanada	11
Kıbrıs Rum Kesimi	9
İsrail	6
Avustralya	5
Meksika	5
İsviçre-Liechtenstein	5
Uruguay	3
İzlanda	2
Endonezya	1
Yeni Zelanda	1
Polonya	1

Kaynak: Tim Josling, “An Overview of the WTO Agricultural Negotiations” **Reforming Agricultural Trade For Developing Countries, Volume:1** (Ed) A. McCalla, J.Nash (Washington, The World Bank Press, 2007), s.29.

Tablo 13’de 25 ülke yer almaktadır. İhracat sübvansiyonu verilebilecek ürün sayısı açısından Venezuela, 72 ürün ile ilk sırada yer almaktadır. Güney Afrika 62

ürüne ihracat sübvansiyonu uygulayacağını bildirmiştir. Türkiye ve Bulgaristan'ın da çok sayıda tarımsal ürüne ihracat sübvansiyonu uygulama hakkı elde ettiği görülmektedir. AB, 20 ürüne ihracat sübvansiyonu uygulayabilmektedir.

İhracat sübvansiyonu uygulayan ülkeler arasında birçok gelişmiş ülke bulunmaktadır. Ancak sübvansiyon sağlanabilecek ürün sayısı açısından gelişmekte olan ülkelerin ilk sıralarda yer aldığı görülmektedir.

1.2.2. Ülkelerin İhracat Sübvansiyonu Sağladığı Ürünler

Ülkeler, uluslararası rekabet gücünü artırmayı amaçladıkları tarımsal ürünlere ihracat sübvansiyonu uygulamaktadır. Ürünlere verilecek sübvansiyonların tutarı, ürünlerin üretim düzeyine, dünya fiyatlarına ve döviz kuru gibi değişkenlere bağlı olarak belirlenmektedir. Tablo 14'de üye ülkelerin bazı ürünlere uyguladığı ihracat sübvansiyonu harcamalarının 1995-2000 dönemindeki ortalamaları yer almaktadır.

Tablo 14. Seçilmiş Tarım Ürünlerine Sağlanan İhracat Sübvansiyonu Harcamaları (milyon ABD \$)

Ürün	İhracat sübvansiyonu harcamaları
Süt ürünleri	2,106
Et	1,425
Tahıllar	900
Birleştirilmiş ürünler	750
Şeker	606
Alkol	210
Meyve ve sebzeler	120

Kaynak: Ralf Peters "Roadblock To Reform: The Persistence of Agricultural Export Subsidies", s.5, www.unctad.org/en/docs/itcdtab33_en.pdf, 09.04.2007.

Tablo 14'de yer alan tarım ürünleri arasında en yüksek sübvansiyon harcamasının 2.1 milyar ABD \$ ile süt ürünlerine yapıldığı görülmektedir. Et, ikinci

sırada yer almaktadır. Tahıllara, birleştirilmiş ürünlere ve şekere sağlanan sübvansiyonların da yüksek olduğu görülmektedir.

1.2.3. Seçilmiş Ülkelerin İhracat Sübvansiyonu Harcamalarının Gelişimi

DTÖ üyesi ülkeler, 1995-2000 döneminde yüksek tutarlarda sübvansiyon harcamaları yapmışlardır. Tablo 15’de bazı ülkelerin 1995-2000 döneminde gerçekleştirdiği ihracat sübvansiyonu harcamalarının gelişimi verilmiştir.

Tablo 15. Seçilmiş Ülkelerin İhracat Sübvansiyonu Harcamaları (milyon ABD \$)

Ülke	1995	1996	1997	1998	1999	2000
AB	6,495.9	7,470.3	4,856.7	5,989.0	5,853.7	2,516.6
ABD	25.6	121.5	112.2	146.7	80.2	15.3
İsviçre	454.6	355.4	294.5	292.8	268.9	187.7
Norveç	83.9	77.9	99.9	76.9	116.0	44.0

Kaynak: T.Josling, **a.g.e.**, s.32.

Tablo 15’deki verilere göre, 1995-2000 döneminde ülkelerin yaptıkları sübvansiyon harcamaları yıldan yıla farklılık göstermektedir. Örneğin Norveç 1995 yılında 83.9 milyon ABD \$ sübvansiyon harcaması yaparken, söz konusu harcama 1996 yılında 77.9 milyon ABD \$’na düşmüş, ancak 1997 yılında 99.9 milyon ABD \$’na, 1999 yılında ise 116.0 milyon ABD \$’na yükselmiştir. 2000 yılında ise ihracat sübvansiyonu harcamalarının 44.0 milyon ABD \$’na düştüğü görülmektedir.

1995-2000 döneminde tarım ürünlerine yapılan harcamalar açısından AB ilk sırada yer almaktadır. AB, 1995 yılında 6.4 milyar ABD \$ ihracat sübvansiyonu harcaması yapmış, bu tutar 2000 yılında 2.5 milyar ABD \$’na düşmüştür.

AB’nin 2001-2004 döneminde ihracat sübvansiyonu uyguladığı ürünler ve harcama tutarları Tablo 16’da yer almaktadır.

Tablo 16. AB'nin İhracat Sübvansiyonu Harcamaları (milyon ECU)

Ürün		2001	2002	2003	2004
	Taahhüt Edilen Harcama	Gerçekleşen harcama	Gerçekleşen harcama	Gerçekleşen harcama	Gerçekleşen harcama
Buğday ve buğday unu	1,289.7	8.5	141.2	-	50.4
İşlenmemiş tahıllar	1,046.9	112.8	167.0	82.1	180.9
Pirinç	36.8	30.3	24.9	21.8	1.4
Şeker	499.1	482.8	292.5	325.9	466.9
Tereyağı ve sıvı tereyağı	947.8	324.9	545.1	618.4	519.2
Süt tozu	275.8	36.7	163.0	143.2	66.0
Peynir	341.7	188.6	267.7	239.1	157.1
Diğer süt ürünleri	697.7	402.2	596.2	630.8	408.8
Sığır eti	1,253.6	388.4	285.1	274.1	240.0
Domuz eti	191.3	20.0	14.6	43.9	18.6
Kümes hayvanları eti	90.7	60.2	90.5	87.7	90.3
Yumurta	43.7	6.0	5.1	3.4	6.4
Şarap	39.2	22.9	17.9	15.0	20.7
Taze meyve ve sebzeler	52.8	20.8	15.3	15.7	13.4
İşlenmiş meyve ve sebzeler	8.3	3.6	3.1	3.9	3.6
Alkol	96.1	52.8	90.4	45.6	-
Birleştirilmiş ürünler	415.0	411.6	413.6	411.0	389.2

Kaynak: WTO, Notifications on Export Subsidies Reported to the WTO by EU, www.wto.org/english/tratop_e/agric_e/agric_e.htm 05.04.2008.

Tablo 16'daki veriler AB'nin DTÖ'ye yaptığı bildirimlerden alınmıştır. AB, ihracat sübvansiyonu harcamaları ile ilgili en son bildirimini 2004 yılı için yapmıştır. AB, ihracat sübvansiyonları ile ilgili yıllık bildirimlerini 2001/2002, 2002/2003, 2003/2004 ve 2004/2005 şeklinde yapmıştır. Bunun nedeni sübvansiyonların uygulanma döneminin, bir takvim yılının başından o takvim yılının sonuna kadar olmamasıdır. Uygulama dönemi genellikle takvim yılının ortasında başlamakta, diğer

takvim yılının ortasında sona ermektedir. Tablo 16’da uygulama yılı olarak, sübvansiyon uygulamalarının başlangıç yılları esas alınmıştır.

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, AB’nin 2001-2004 döneminde yüksek tutarlarda ihracat sübvansiyonu uyguladığı görülmektedir. Harcama tutarlarında yıllar itibariyle istikrarlı bir azalma gözlenmemektedir. Örneğin işlenmemiş tahıllara 2001 yılında 112.8 milyon ECU’luk sübvansiyon sağlanırken, 2002 yılında bu tutar 167.0 milyon ECU’ye çıkmış, 2003 yılında 82.1 milyon ECU’ye düşmüştür. 2004 yılında ise 180.9 milyon ECU’ye yükselmiştir. Bu durumun istisnası pirinç ve sığır etine uygulanan sübvansiyon harcamalarında görülmektedir. Bu iki ürüne sağlanan sübvansiyon harcamalarında yıllar itibariyle düşüş gerçekleşmiştir.

Söz konusu dönemde AB’nin en çok sübvansiyon sağladığı ürünler; şeker, birleştirilmiş ürünler kapsamında yer alan ürünler, sığır eti, diğer süt ürünleri kapsamında yer alan ürünler ve tereyağı/sıvı tereyağı olmuştur. Sübvansiyon harcamalarının en düşük olduğu ürünler ise işlenmiş meyve ve sebzeler ile yumurta olmuştur. Tablo 16’da yer alan verilere göre AB, tarım ürünlerine 2001 yılında toplam 2.5 milyar ECU’lük ihracat sübvansiyonu sağlarken bu tutar 2004 yılında 2.6 milyar ECU’yü aşmıştır.

Üye ülkelerin 1986-1990 dönemindeki ihracat sübvansiyonu harcamaları üzerinden her yıl yapacakları indirimler, ilgili yılda sağlayabilecekleri sübvansiyon harcamalarının üst sınırını oluşturmaktadır. Ülkeler, bu sınırların üzerinde ihracat sübvansiyonu sağlamayacaklarını taahhüt etmişlerdir. Hatırlanacağı gibi , ülkeler üst sınırlar altında kalmak koşulu ile sübvansiyon harcamalarını belirlemede serbesttir. Tablo 16’daki “taahhüt edilen harcama” ifadesi, AB’nin ilgili yılda gerçekleştirebileceği ihracat sübvansiyonu harcamalarının üst sınırını göstermektedir.

Gelişmiş ülkelerin ihracat sübvansiyonu indirimleri 2000 yılında son bulduğu için, bu yıldan sonra taahhüt edilen üst sınırların tutarı, her yıl için aynıdır. Tablo 16 incelendiğinde AB’nin 2001-2004 döneminde, ihracat sübvansiyonu ile ilgili taahhütlerine uyduğu görülmektedir. Gerçekleşen harcama tutarları, hiçbir yılda taahhüt edilen tutarları aşmamıştır.

AB'nin 2005 yılındaki harcamaları yaklaşık 3.1 milyar ABD \$'dır. 2006 yılındaki harcama tutarı yaklaşık 2.3 milyar ABD \$ olarak gerçekleşmiştir.⁶⁴

AB, yüksek oranda sübvansiyon uyguladığı için eleştirilmektedir. Üye ülkeler, AB'nin uyguladığı ihracat sübvansiyonlarının tarım ticaretini olumsuz yönde etkilediğini savunmaktadır. Bu konu İleri Tarım Müzakereleri çerçevesinde yapılan görüşmelerde de ele alınmakta ve üyeler AB'den ihracat sübvansiyonlarını azaltmasını istemektedirler.

ABD'nin Tablo 15'de yer alan 1995-2000 dönemindeki ihracat sübvansiyonlarına bakıldığında, harcama tutarlarında istikrarlı bir azalış görülmemektedir. 2001 yılından sonra da ABD'nin ihracat sübvansiyonu harcamaları bazı yıllarda artmış, bazı yıllarda azalmıştır.

Tablo 17'de 2001-2005 döneminde ABD'nin ihracat sübvansiyonu harcamaları yer almaktadır. ABD, ihracat sübvansiyonu harcamaları ile ilgili bildirimlerini en son 2005 yılı için yapmıştır.

Tablo 17. ABD'nin İhracat Sübvansiyonu Harcamaları (ABD \$)

Ürün	Taahhüt edilen harcama	2001	2002	2003	2004	2005
		Gerçekleşen harcama	Gerçekleşen harcama	Gerçekleşen harcama	Gerçekleşen harcama	Gerçekleşen harcama
Süt tozu	82,463,935	53,683,495	14,797,395	1,750,040		
Peynir	3,635,638	931,775	1,222,155	934,500		
Tereyağı/ sıvı tereyağ	30,497,220	-	15,506,440	-		
Pamuk*		-	-	203,595,407	276,500,047	266,943,517

Kaynak: WTO, Notifications on Export Subsidies Reported to the WTO by USA www.wto.org/english/tratop_e/agric_e/agric_e.htm, 07.04.2008.

*Bildirimlerde, pamuk ürününe ait taahhüt edilen harcama tutarı yer almamaktadır.

ABD'nin 2001 yılında süt tozu ve peynire toplam 54.6 milyon ABD \$ sübvansiyon harcaması yaptığı görülmektedir. 2002 yılında süt tozu, peynir ve

⁶⁴ OECD, "Agricultural Policies in OECD Countries Monitoring And Evaluations 2007 (European Union)", s.113, www.oecd.org/dataoecd/12/49/39579050.pdf, 05.04.2008.

tereyağı için sağladığı sübvansiyon tutarı, 31.5 milyon ABD \$ olmuş, 2001 yılına göre toplam sübvansiyon harcamalarında bir azalma meydana gelmiştir.

Pamuk için verilen sübvansiyonların çok yüksek olması nedeniyle, ABD'nin sübvansiyon harcamaları 2003 yılında 206.2 milyon ABD \$'na ulaşmıştır. 2004 ve 2005 yılında ise yalnız pamuk için sübvansiyon harcaması yapılmıştır.

ABD'nin pamuk için sağladığı ihracat sübvansiyonları son derece dikkat çekicidir. ABD, 2003 yılında pamuk için 203.5 milyon ABD \$ sübvansiyon harcaması gerçekleştirmiştir. Bu tutar 2004 yılında artarak 276.5 milyon ABD \$'na ulaşmış, 2005 yılında ise 266.9 milyon ABD \$ olmuştur.

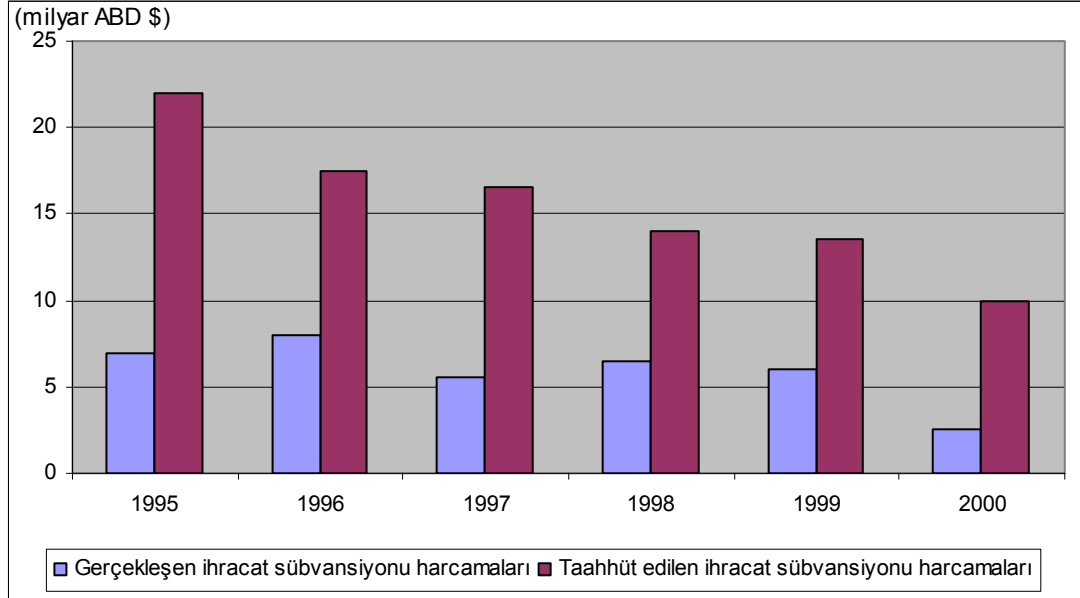
Pamuk ihracatında ABD tarafından sağlanan sübvansiyonlar, ülkelerin yoğun itirazlarına yol açmıştır. Söz konusu sübvansiyonların ABD'deki üretici maliyetlerini düşürdüğünü, bunun sonucunda oluşan yüksek çıktı ve düşük global fiyatların özellikle gelişmekte olan ülkelerin tarımsal ticaretini olumsuz yönde etkilediğini öne süren ülkeler, ABD'nin pamuk sübvansiyonuna son vermesini istemişlerdir. ABD bu yoğun baskılar karşısında, pamuk için sağladığı ihracat sübvansiyonlarını kaldıracağını açıklamıştır.

ABD, 2001-2005 döneminde ihracat sübvansiyonu ile ilgili taahhütlerine uymuştur. Gerçekleşen harcama tutarları, hiçbir yılda taahhüt edilen harcama tutarlarını aşmamıştır.

1.2.4. İhracat Sübvansiyonu Taahhütlerinin Gerçekleşme Durumu

Grafik 2'de 1995-2000 döneminde üye ülkelerin gerçekleştirdiği ihracat sübvansiyonu harcamaları ve taahhüt edilen sübvansiyon harcamaları yer almaktadır. Veriler, söz konusu dönemde DTÖ'ye bildirim yapan ülkelerin harcama tutarlarını göstermektedir.

Grafik 2. Taahhüt Edilen ve Gerçekleşen İhracat Sübvansiyonu Harcamaları

Kaynak: WTO, **World Trade Report 2006**, s.139, www.wto.org/english/res_e/booksp_e/anrep_e/world_trade_report06.pdf, 04.07.2007.

1995-2000 döneminde, her yıl taahhütlere uyulduğu görülmektedir. Çünkü gerçekleştirilen sübvansiyon harcamaları hiçbir yılda, üst sınırı aşmamıştır. Örneğin 1998 yılında ülkeler yaklaşık 14 milyar ABD \$ ihracat sübvansiyonu verebilecekken, ülkelerin gerçekleştirdiği ihracat sübvansiyonu harcaması yaklaşık 6.5 milyar ABD \$ olmuştur. 2000 yılında ise ülkeler 10 milyar ABD \$ harcama yapabilecekken yaklaşık 2.5 milyar ABD \$ harcama yapmışlardır.

Grafik 2, 1995-2000 döneminde gerçekleştirilen ihracat sübvansiyonu harcamalarının gelişimi hakkında da bilgi vermektedir. Üye ülkelerin toplam sübvansiyon harcamaları 1995’de yaklaşık 7 milyar ABD \$ seviyesindeyken, 1997’de yaklaşık 5.5 milyar ABD \$’na düşmüştür. 1998’de tekrar artarak yaklaşık 6.5 milyar ABD \$ olmuş, 2000 yılında ise yaklaşık 2.5 milyar ABD \$’na gerilemiştir.

Sonuç itibarıyla üye ülkelerin ihracat sübvansiyonu harcamalarında, DTÖ taahhütlerine uyduğu görülmektedir.

1.3. İç Destekler

Bu kısımda öncelikle Tarım Anlaşması'nda yer alan iç destek taahhütlerinin gelişimi ile ilgili bilgi verilecektir. Daha sonra, tarım ürünlerine sağlanan desteklerin izlenmesi açısından önem taşıyan ÜDT'nin gelişimi üzerinde durulacaktır.

1.3.1. Tarım Anlaşmasındaki İç Destek Taahhütleri İle İlgili Uygulamalar

DTÖ Tarım Anlaşması, ülkelerin uyguladığı iç destekleri, mavi kutu kapsamında yer alan destekler, yeşil kutu kapsamında yer alan destekler ve kırmızı kutu kapsamında yer alan destekler olarak sınıflandırmıştır. Bilindiği gibi yeşil kutuda yer alan destekler indirimden muaftır. Mavi kutuda yer alan destekler ise daha önce açıklandığı gibi, bazı durumlarda indirime tabidir. İndirime konu olan destekler ise kırmızı kutuda yer alan desteklerdir. Bu açıdan iç desteklerin gelişimi ile ilgili bilgi verilirken daha çok kırmızı kutuda yer alan destekler dikkate alınacaktır.

Kırmızı kutuda yer alan destek harcamaların hesaplanmasında TDÖ kullanılmaktadır. Birinci bölümde bu ölçüm yöntemi ile ilgili bilgi verilmiş, destek harcamaların nasıl hesaplandığı anlatılmıştır.

Çalışmanın bu kısmındaki tablolarda verilen, kırmızı kutuda yer alan destek harcamaları, söz konusu yöntem ile hesaplanmış verileri içermektedir. Gerçekleşen destek harcamaları, ilgili yılda yapılan iç destek harcamalarının tutarlarını belirtmektedir. Daha önce de vurgulandığı gibi bu tutarlar, cari toplam TDÖ ile ifade edilmektedir. Taahhüt edilen destek harcamaları ile üye ülkelerin gerçekleştirebileceği destek harcamaların üst sınırı ifade edilmektedir. Anlaşma imzalandığında 1986-1988 döneminde uygulanan destekler, her ülke için toplam TDÖ ile hesaplanmış, bu tutarlar üzerinden gelişmiş ülkelerin 6 yıl içinde %20, gelişmekte olan ülkelerin ise 10 yıl içinde %13 oranında indirim yapması kararlaştırılmıştır. Bu tutar üzerinden her yıl yapılan indirimler sonucu ulaşılan toplam TDÖ'ler, ülkelerin ilgili yılda gerçekleştirebileceği harcamaların üst sınırını oluşturmuştur. Taahhüt edilen bu tutar içinde kalmak kaydıyla üye ülkeler iç destek

harcamalarını belirlemede serbesttir. Bilindiği gibi toplam TDÖ'ye de minimis sınırını aşan ürüne özel ve ürüne özel olmayan toplu destekler dahil edilmektedir.

1.3.1.1. Kırmızı Kutuda Yer Alan Desteklerin Gelişimi

Kırmızı kutuda yer alan destekler kapsamında, üretim ve ticareti bozucu etkisi olan fiyat ve girdi destekleri gibi destekler yer almaktadır.

Tablo 18'de 1995-2000 döneminde bazı ülkelerin kırmızı kutuda yer alan destek harcamaları ile ilgili bilgiler verilmektedir.

Tablo 18. Seçilmiş Ülkelerin Kırmızı Kutuda Yer Alan Destek Harcamaları

Ülke	Para Birimi	1995		1996		1997		1998		1999		2000	
		Taahhüt edilen destek harcamaları	Gerçekleşen destek harcamaları	Taahhüt edilen destek harcamaları	Gerçekleşen destek harcamaları	Taahhüt edilen destek harcamaları	Gerçekleşen destek harcamaları	Taahhüt edilen destek harcamaları	Gerçekleşen destek harcamaları	Taahhüt edilen destek harcamaları	Gerçekleşen destek harcamaları	Taahhüt edilen destek harcamaları	Gerçekleşen destek harcamaları
Avustralya	\$A milyon	570	152	551	144	531	132	511	120	492	62	472	214
İzlanda	SDR milyon	157	124	152	108	146	109	141	250	136	135	130	134
İsrail	ABD \$ milyon	645	461	637	501	628	524	620	412	611	257	603	325
Slovenya	ECU milyon	75	70	72	66	70	60	67	65	64	55	62	16
Fas	DH milyon	779	94	719	250	758	91	748	126	737	180	727	155

Kaynak: Harry Gorter ve diğerleri, “Domestic Support Economics And Policy Instruments” **Agriculture and the WTO, Creating A Trading System For Development** Ed: M.Ingco, J.Nash, (Washington, The World Bank Press, 2004), s.128.

Anlaşma gereğince yapılan indirimler sonucunda, ülkelerin kırmızı kutuda yer alan desteklere yapabileceği harcamaların üst sınırının her yıl azalması gerekmektedir.

Tablo 18’de bu tutarların 1995 yılından itibaren azaldığı görülmektedir. Örneğin İsrail’in 1995 yılı için taahhüt ettiği tutar 645 milyon ABD \$ iken, bu tutar her yıl azalmış 2000 yılı için 603 milyon ABD \$ olmuştur..

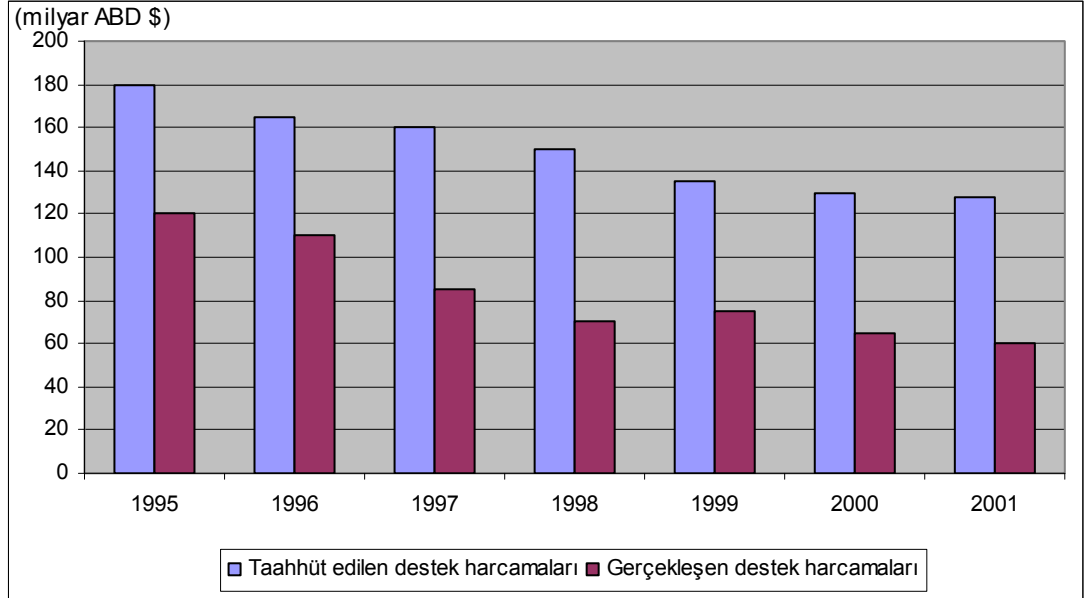
Gerçekleşen destek harcamalarının, taahhüt edilen destek harcamalarını aşmaması gerekmektedir. Bu açıdan bakıldığında Tablo 18’deki ülkelerin bu kurala uyduğu görülmektedir. Tabloda yer alan ülkelere yalnız İzlanda’nın 1998 için taahhüt ettiği harcama tutarını aştığı görülmektedir. İzlanda’nın 1998 yılında söz konusu destekler için yapabileceği harcama en çok 41 milyon SDR iken, 250 milyon SDR destek harcaması yapmıştır.

Gerçekleşen destek harcamaları incelendiğinde, Tablo 18’de yer alan hiçbir ülkenin istikrarlı bir şekilde indirim yapmadığı görülmektedir.

Örneğin Avustralya 1995 yılında 152 milyon A\$’ı kadar harcama yapmış bu tutar, 2000 yılına kadar her yıl azalmış 2000 yılında 214 milyon A\$’a yükselmiştir. Diğer ülkelerde de benzer bir durum gözlenmektedir.

Grafik 3, gerçekleşen destek harcamaları ile taahhüt edilen harcamalar arasındaki durum hakkında daha geniş bilgi vermektedir. Grafikteki veriler 1995-2001 yılları arasında, iç desteklerle ilgili taahhütlerini kesintisiz olarak her yıl DTÖ’ye bildiren 21 ülkenin, ilgili yıllardaki harcamalarını içermektedir. Söz konusu ülkeler Avustralya, Brezilya, Kolombiya, Kıbrıs Rum Kesimi, Çek Cumhuriyeti, AB, Macaristan, İrlanda, İsrail, Japonya, Fas, Yeni Zelanda, Norveç, Polonya, Slovakya, Slovenya, Güney Afrika, İsviçre-Leinstenstein, Tayland, Tunus ve ABD’dir.

Grafik 3. Kırmızı Kutuda Yer Alan Desteklere İlişkin Taahhütlerin Gerçekleşme Durumu

Kaynak: WTO, **World Trade Report 2006**, s.134. www.wto.org/english/res_e/booksp_e/anrep_e/world_trade_report_06.pdf, 04.07.2007.

Anlaşma gereği, taahhüt edilen harcamalar her yıl düşmüş, 2001 yılında bu düşüş azalmıştır. Bunun nedeni gelişmiş ülkelerin iç destekler ile ilgili indirim taahhütlerinin 2000 yılında son bulmasıdır. Gelişmiş ülkeler, son indirimlerini 2000 yılında gerçekleştirmiştir ve bu yıldan sonraki taahhüt edilen harcama düzeyi her yıl için aynıdır. Taahhüt edilen harcama tutarında görülen az da olsa bir miktar azalış, gelişmekte olan ülkelerin yaptığı indirimlerden kaynaklanmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler iç destek indirimleri 2004 yılında tamamlamıştır.

Üye ülkelerin kırmızı kutuda yer alan destek harcamalarının 1995 yılında yaklaşık 120 milyar ABD \$ iken, 2001 yılında yaklaşık 60 milyar ABD \$'na düştüğü görülmektedir.

Üye ülkelerin 1995-2001 döneminde gerçekleştirdiği destek harcamaları her yıl için, üst sınırların altında kalmıştır.

Sonuç olarak ulaşılabilen bilgiler itibariyle, üye ülkelerin kırmızı kutu kapsamında yer alan destekler ile ilgili taahhütlerini yerine getirdiği görülmektedir.

1.3.1.2. Seçilmiş Ülkelerin İç Destek Harcamalarının Gelişimi

AB ve ABD, DTÖ'nün en etkin üyeleri arasında yer almaktadır. Özellikle İleri Tarım Müzakereleri kapsamında yapılan görüşmelerde bu iki ülke önemli rol oynamaktadır.

DTÖ içinde güçlü bir konumda olmalarının yanı sıra, dünya tarım ürünleri ticaretindeki önemleri de göz önüne alınarak, bu iki üyenin iç destek harcamaları ile ilgili bilgi verilecektir.

Tablo 19. AB'nin İç Destek Harcamaları

Destek türü	1995 ¹	1996 ¹	1997 ¹	1998 ²	1999 ²	2000 ²	2001 ²	2002 ²	2003 ²
Yeşil kutuda yer alan destek harcamaları	18,779	22,130	18,166	19,168	21,916	21,848	20,661	20,404	22,074
Mavi kutuda yer alan destek harcamaları	20,845	21,520	20,442	20,503	17,791	22,222	23,725	24,726	24,781
Kırmızı kutuda yer alan destek harcamaları									
Taahhüt edilen destek harcamaları	78,672	76,369	74,067	71,765	69,463	67,159	67,159	67,159	67,159
Gerçekleşen destek harcamaları	50,026	51,009	50,194	46,683	47,885	43,654	39,281	28,490	30,880

Kaynak: WTO, Notifications on Domestic Support Reported to the WTO by EU
www.wto.org/english/tratop_e/agric_e/agric_e.htm, 05.04.2008.

1. milyon ECU

2. milyon EURO

AB, iç destekler ile ilgili yıllık bildirimlerini , ihracat sübvansiyonu ile ilgili bildirimlerinde olduğu gibi ve aynı nedenle, 1995/1996, 1996/1997 vb. şeklinde yapmıştır. Tablo 19'da iç desteklerin uygulama yılı olarak, destek harcamalarının başlangıç yılı esas alınmıştır.

AB'nin iç destek harcamaları incelendiğinde kırmızı kutuda yer alan ve indirim konu olan desteklere yapılan harcamaların diğer kutularda yer alan destek harcamalarından daha yüksek olduğu göze çarpmaktadır. Bu desteklerde 1996 yılından 1999 yılına kadar azalış gerçekleşmiş, 1999'da bir önceki yıla göre artış

yaşanmıştır. 2000 yılında 43.6 milyar Euro olan harcamalar bu yıldan sonra bir ölçüde azalmış, 2002 yılında 28.4 milyar Euro olmuş, 2003’de tekrar artarak 30.8 milyar Euro’ya ulaşmıştır.

Gerçekleşen harcamaların, taahhüt edilen harcamalar karşısındaki durumuna bakıldığında, AB, 1995-2003 döneminde taahhütlerini aşmamış, her yıl, üst sınırın altında destek harcamaları gerçekleştirmiştir.

Mavi kutuda yer alan desteklere yapılan harcamaların genel olarak yeşil kutuda yer alan destek harcamalarına göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu desteklere yapılan harcamalar 1999 yılından itibaren sürekli artmıştır.

Yeşil kutuda yer alan desteklere yapılan harcamalarda da istikrarlı bir azalış görülmemektedir. 1995 yılında 18.7 milyar ECU olan harcamalar, 2003 yılında yaklaşık 22.1 milyar Euro olmuştur.

AB’nin tarım ürünlerine sağladığı iç destekler, İleri Tarım Müzakereleri’nde ülkeler tarafından eleştirilmekte, indirim tabi olmayan destekleri yoğun olarak kullandığı vurgulanmaktadır.

AB’nin Ortak Tarım Politikası kapsamında üreticilere sağladığı destekler, AB üreticilerinin uluslararası rekabet gücünü artırdığı iddiası ile tepki görmektedir.

Ortak Tarım Politikası kapsamında sağlanan desteklerin büyük bir kısmı üreticilere yapılan doğrudan ödemelerden oluşmaktadır. Doğrudan ödemeler 2003 yılında yapılan bütçe harcamalarının %66.7’sini oluşturmuştur. 2005 yılında 33.5 milyar Euro doğrudan yardım yapılmış, bu tutar 2006 yılında 34.1 milyar Euro’ya ulaşmıştır.⁶⁵

⁶⁵ USDA, “EU-27, Agricultural Situation, European Union Rural Development Policy: Overview of Modulation, 2007”, s.6, www.fas.usda.gov/gainfiles/200704/146280960.pdf, 28.04.2008.

**Tablo 20. AB Bütçesi İçinde Tarım Sektörüne Yönelik Harcamalar
(milyon EURO)**

	2002	2003	2004 ¹	2005 ²
AB Bütçe harcamaları	95,929.4	96,964.2	109,129.7	114,868.5
Tarım ve kırsal kalkınma harcamaları	46,533.6	47,902.0	50,459.5	54,503.9
-Yönetim harcamaları	112.4	123.2	143.3	153.6
-Bitkisel ürünler	28,437.3	26,325.7	27,537.4	29,918.9
-Hayvansal ürünler	10,361.5	13,461.1	12,717.5	13,667.0
-Kırsal kalkınma	7,281.4	7,767.8	10,093.2	10,771.5
-Dış ilişkiler	4.9	4.7	5.2	5.9
-Harcamaların denetimi	-259.3	-394.7	-361.3	-374.1
-Politika koordinasyon harcamaları	40.9	54.2	99.0	102.3
-SAPARD ³	554.5	560.0	225.2	248.8
Tarım Harc./Bütçe Harcamaları %	48.5	49.4	46.2	47.4

Kaynak: İbrahim Örnek “Dünya Ticaret Örgütü Kapsamında Avrupa Birliği Tarım Politikası ve Türk Tarımının Değerlendirilmesi”, **Anadolu Üniversitesi. Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:7, Sayı:1, (2007), s.329.

1. 2004 yılı itibarıyla AB, 25 ülkeden oluşmaktadır.
2. Tahmini
3. Tarımsal ve kırsal kalkınma için özel eylem planı

Tablo 20’deki veriler, tarım ve kırsal kalkınma harcamalarının AB bütçesi içinde önemli bir paya sahip olduğunu göstermektedir. Bu harcamaların toplam tutarı 2002 yılından 2005 yılına kadar sürekli artış göstermiştir. Harcamaların bileşenlerine bakıldığında, bitkisel ve hayvansal ürünler için yapılan harcamaların yüksekliği dikkat çekmektedir. Kırsal kalkınma harcamalarının da yüksek olduğu ve 2002-2005 döneminde bu harcamaların sürekli olarak arttığı görülmektedir.

Tarım sektörüne yapılan harcamaların, bütçe harcamaları içindeki payı incelendiğinde, 2002-2004 döneminde AB bütçesinin ortalama %48’inin, tarım ve kırsal kalkınma için harcandığı dikkati çekmektedir.

AB, hem ülkeler tarafından yöneltilen eleştiriler sonucunda hem de kendi tarımsal iç politikaları gereği, Ortak Tarım Politikası harcamalarının bütçe içindeki payını azaltmak için çalışmalar yapmaktadır. AB’nin 2007-2013 dönemini kapsayan mali perspektifinde, Ortak Tarım Politikası’nın bütçe harcamaları içindeki payının

2007 yılında %44.97 olması planlanmış, bu payın giderek azalması ve 2013 yılında %35.02'ye düşmesi hedeflenmiştir.⁶⁶

ABD, iç destek harcamalarının yüksek olduğu ülkelerden biridir. İleri Tarım Müzakereleri'nde pazara giriş konusunda daha esnek davranırken iç desteklerde yapılması amaçlanan indirimler konusunda tutucu bir tavır sergilemektedir.

Tablo 21. ABD'nin İç Destek Harcamaları (milyon ABD \$)

Destek Türü	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Yeşil kutuda yer alan destek harcamaları	46,041	51,825	51,252	49,820	49,749	50,057	50,672	58,321	64,062	67,425	71,829
Mavi kutuda yer alan destek harcamaları	7,031	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Kırmızı kutuda yer alan destek harcamaları											
Taahhüt edilen destek harcamaları	23,086	22,287	21,491	20,695	19,889	19,103	19,103	19,103	19,103	19,103	19,103
Gerçekleşen destek harcamaları	6,213	5,897	6,238	10,391	16,862	16,802	14,413	9,637	6,950	11,628	12,937

Kaynak: WTO, Notifications on Domestic Support Reported to the WTO by USA, www.wto.org/english/tratop_e/agric_e/agric_e.htm, 07.04.2008.

⁶⁶ “AB Ortak Tarım Politikasına Uyumun Türk Tarımına Etkileri”, s.6. www.dyp.org.tr/Ekonomik_ve_Mali_Degerlendirme_Raporlari/AB_Ortak_Tarim_Politikasına_Uyumun_Turk_Tarimina_Etkileri.doc, 07.06.2007.

Tablo 21 incelendiğinde, ABD'nin daha çok yeşil kutuda yer alan ve indirimden muaf olan destekleri uyguladığı görülmektedir. Bu destekler için yapılan harcamalar, 1995'de yaklaşık 46.1 milyar ABD \$ iken 2005 yılında 71.8 milyar ABD \$'na yükselmiştir.

ABD, mavi kutuda yer alan destekleri yalnız 1995 döneminde uygulamış, 1996 Çiftçilik Yasası ile bu desteklerin kullanımına son vermiştir.

Kırmızı kutuda yer alan ve indirime tabi olan desteklerin kullanımında bazı yıllarda artış bazı yıllarda ise önemli bir ölçüde düşüş yaşanmıştır. 1996-1999 döneminde bu desteklere yapılan harcamalarda yıldan yıla artış olurken, 2000 yılından 2004 yılına kadar bir azalış gerçekleşmiştir. 2004 yılında 11.6 milyar ABD \$ olan destek harcamaları, 2005 yılında 12.9 milyar ABD \$'na çıkmıştır.

ABD'nin, Anlaşma taahhütlerine uyduğu görülmektedir. 1995-2005 döneminde söz konusu desteklere yapılan harcamalar, Anlaşma sonucu belirlenen üst sınırları hiçbir yılda aşmamıştır.

1.3.2. Üretici Destek Tahminindeki Gelişmeler

OECD tarafından hesaplanan ÜDT, tarımsal ürünlere sağlanan desteklerin gelişimi açısından önemli bir göstergedir.

ÜDT'nin kapsamı ile ilgili açıklamalar, çalışmanın birinci bölümünde verilmiştir.

Bu kısımda ÜDT'nin yıllar itibarıyla gelişimi ele alınacaktır. OECD, 1987 yılından beri ülkelerin ÜDT'lerini yayınlamaktadır. Bu desteklerin gelişimi, OECD veri tabanı kullanılarak incelenecektir. Türkiye'nin ÜDT'si ile ilgili gelişmeler 3.bölümde verileceği için bu kısımda Türkiye ile ilgili bilgiler yer almayacaktır.

Ülkelerin tarım ürünlerine sağladığı desteği ifade eden ÜDT kadar, toplam brüt çiftçilik gelirlerinin ne kadarının verilen desteklerle sağlandığını gösteren ÜDT %'si de önem taşımaktadır. Ülkelerin sağladığı desteklerin karşılaştırılmasında bu gösterge kullanılmaktadır. Ülkelerin ÜDT'lerindeki gelişmeler verildikten sonra, ÜDT %'si ele alınacaktır.

Tablo 22. Ülkelerin Üretici Destek Tahminleri (milyon ABD \$)

Ülke	1986-1988 dönemi (ortalama)	2004-2006 dönemi (ortalama)	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006 ^p
Avustralya	1,179	1,294	952	955	1,138	1,105	1,150	1,355	1,377
Kanada	6,101	6,594	4,450	3,702	4,916	5,946	5,720	6,533	7,531
AB ¹	100,817	140,473	86,645	85,411	101,485	122,829	149,096	134,352	137,970
İzlanda	195	215	148	128	157	173	192	239	213
Japonya	49,596	44,661	54,386	44,559	44,008	47,290	48,101	45,229	40,652
Kore	12,072	23,317	19,281	15,847	17,309	17,222	20,646	23,904	25,403
Meksika ²	8,354	5,520	6,211	5,233	7,661	6,349	3,931	5,474	7,154
Yeni Zelanda	433	109	31	48	28	72	91	150	87
Norveç	2,802	2,975	2,170	2,130	2,762	2,991	2,970	2,989	2,965
İsviçre	5,406	5,464	4,407	4,195	4,807	5,229	5,811	5,584	4,996
ABD	36,806	38,107	52,805	51,511	40,388	36,026	43,104	41,929	29,289

Kaynak: OECD, Producer Support Estimate by Country, www.oecd.org/dataoecd/14/28/39580168.xls, 02.02.2008.

p: tahmini

1. AB'ye ait veriler, 1986-94 yılları arasında 12, 1995-2003 yılları arasında 15, 2004-2006 yılları arasında 25 ülkenin verilerinin toplamından oluşmaktadır.
2. Meksika'nın 1986-1988 dönemi ortalaması, 1991-1993 dönemi ortalamasını göstermektedir.

Ülkelerin ÜDT'lerinin dönemsel ortalamaları incelendiğinde, bazı ülkelerin tarım sektörüne sağladıkları desteğin, 2004-2006 döneminde, 1986-1988 dönemine göre arttığı görülmektedir. Avustralya, Kanada, AB, İzlanda, Kore, Norveç, İsviçre ve ABD'nin ÜDT'sinde artış olmuştur. Kore'nin ÜDT'sindeki artış dikkat çekicidir. Kore tarım üreticilerine 1986-1988 döneminde ortalama olarak, 12.1 milyar ABD \$'ı destek sağlarken, bu tutar 2004-2006 döneminde 23.3 milyar ABD \$'na ulaşmıştır.

Japonya, Meksika ve Yeni Zelanda'nın 2004-2006 dönemindeki ortalama ÜDT'leri bir önceki döneme göre azalış göstermiştir.

AB, ABD ve Japonya'nın her iki dönemde de diğer ülkelere göre üreticilerine daha çok destek sağladığı görülmektedir. AB'nin ÜDT'sinin, OECD üyesi olan AB ülkelerinin ÜDT'lerinin toplamından oluştuğu göz önüne alındığında, bu durum

olağandır. Yeni Zelanda ve İzlanda diğer ülkelere göre tarım üreticilerine daha az destek sağlamaktadır.

Ülkelerin ÜDT'lerinin yıllar itibariyle gelişiminde dalgalanmalar görülmektedir. Örneğin, Kanada'nın 2000 yılında 4.4 milyar ABD \$ olan ÜDT'si 2001'de 3.7 milyar ABD \$'na düşmüş, 2002 yılında 4.9 milyar ABD \$'na yükselmiş, bu yıla ait veriler tahmini olmakla birlikte 2006 yılında 7.5 milyar ABD \$ olmuştur. Görüldüğü gibi tabloda yer alan ülkelerin hiç birinin ÜDT'sinde yıllar itibariyle istikrarlı bir azalış gerçekleşmemiştir.

Tablo 23. Ülkelerin Üretici Destek Tahmini Yüzdeleri

Ülke	1986-1988 dönemi	2004-2006 dönemi	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006 ^p
Avustralya	8	5	5	4	6	4	4	4	6
Kanada	36	22	20	16	21	25	21	22	23
AB ¹	41	34	34	32	37	37	36	33	32
İzlanda	77	66	67	63	67	66	65	67	66
Japonya	64	55	60	57	57	58	56	55	53
Kore	70	63	66	61	64	61	63	63	63
Meksika ²	28	14	20	15	23	18	11	14	17
Yeni Zelanda	10	1	1	1	0	1	1	1	1
Norveç	71	66	67	66	75	72	67	66	65
İsviçre	77	66	70	68	71	69	68	67	63
ABD	22	14	24	22	18	15	16	16	11

Kaynak: OECD, Producer Support Estimate by Country, www.oecd.org/dataoecd/14/28/39580168.xls, 02.02.2008.

p: tahmini

1. AB'ye ait veriler, 1986-94 yılları arasında 12, 1995-2003 yılları arasında 15, 2004-2006 yılları arasında 25 ülkenin verilerinin toplamından oluşmaktadır.
2. Meksika'nın 1986-1988 dönemi ortalaması, 1991-1993 ortalamasını göstermektedir.

Tablo 23'de yer alan tüm ülkelerin ÜDT %'si, 2004-2006 döneminde, 1986-1988 dönemine göre azalmıştır. Örneğin, Meksika'da 1986-1988 döneminde toplam

brüt çiftçilik gelirlerinin ortalama %28'i verilen desteklerden oluşurken, 2004-2006 döneminde bu oran %14'e düşmüştür.

Her iki dönemde de, İsviçre, İzlanda, Norveç ve Kore'nin ÜDT %'leri diğer ülkelere göre yüksektir. Söz konusu dönemlerde ÜDT %'sinin en düşük olduğu ülke Yeni Zelanda'dır.

ÜDT %'sinde, yıllar itibariyle istikrarlı bir azalış gözlenmemektedir. Tüm ülkelerde bu oran bazı yıllarda azalırken, bazı yıllarda artmıştır. Örneğin İsviçre'nin ÜDT %'si 2000 yılında 70 iken, 2001'de 68'e düşmüş, 2002 yılında 71'e çıkmıştır. Ancak İsviçre'nin ÜDT %'sinde 2003 yılından sonra istikrarlı bir düşüş gerçekleşmiştir.

Veriler tahmini olmakla birlikte 2006 yılında da ÜDT %'sinin en yüksek olduğu ülkeler, İzlanda, Norveç, İsviçre ve Kore'dir. Yeni Zelanda ise bu oranın en düşük olduğu ülkedir.

2. TARIM ANLAŞMASI SONRASINDA DÜNYA TARIM SEKTÖRÜNDEKİ GELİŞMELER

Tarım Anlaşmasının temel amacı, tarım ürünlerinin uluslararası ticaretini kısıtlayan ve ticaretin adil bir şekilde yapılmasını engelleyen tüm uygulamaların kaldırılmasıdır.

Bu kısımda Tarım Anlaşması'nın uygulamaya konulmasından sonra, dünya tarım ürünleri ticaretinin ve tarım sektörüne ait göstergelerinin gelişimi incelenecektir. DTÖ, İleri Tarım Müzakereleri kapsamında yapılan görüşmeler ile, tarım sektöründeki serbestleşmenin artırılmasını amaçlamaktadır. Bu yüzden, tarım sektöründe tam liberasyon sağlanmasının etkileri de ele alınacaktır.

2.1. Dünya Tarım Ürünleri Ticaretindeki Gelişmeler

Tarım sektörü hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler tarafından en çok korunan sektördür. Uygulanan korumacı politikalar, uzun yıllar boyunca dünya tarım ticaretinin gelişimine engel olmuştur.

Ticaretin serbestleştirilmesi tarım ürünleri ihracatını olduğu kadar ithalatını da etkilemektedir. Ancak literatürde tarım ürünleri ticaretinin gelişimi daha çok ihracat açısından ele alınmakta, dolayısıyla ulaşılabilen verilerin çoğu tarımsal ürünlerin ihracatı ile ilgili bilgileri içermektedir. Bu nedenle çalışmada, tarım ürünleri ihracatının gelişimi daha kapsamlı olarak ele alınacaktır.

2.1.1. Tarım Ürünleri İhracatındaki Gelişmeler

Bu başlık altında dünya tarım ürünleri ihracatının gelişimi ile ilgili analitik bir çalışma yapılacaktır. Bu amaçla öncelikle tarım ürünleri ihracat değerlerinin yıllar ve ülke grupları itibariyle gelişimi, daha sonra tarım ürünleri ihracat miktarının yıllar itibariyle gelişimi incelenecektir.

Tablo 24. Dünya Tarım Ürünleri İhracat Değerinin Gelişimi (%)

Yıl	Değişim Oranı *
1980-1985	-2.0
1985-1990	9.0
1990-1995	7.0
1995-2000	-1.0
2000-2006	9.0
2004	15.0
2005	8.0
2006	11.0

Kaynak: WTO, **International Trade Statistics 2007**,s.43 www.wto.org/english/res_e/statistics_e/its2007_e/its07_toc_e.htm, 02.04.2008

* ABD \$ ile ifade edilen ihracat değerinin değişim oranını göstermektedir.

Tarım ürünlerinin ihracat değeri 1980-1985 döneminde ortalama olarak yıllık %2.0 oranında azalmıştır. 1985-1990 döneminde %9.0, 1990-1995 döneminde %7.0 oranında artmıştır.

Tarım Anlaşması'nın uygulanmaya başladığı 1995 yılından 2000 yılına geçen sürede ise tarım ürünleri ihracat değerinin ortalama olarak %1.0 azalması dikkat

çekicidir. 2000-2006 döneminde ise tarım ürünleri ihracat değeri ortalama olarak yıllık %9.0 oranında artmıştır.

Tarım ürünleri ihracat değerinin 2004 yılında %15.0 oranında arttığı görülmektedir. Tarımsal ürünlerin ihracat değeri, 2005 yılında %8.0, 2006 yılında %11.0 oranında artış göstermiştir. 2006 yılında tarımsal ihracatın %80'ini oluşturan gıda ürünleri ihracatı yaklaşık %10.0 artmıştır. Bunun bir nedeni, başlıca tahıl üreticisi ülkelerde yaşanan üretim sıkıntısı karşısında artan talebin, söz konusu ürünlerin fiyatlarını yükseltmesidir.

Tablo 25'de tarım ürünleri ihracat değerlerinin ülke grupları açısından gelişimi verilmiştir.

**Tablo 25. Ülke Grupları İtibariyle Tarım Ürünleri
İhracat Değerinin Gelişimi (%)**

Ülke Grupları	Değişim Oranı *		
	2000-2006 (ortalama)	2005	2006
Kuzey Amerika Ülkeleri	4.7	4.2	11.1
Güney ve Orta Amerika Ülkeleri	12.0	13.0	13.0
Avrupa ülkeleri	10.0	7.0	9.0
Asya ülkeleri	10.0	10.0	14.0
Orta Doğu Ülkeleri	14.0	13.0	10.0
Afrika Ülkeleri	9.0	8.0	7.0

Kaynak: WTO, **International Trade Statistics 2007**, s.44 www.wto.org/english/res_e/statis_e/its2007_e/its07_toc_e.htm, 02.04.2008

* ABD \$ ile ifade edilen ihracat değerinin değişim oranını göstermektedir.

2000-2006 döneminde ihracatın en çok Orta Doğu'da yer alan ülkelerde arttığı görülmektedir. Bu ülkelerde ihracat, söz konusu dönemde ortalama olarak, yıllık %14.0 oranında artmıştır. Orta Doğu, Güney ve Orta Amerika ve Asya ülkelerinin arasında bir çok gelişmekte olan ülke bulunmaktadır. Bu ülke gruplarının söz konusu dönemde gerçekleştirdiği ihracat artışı, gelişmiş ülkelerin yer aldığı Kuzey Amerika ve Avrupa ülkelerinin ihracat artışından daha yüksektir. Gelişmekte olan ve en az gelişmiş ülkelerin yoğun olarak yer aldığı Afrika ülkelerindeki ihracat artışı ise diğer ülke gruplarına göre daha düşüktür.

2006 yılında Asya ülkelerinde ihracat, bir önceki yıla göre %14.0 oranında artmıştır. Avrupa ülkelerinin ihracatı ise yıllık %9.0 oranında artmıştır. Afrika ülkeleri 2006 yılındaki artış oranlarında son sırada yer almaktadır.

Tarımsal ürünlerin ihracat miktarına bakıldığında ise, ihracat miktarının son yıllarda arttığı ancak imalat sanayi ürünlerindeki artışın gerisinde kaldığı görülmektedir.

Tablo 26. Sektörler İtibariyle Dünya İhracat Miktarının Gelişimi (%)

Sektörler	1990-1999 (ortalama)	2000-2006 (ortalama)	2004	2005	2006
Tarım	4.0	4.0	4.0	6.0	6.0
İmalat sanayi	4.5	6.0	11	7.5	10.0
Yakıt ve madencilik*	7.0	3.0	6.0	3.5	3.0

Kaynak: 1990-1999 dönemi verileri, WTO, **International Trade Statistics 2000**, s.17
www.wto.org/english/res_e/statistics/stats2000_e.pdf, 02.01.2008
 2000-2006 dönemi verileri, WTO, **International Trade Statistics, 2007**, s.7
www.wto.org/english/res_e/statistics/its2007_e/its07_toc.e.htm, s, 02.04.2008.

*1990-1999 dönemindeki yakıt ve madencilik sektörü ile bilgiler yalnız madencilik sektörünü kapsamaktadır.

Tablo 26 incelendiğinde, 1990-1999 döneminde tarım ürünleri ihracat miktarının ortalama olarak yıllık %4.0 oranında arttığı görülmektedir. İhracat miktarındaki artış 2000-2006 döneminde de aynı oranda gerçekleşmiştir. Yıllar itibariyle bakıldığında, tarım ürünleri ihracat miktarı 2004 yılında bir önceki yıla göre %4.0 oranında artmış, 2005 ve 2006 yıllarında ise artış oranı yıllık %6.0 seviyesinde gerçekleşmiştir.

İmalat sanayi ürünleri ihracat miktarının yıllık artış oranı ise ortalama olarak 1990-1999 döneminde %4.5, 2000-2006 döneminde ise %6.0'dır. Yıllar itibariyle bakıldığında, imalat sanayi ürünlerinin ihracat miktarı 2004'de yıllık %11'lik bir artış göstermiş, bu oran 2005'de %7.5'e düşmüş, 2006'da ise %10.0'a yükselmiştir.

Madencilik sektörünün ihracat miktarı 1990-1999 döneminde ortalama olarak yıllık %7.0 oranında artarken, yakıt ve madencilik sektörünün ihracat miktarı 2000-

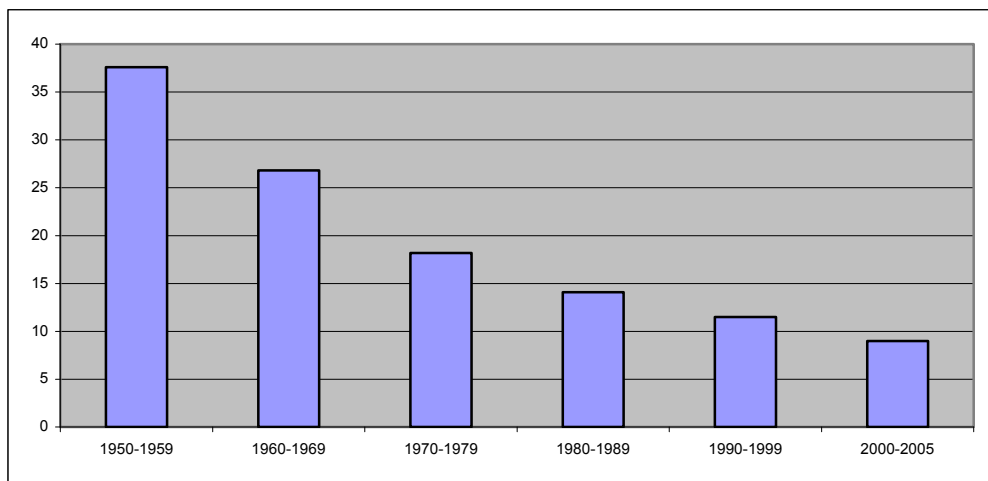
2006 döneminde ortalama olarak %3.0 oranında artmıştır. 2004 yılından sonra bu sektörün ihracat miktarının artışında bir azalma gerçekleşmiş, 2004’de bu oran %6.0 iken, 2006’da %3.0’a düşmüştür.

Tarım ürünleri ihracat miktarındaki yıllık artış oranının, imalat sanayi ürünlerinin artış hızının gerisinde kalmasına rağmen son yıllarda yükseldiği görülmektedir.

2.1.2. Dünya Toplam Mal İhracatında Tarım Ürünleri Payının Gelişimi

Tarımsal üretimin toprak ve iklim koşullarının etkisi altında olması nedeniyle tarım sektörünün karşı karşıya kaldığı belirsizlikler, ülkelerin tarım ürünlerini sanayi ürünlerine göre daha çok korumasına neden olmuştur. Bunun sonucunda tarım ürünlerinin dünya mal ihracatındaki payı, sanayi ürünlerinin payının gerisinde kalmıştır. Bunun önemli bir nedeni DTÖ öncesi GATT sisteminde tarım ürünlerinin gözardı edilmesi ve sanayi ürünleri ticaretinin serbestleştirilmesine yönelik çalışmalara öncelik verilmesidir.

Grafik 4. Dünya Toplam Mal İhracatında Tarım Ürünlerinin Payı (Ortalama, %)

Kaynak: WTO, **World Trade Report 2006**, s.7 www.wto.org/english/res_e/booksp_e/anrep_e/world_trade_report06_e.pdf, 04.07.2007

Grafik 4’de 1950-2005 döneminde tarım ürünleri ihracatının, dünya mal ihracatındaki payı yer almaktadır. Tarım ürünlerinin dünya mal ihracatı içindeki payının söz konusu dönemde sürekli azaldığı görülmektedir. 1950-1959 döneminde tarım ürünleri ihracatı dünya mal ihracatının yaklaşık %37.5’ini oluşturuyorken bu oran 2000-2005 döneminde yaklaşık %9.0’a düşmüştür.

Tarım ürünlerinin dünya mal ihracatındaki payı özellikle 1960-1969 ve 1970-1979 dönemlerinde oldukça azalmıştır. Tarım Anlaşması’nın yürürlüğe girmesinden sonra da bu azalış devam etmiştir.

Grafikteki veriler, tarım ürünlerinin dünya mal ihracatındaki payının diğer ürünlerin payının gerisinde kaldığını göstermektedir. Ancak bilindiği gibi ticareti engelleyen uygulamaların azaltılmasının da etkisiyle tarım ürünleri ihracatı son yıllarda artış eğilimindedir. Tarım ürünlerinin dünya ihracatındaki payının düşük olmasının nedeni, tarım dışı diğer ürünlerin özellikle imalat sanayi ürünleri ihracatının tarım ürünleri ihracatından çok daha fazla artmasıdır.

2.1.3. Ülke Gruplarının Toplam Mal İhracat ve İthalatında Tarım Ürünleri Payının Gelişimi

Tarım ürünleri ticaretini serbestleştirici uygulamalar sonucunda, tarım ürünleri ihracat ve ithalatının, ülkelerin toplam mal ihracat ve ithalatındaki payının gelişimi, ülke grupları itibariyle verilecektir. Ülke grupları, WB’nin ülkelerin gelir düzeylerine göre yaptığı sınıflamadan oluşmaktadır.

Tablo 27. Ülke Gruplarının Toplam Mal İhracatında Tarım Ürünlerinin Payı

Ülke Grubu	1990			2005		
	Toplam mal ihracatı (milyon ABD \$)	Gıda ürünlerinin payı (% ortalama)	Tarımsal hammaddelerin payı (% ortalama)	Toplam mal ihracatı (milyon ABD \$)	Gıda ürünlerinin payı (% ortalama)	Tarımsal hammaddelerin payı (% ortalama)
Düşük gelirli ülkeler	67,127	15.0	4.0	261,853	15.0	3.0
Orta gelirli ülkeler	592,565	17.0	4.0	2,795,181	9.0	2.0
Yüksek gelirli ülkeler	2,850,034	8.0	3.0	7,376,990	6.0	2.0

Kaynak: World Bank, **World Development Indicators, 2007** (Washington The World Bank Press, 2007), s.204.

Düşük gelirli ülkelerin toplam mal ihracatı 1990 yılında 67.1 milyar ABD \$ iken, 2005 yılında yaklaşık 261.8 milyar ABD \$ olmuştur. Orta gelirli ülkelerin toplam mal ihracatı 1990 yılında 592.5 milyar ABD \$ iken, 2005 yılında yaklaşık 2.7 trilyon ABD \$'na yükselmiştir. Yüksek gelirli ülkelerin toplam mal ihracatı ise 1990 yılında 2.8 trilyon ABD \$ iken, 2005 yılında 7.3 trilyon ABD \$'na ulaşmıştır.

Toplam mal ihracatında yaşanan bu artışa rağmen tarımsal ürünlerin toplam mal ihracatındaki payının üç ülke grubunda da artmadığı görülmektedir.

Düşük gelirli ülkelerin toplam mal ihracatında gıda ürünlerinin payı 1990'da ortalama %15.0 iken 2005'de de aynı oranda kalmıştır. Tarımsal hammaddelerin payı 1990 yılında ortalama %4.0 iken 2005 yılında ortalama %3.0'a düşmüştür.

Orta gelirli ülkelerin toplam mal ihracatında gıda ürünleri ve tarımsal hammaddelerin payı, 1990 yılında sırasıyla %17.0 ve %4.0 iken bu oranlar 2005 yılında sırasıyla %9 ve %2.0'a düşmüştür.

Yüksek gelirli ülkelerin toplam mal ihracatında 1990’da ortalama %8 olan gıda ürünleri payı 2005’de ortalama %6.0’a düşmüştür. Tarımsal hammaddelerin toplam mal ihracatındaki payı da azalmış, 1990 yılında ortalama %3.0 iken 2005 yılında %2.0’a düşmüştür.

Tarım ürünleri ihracatında görülen son yıllardaki artışa rağmen toplam mal ihracatında tarım ürünleri payının azalışının önemli bir nedeninin sanayi ürünlerinde, tarım ürünlerine göre çok daha yüksek düzeyde ticari serbestleşme sağlanması olduğu düşünülmektedir.

Tablo 28. Ülke Gruplarının Toplam Mal İthalatında Tarım Ürünlerinin Payı

	1990			2005		
Ülke grubu	Toplam mal ithalatı (milyon ABD \$)	Gıda ürünlerinin payı (%)	Tarımsal hammaddelerin payı (%)	Toplam mal ithalatı (milyon ABD \$)	Gıda ürünlerinin payı (%)	Tarımsal hammaddelerin payı (%)
Düşük gelirli ülkeler	78,024	7.0	3.0	316,559	11.0	3.0
Orta gelirli ülkeler	512,919	10.0	4.0	2,552,089	6.0	2.0
Yüksek gelirli ülkeler	2,943,620	9.0	3.0	7,816,297	7.0	2.0

Kaynak: World Bank, **World Development Indicators, 2007** (Washington, The World Bank Press, 2007), s.208.

Tablo 28’de yer alan verilere göre her üç ülke grubunun toplam mal ithalatı 2005 yılında 1990 yılına göre oldukça artmıştır.

Düşük gelirli ülkelerin toplam mal ithalatında gıda ürünlerinin payı 1990’da %7.0 iken, 2005’de %11.0’a yükselmiştir. Söz konusu ülkelere tarımsal hammaddelerin toplam mal ithalatındaki payı ise değişmemiştir.

Orta gelirli ülkelere gıda ürünlerinin toplam mal ithalatındaki payı 1990’da %10.0 iken 2005 yılında %6.0’a düşmüştür. Tarımsal hammaddelerin payı ise 1990’da %4.0 iken, 2005 yılında %2.0 olmuştur.

Yüksek gelirli ülkelerin toplam mal ithalatında da gıda ve tarımsal hammaddelerin payının düştüğü görülmektedir. Gıda ürünlerinin payı 1990 yılında %9.0 iken 2005’de %7.0’a, tarımsal hammaddelerin payı ise 1990’da %3.0 iken 2005’de %2.0’a düşmüştür.

2.1.4. Tarım Ürünleri Ticaretinin Ülke Grupları Arasındaki Gelişimi

DTÖ’nün amaçlarından biri, geliştirmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin dünya ticaretindeki payını artırmaktır. Tarım Anlaşması da, çalışmanın birinci bölümünde ifade edilen özel ve lehte uygulamalar ile, söz konusu ülkelerin hem tarımsal liberasyona uyumunu hem de dünya tarım ticaretindeki payını artırmayı amaçlamaktadır.

Çalışmanın bu kısmında Tarım Anlaşması sonrasında gelişmiş ülkelerin geliştirmekte olan ve az gelişmiş ülkelerle gerçekleştirdiği toplam mal ticaretinde tarım ürünleri payının gelişimi incelenecektir. Ülkelerin gelir düzeyinin bir anlamda ülkelerin gelişmişlik düzeyinin de bir göstergesi olmasından yola çıkılarak, sözkonusu inceleme WB’nin ülkelerin gelir düzeyine göre yaptığı sınıflamaya göre yapılacaktır.

Tablo 29’da yüksek gelirli ülkelerin düşük gelirli ülkeler ile gerçekleştirdiği toplam mal ticaretinde tarım ürünlerinin payı yer almaktadır.

Tablo 29. Yüksek Gelirli Ülkelerin, Düşük Gelirli Ülkelerle Olan Toplam Mal Ticaretinde, Tarım Ürünlerinin Payı

Göstergeler	1995	2005
Toplam mal ihracatı (milyar ABD \$)	67.6	134.9
Toplam mal ihracatında gıda ürünlerinin payı (%)	8.6	6.0
Toplam mal ihracatında tarımsal hammaddelerin payı (%)	2.7	1.8
Toplam mal ithalatı (milyar ABD \$)	68.0	178.4
Toplam mal ithalatında gıda ürünlerinin payı (%)	20.3	10.8
Toplam mal ithalatında tarımsal hammaddelerin payı (%)	6.1	2.0

Kaynak: World Bank, **World Development Indicators, 2007** (Washington, The World Bank Press, 2007), s.327.

Yüksek gelirli ülkelerin düşük gelirli ülkelere yaptığı toplam mal ihracatı, 1995 yılında 67.6 milyar ABD \$ iken, 2005 yılında 134.9 milyar ABD \$'na ulaşmıştır. Tarım ürünlerinin toplam mal ihracatı içindeki payı incelendiğinde hem gıda ürünlerinin hem de tarımsal hammaddelerin payının düştüğü görülmektedir.

Yüksek gelirli ülkelerin düşük gelirli ülkelere yaptığı toplam mal ithalatında da artış olmuştur. 1995 yılında 68.0 milyar ABD \$ olan ithalat değeri, 2005 yılında 178.4 ABD \$'na yükselmiştir.

Yüksek gelirli ülkelerin düşük gelirli ülkelere gerçekleştirdiği ithalat, düşük gelirli ülkelerin söz konusu ülkelere yaptığı ihracatı da göstermektedir. Bu açıdan düşük gelirli ülkelerin yüksek gelirli ülkelere yaptığı toplam mal ihracatında da artış olduğu görülmektedir. Ancak yüksek gelirli ülkelerin düşük gelirli ülkelere yaptığı toplam mal ithalatında gıda ürünlerinin payı 1995 yılında %20.3 iken bu oran 2005 yılında %10.8'e düşmüştür. Tarımsal hammaddelerin de toplam mal ithalatındaki payı azalmış, 1995'de %6.1 iken, 2005'de %2.0 olmuştur.

**Tablo 30. Yüksek Gelirli Ülkelerin, Orta Gelirli Ülkelerle Olan
Toplam Mal Ticaretinde, Tarım Ürünlerinin Payı**

Göstergeler	1995	2005
Toplam mal ihracatı (milyar ABD \$)	681.0	1,501.9
Toplam mal ihracatında gıda ürünlerinin payı (%)	7.5	4.6
Toplam mal ihracatında tarımsal hammaddelerin payı (%)	2.3	1.8
Toplam mal ithalatı (milyar ABD \$)	746.9	2,194.9
Toplam mal ithalatında gıda ürünlerinin payı (%)	11.5	6.4
Toplam mal ithalatında tarımsal hammaddelerin payı (%)	3.7	1.5

Kaynak: World Bank, **World Development Indicators, 2007**, (Washington, The World Bank Press, 2007), s.328.

Tablo 30 incelendiğinde, yüksek gelirli ülkelerin orta gelirli ülkelere yaptığı toplam mal ihracatının 1995 yılında 681.0 milyar ABD \$ iken, 2005 yılında 1.5 trilyon ABD \$'na yükseldiği görülmektedir. Toplam mal ihracatı içinde gıda ürünleri ve tarımsal hammaddelerin payı ise 2005 yılında 1995 yılına göre azalmıştır.

Yüksek gelirli ülkelerin orta gelirli ülkelere yaptığı toplam mal ithalatı da artmış, 1995 yılında 746.9 milyar ABD \$ iken, 2005 yılında 2.1 trilyon ABD \$'na yükselmiştir. Yüksek gelirli ülkelerin orta gelirli ülkelere yaptığı ithalat, orta gelirli ülkelerin söz konusu ülkelere yaptığı ihracatı da gösterdiğinden orta gelirli ülkelerin yüksek gelirli ülkelere yaptığı toplam mal ihracatında da artış olduğu görülmektedir. Ancak, yüksek gelirli ülkelerin orta gelirli ülkelere yaptığı toplam mal ithalatında gıda ürünlerinin payı 1995'de %11.5 iken 2005'de %6.4'e, tarımsal hammaddelerin payı ise %3.7'den %1.5'e düşmüştür.

Sonuç olarak yüksek gelirli ülkelerin orta gelirli ülkelerle yaptığı mal ticaretinin 2005 yılında 1995 yılına göre önemli ölçüde arttığı ancak tarımsal ürünlerinin bu ticaretteki payının söz konusu dönemde azaldığı görülmektedir.

Tarım ürünleri ticaretinde, en çok ihracat ve ithalat yapan ülkelerin sıralaması, gelişmekte olan ülkelerin dünya ticaretindeki payı ile ilgili bir gösterge olarak kabul edilebilir.

**Tablo 31. 2006 Yılında Dünya Tarım Ürünleri
İhracat ve İthalatındaki İlk 15 Ülke**

İhracat		İthalat	
Ülke	İhracat değeri (milyar ABD \$)	Ülke	İthalat değeri (milyar ABD \$)
AB (25)	405.25	AB (25)	433.66
ABD	92.66	ABD	103.65
Kanada	44.23	Japonya	65.62
Brezilya	39.53	Çin	51.65
Çin	32.54	Kanada (d)	23.95
Avustralya	22.18	Rusya (a, d)	23.38
Tayland	21.58	Kore	18.58
Arjantin	21.33	Meksika (d)	18.46
Endonezya	18.32	Hong-Kong-Çin	11.90
Rusya (a)	17.06	Tayvan	9.67
Malezya	15.57	İsviçre	8.85
Meksika	14.69	Birleşik Arap Emirlikleri (d, c)	8.81
Hindistan (a, b)	14.41	Suudi Arabistan (a)	8.56
Yeni Zelanda	13.24	Malezya	8.50
Şili	11.49	Hindistan	7.84

Kaynak: WTO, **International Trade Statistics 2007**, s.51
www.wto.org/english/res_e/statis_e/its2007_e/its07_toc_e.htm, 02.04.2008.

a: DTÖ sekreteryasının tahminini içermektedir.

b: Rakamlar mali yıla aittir.

c: 2005 yılı verilerini içermektedir.

d: F.O.B. değeri ile ithalatı göstermektedir.

Tablo 31 incelendiğinde 2006 yılında tarım ürünleri ihracatında ilk sırada AB'nin yer aldığı görülmektedir. Söz konusu yılda AB ülkeleri toplam 405.25 milyar ABD \$ ihracat gerçekleştirmiştir. Bu tutar 25 ülkenin ihracat toplamından oluştuğu için AB'nin ilk sırada olması olağandır. Ancak AB'yi yine gelişmiş ülkeler olan ABD ve Kanada izlemektedir. Brezilya ve Çin gibi gelişmekte olan ülkelerin üst sıralarda yer alması dikkat çekicidir.

En çok ithalat yapan ülkeler arasında AB yine ilk sırada yer almaktadır. AB, 2006 yılında 433.66 milyar ABD \$ tarım ürünleri ithalatı yapmıştır. AB'yi, ABD ve

Japonya izlemektedir. Çin, gelişmekte olan ülkeler arasında en çok ithalat yapan ülke olmuştur.

2.2. Dünya Tarım Sektörüne Ait Göstergelerin Gelişimi

Tarım sektöründe uygulanan politikalar, bu sektördeki üretimi, verimi, ve ürün fiyatlarını etkilemektedir.

Bu kısımda Tarım Anlaşması'nın yürürlüğe girmesinden sonra dünyadaki tarımsal üretimin, istihdamın, ülkelerin gayri safi yurtiçi hasıllarında (GSYİH) tarım sektörünün payının, tarımsal verimliliğin ve tarım ürünleri fiyatlarının gelişimi incelenecektir.

2.2.1. Tarımsal Üretimin Gelişimi

Tarımsal üretim, özellikle tarım ürünlerinin beslenme konusuyla doğrudan ilgili olması nedeniyle tüm ülkeler için önem taşımaktadır.

Tarım ürünleri üretimi, öncelikle iklim koşullarına bağlıdır. Bunun yanında ekime elverişli alanın miktarı, toprağın ve işgücünün verimliliği ve teknolojik gelişmeler de üretimi etkileyen faktörler arasında yer almaktadır.

Bu temel etkenler yanında, devletin tarım sektörüne sağladığı destekler de üretim maliyetlerini azaltarak ve tarımsal geliri artırarak, üretimin artmasında etkili bir rol oynamaktadır.

Tablo 32. Sektörler İtibariyle Toplam Üretim Miktarının Gelişimi (%)

Sektörler	1990-1999	2000-2006	2004	2005	2006
Tarım	2.0	2.0	5.0	1.5	1.0
İmalat sanayi	2.0	3.0	5.5	4.0	3.5
Madencilik	1.5	1.5	4.5	1.5	1.0

Kaynak: 1990-1999 dönemi verileri, WTO, **International Trade Statistics 2000**, s.17 www.wto.org/english/res_e/statis_e/stats2000_e.pdf, 02.01.2008.
 2000-2006 dönemi verileri, WTO, **International Trade Statistics 2007**, s.7 www.wto.org/english/res_e/statis_e/its2007_e/its07_toc.e.htm, 02.04.2008.

Tablo 32'deki veriler incelendiğinde dünyadaki tarımsal üretim miktarının 1990-1999 döneminde de, 2000-2006 döneminde de ortalama olarak yıllık %2.0 oranında arttığı görülmektedir. Tarımsal üretim, 2004 yılında bir önceki yıla göre %5.0 oranında artmıştır. Ancak artış oranı 2005 yılında azalmış, %1.5 olmuştur. 2006 yılında ise 2005 yılına göre %1.0 oranında artmıştır.

Madencilik sektöründeki üretim de 1990-1999 ve 2000-2006 döneminde ortalama olarak yıllık %1,5 artmıştır. 2004 yılında yıllık artış oranı %4.5 iken, 2005'de %1,5 2006'da ise %1.0 olmuştur.

İmalat sanayi ürünlerinin üretim miktarının ortalama yıllık artış oranı, 1990-1999'da tarım ürünleri üretimindeki artış oranı ile aynı iken, 2000-2006 döneminde tarımsal üretim miktarındaki artış oranından daha yüksek oranda gerçekleşmiştir. İmalat sanayi sektöründeki üretimin yıllık artış oranı 2004'de %5.5 iken 2005'de %4.0 2006'da %3.5 olmuştur.

Tarımsal üretimi etkileyen diğer etmenler göz ardı edildiğinde, Tarım Anlaşması kapsamında gerçekleştirilen, üretimi doğrudan etkileyen iç desteklerin azaltılması ile ilgili düzenlemelerin, dünya tarımsal üretimini azaltıcı yönde önemli bir etkisinin olmadığı düşünülmektedir. İmalat sanayi sektöründeki üretimin gerisinde kalmasına rağmen tarımsal üretim, 2000-2006 döneminde ortalama olarak yıllık %2.0 oranında artmıştır. Son yıllarda meydana gelen küresel ısınmanın üretime olan olumsuz etkisi de göz önüne alındığında gerçekleşen bu üretim artışının kayda

değer bir artış olduğu düşünülmektedir. Son yıllarda tarım ürünleri ihracatında görülen artışında tarımsal üretimi teşvik ettiği göz ardı edilmemelidir.

2.2.2. Tarım Sektöründeki İstihdamın Gelişimi

Tarım sektöründeki işgücü, tarımsal üretimi doğrudan etkileyen etmenlerden biridir. Bu sektördeki çalışan sayısı, ülkelerin gelişmişlik düzeyinin de önemli bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Ekonomisi tarıma dayalı olan azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, toplam istihdam içinde tarım sektörü istihdamının payı oldukça yüksektir.

Tablo 33. Tarım Sektöründeki İstihdamın Toplam İstihdam İçindeki Payı (Ortalama, %)

Ülke/Ülke grubu	1990-1992	2001-2003
Brezilya	25.6	20.6
Şili	18.8	13.6
Sri Lanka	44.3	34.7
Endonezya	54.9	44.8
Tayland	61.5	45.7
İspanya	10.7	6.1
ABD	2.9	2.2
İtalya	8.4	5.0
Belçika	2.8	1.7
Almanya	4.0	2.5
Orta gelirli ülkeler	44.2	35.8
Yüksek gelirli ülkeler	5.7	3.8

Kaynak: World Bank, **World Development Indicators 2007**, (Washington, The World Bank Press, 2007), s.132.

Tablo 33 incelendiğinde orta ve yüksek gelirli ülkelerin toplam istihdamı içinde, tarımsal istihdamın payının azaldığı görülmektedir.

1990-1992 döneminde orta gelirli ülkelerde tarımsal istihdamın payı ortalama %44.2 iken bu oran 2001-2003 döneminde ortalama %35.8'e düşmüştür. Yüksek gelirli ülkelere ise tarımsal istihdamın payı 1990-1992 döneminde ortalama %5.7 iken 2001-2003 döneminde azalarak ortalama %3.8 olmuştur.

Tarımsal istihdamı yüksek olan gelişmekte olan ülkelere, toplam istihdam içinde tarımsal istihdam payının düştüğü gözlenmektedir. Örneğin Tayland'da tarımsal istihdam 1990-1992 döneminde toplam istihdamın ortalama %61.5'ini oluşturuyorken, bu oran 2001-2003 döneminde %45.7'ye düşmüştür.

Gelişmiş ülkelere tarımsal istihdamın payı, ekonomilerinin sanayiye dayalı olması nedeniyle gelişmiş ülkelere göre daha düşüktür. Örneğin Belçika'da 1990-1992 döneminde tarımsal istihdam toplam istihdamın ortalama %2.8'ini oluşturuyorken bu oran 2001-2003 döneminde ortalama %1.7'ye düşmüştür.

Tarım sektöründeki liberasyon çalışmaları temelde tarımsal üretimi varlı bölgelerde artırıp, üretilen ürünlerin yoklu bölgelere ulaşımını hedeflemektedir. Ancak tarımsal ürünlerin üretimindeki ve ihracatındaki artışların tarım sektöründeki istihdamı artırmadığı görülmektedir. Tarımsal üretimdeki artışlar, mekanizasyon ve teknolojik gelişmeler, sulama çalışmaları gibi faktörlere bağlanabilir.

Tarımsal istihdamın azalması, tarım sektörünün işsizliği azaltan sektör olması niteliğini, 21. yy'da kaybetmeye başladığını göstermektedir. Buna yol açan en önemli nedenlerden biri dünya satın alma gücünde önemli bir değişime yol açmaması nedeniyle, tarımsal nüfusun gelir kaybının önemsizlenmesidir.

2.2.3. Ülkelerin Gayri Safi Yurtiçi Hasıllarında Tarım Sektörünün Payının Gelişimi

Tarım sektörünün gayrisafi yurtiçi hasıla içindeki payı, tarım sektörünün ülke ekonomisindeki önemini belirleyen göstergelerden biridir. Ayrıca bir ülkenin GSYİH'si içinde tarım sektörünün payına bakılarak ülkenin gelişmişlik düzeyi hakkında bilgi edinmek mümkündür. Azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere tarım sektörünün GSYİH içindeki payı, gelişmiş ülkelere göre oldukça yüksektir.

Tablo 34. Ülkelerin Gayri Safi Yurtiçi Hasıllarında Tarım Sektörünün Payı

Ülke Ülke grubu	1995		2005	
	GSYH (milyon ABD \$)	GSYH’da tarım sektörünün payı (%)	GSYH (milyon ABD \$)	GSYH’da tarım sektörünün payı (%)
Kamerun	11,152	25.0	16,875	41.0
Orta Afrika Cumhuriyeti	1,488	48.0	1,369	54.0
Çad	1,739	29.0	5,469	23.0
Hindistan	316,937	31.0	805,714	18.0
Kenya	8,591	30.0	18,730	27.0
Fransa	1,239,256	4.0	2,126,630	2.0
ABD	5,757,200	2.0	12,416,505	1.0
İsviçre	235,808	3.0	367,029	1.0
Avusturya	164,984	4.0	306,073	2.0
Norveç	116,108	4.0	295,513	2.0
Düşük gelirli ülkeler	595,576	32.0	1,416,212	22.0
Orta gelirli ülkeler	3,253,159	16.0	8,553,721	9.0
Yüksek gelirli ülkeler	17,935,976	3.0	34,687,058	2.0

Kaynak: World Bank, **World Development Indicators 2007**, (Washington, The World Bank Press, 2007), s.194-195-196,

Tablo 34’deki veriler incelendiğinde dünya genelinde tüm ülke gruplarının GSYİH’sinin 2005 yılında 1995 yılına göre yükseldiği görülmektedir. Örneğin düşük gelirli ülkelerin toplam GSYİH’si 1995 yılında 595.5 milyar ABD \$ iken, 2005 yılında 1.4 trilyon ABD \$’na yükselmiştir. Tabloda yer alan ülkelerin GSYİH’lerinde de bu durum gözlemlenmektedir. Orta Afrika Cumhuriyeti dışında tüm ülkelerin GSYİH’leri artmıştır.

Ülke gruplarının GSYİH’lerinde tarım sektörünün payı ise 2005 yılında 1995 yılına göre azalış göstermiştir. Düşük gelirli ülkelerin GSYİH’sinde tarım sektörünün payı 1995 yılında ortalama %32.0 iken, 2005 yılında %22.0’a düşmüştür. Orta gelirli ülkelerde bu oran 1995’de ortalama %16.0 iken, 2005’de %9.0, yüksek gelirli ülkelerde ise 1995’de ortalama %3.0 iken, 2005’de %2.0 olmuştur.

Global ekonomide tarımın payının azalmasına rağmen, tarım sektörü hala gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde önemli bir gelir kaynağıdır. Tablo 34’de yer alan ülkeler incelendiğinde Kamerun’un ve Orta Afrika Cumhuriyeti’nin GSYİH’lerinde tarım sektörünün payının 2005 yılında 1995 yılına göre arttığı görülmektedir. Kenya, Hindistan ve Çad’ın GSYİH’lerinde ise tarım sektörünün payı azalmıştır. Ancak sözkonusu ülkelerde tarım sektörünün hala önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir.

Ülkelerin GSYİH’lerinde tarım sektörünün payının azalmasında, izlenen kalkınma politikalarında sanayi sektörüne öncelik verilmesinin yanında özellikle tarımsal ürün fiyatlarının sanayi ürünleri fiyatlarına göre düşük olması etkili olmuştur. Ancak son yıllardaki nüfus artışına bağlı olarak yükselen gıda talebinin, ülkelerin GSYİH’lerinde tarım sektörünün payını arttıracak tahmin edilmektedir.

2.2.4. Tarım Sektöründeki Verimliliğin Gelişimi

Verimlilik, bir üretim biriminde ya da bir ekonomide, üretim faktörlerinin ne ölçüde başarıyla kullanıldığını ortaya koyan bir kavramdır. Üretim süreci sonunda elde edilen çıktının miktar ya da değerlerinin, bu üretimi gerçekleştirmek için kullanılan girdilerin miktar ya da değerine bölünmesiyle ortaya çıkan oranlar, verimlilik düzeyinin göstergesi olarak kabul edilmektedir.⁶⁷

Bugün dünya nüfusunun çoğu kentlerde yaşamaktadır. Son yıllarda kırsal nüfusun ve özellikle tarım sektöründeki istihdamın azalması, tarım sektöründeki verimliliğin önemini artırmıştır. Hızla artan nüfusun beslenme ihtiyacının, azalan işgücü ile karşılanması gerekliliği, tarımsal verimlilik çalışmalarına hız kazandırmıştır.

Literatürde tarımsal verimliliğin ülkeler arasındaki karşılaştırmasının yapılmasında, işgücü başına katma değeri ifade eden, emek verimliliği kullanılmaktadır.

⁶⁷ Yıldırım İçöz, “Verimlilik”, s.1 www.aeri.org.tr/pdf/bks-5-5.pdf, 05.01.2008.

Tablo 35. Tarım Sektöründe İşgücü Başına Katma Değerin Gelişimi (Ortalama, %)

Ülke grupları	1992-2003
Gelişmekte olan ülkeler	2.2
Gelişmiş ülkeler	3.1
Asya Pasifik ülkeleri	2.3
Latin Amerika ülkeleri ve Karayipler	2.5
Yakın Doğu ve kuzey Afrika ülkeleri	2.1
Sahra Altı Afrika ülkeleri	1.4
Dönüşüm ülkeleri	2.5

Kaynak: FAO, **The State of Food and Agriculture 2006**, s.144 <ftp://ftp.fao.org/docrep/fao/009/a0800e.pdf>, 04.02.2008.

Tablo 35’de, işgücü başına katma değer hem ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre hem de coğrafi konumlarına göre gelişimi verilmiştir.

1992-2003 döneminde gelişmekte olan ülkelere işgücü başına katma değer ortalama olarak yıllık %2.2 oranında artarken, gelişmiş ülkelere %3.1 oranında bir artış göstermiştir.

Ülkelerin coğrafi konumlarına göre yapılan gruplandırmalarda, dönüşüm ülkeleri hariç, genellikle gelişmekte olan ve azgelişmiş ülkeler bulunmaktadır. Söz konusu ülke gruplarının hepsinde işgücü başına katma değer, 1992-2003 döneminde artmıştır. Sahra Altı Afrika ülkelerinde artış oranı diğer ülke gruplarına göre daha düşük bir oranda gerçekleşmiştir.

Tablo 35’den de görülebileceği gibi, tarımsal verimlilikte 1992-2003 döneminde bir artış gerçekleşmiş, artan gıda talebi de verimlilikteki bu artış ile karşılanmıştır. Tarımsal verimlilik artışı, daha az çalışana rağmen, teknolojik gelişme, makineleşme ve sulama ile sağlanmıştır. Ancak tarım sektörü için önem taşıyan toprak, su gibi doğal kaynakların israf edilmesi, tarımsal verimliliğin artışı yavaşlatmaktadır.

2.2.5. Tarım Ürünleri Fiyatlarının Gelişimi

Ülkelerin tarım ürünlerine sağladıkları destekler ve ihracat sübvansiyonları bu ürünlerin üretim maliyetlerini azaltarak, fiyatlarını düşürebilmektedir. Tarım Anlaşması gereği gelişmiş ve gelişmekte olan üye ülkeler, bu tür uygulamaların azaltılması için taahhütte bulunmuşlardır. Çalışmanın bu kısmında, Tarım Anlaşması'nın yürürlüğe girmesinden sonra, tarım ürünleri fiyatlarının gelişimi incelenecektir.

Tablo 36'da bazı tarım ürünlerinin 1970-1974 ve 2000-2004 dönemlerine ait ortalama fiyatlarının karşılaştırması yer almaktadır.

Tablo 36. Seçilmiş Tarım Ürünleri Fiyatlarının Gelişimi (1990 sabit fiyatları ile)

Ürün	Birim	1970-1974 ortalama fiyatı	2000-2004 ortalama fiyatı	Değişim (%)
Pamuk	ABDcent/kg	161.4	137.4	-15.0
Mısır	ABD \$/ton	131.4	108.8	-17.0
Pirinç	ABD \$/ton	380.0	234.2	-38.0
Soya	ABD \$/ton	310.1	292.0	-6.0
Şeker	ABD cent/kg	39.06	16.5	-58.0
Buğday	ABD \$/ton	164.3	150.6	-8.0

Kaynak: G.A. Cornish, S.Fernandez "Agricultural Trade Liberalization: Implications for Irrigated Agriculture" s.8, ftp://ftp.fao.org/agl/iptrid/is_pa_05.pdf, 06.05.2008.

Tablo 36'daki veriler, tabloda yer alan tüm ürünlerin 2000-2004 dönemindeki ortalama fiyatlarının, 1970-1974 dönemine göre azaldığını göstermektedir. Özellikle şekerin ve pirincin fiyatında önemli bir azalış olmuştur. 1970-1974 döneminde 1 kg şekerin ortalama fiyatı yaklaşık 40 cent iken, 2000-2004 döneminde %58.0 oranında azalarak 16.5 cente düşmüştür. Pirincin 1970-1974 döneminde 1 tonu ortalama 380 ABD \$ iken, 2000-2004 döneminde %38.0 oranında azalmış ve 234.2 ABD \$'na düşmüştür.

WB'nin mal fiyatı indeksi de tarım ürünlerinin fiyatlarının gelişimi açısından önemli bir gösterge olarak kabul edilmektedir.

**Tablo 37. Dünya Bankası Mal Fiyat İndeksine Göre
Tarım Ürünleri Fiyatlarının Gelişimi**

1990=100 (ABD \$)

Ürün	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Gıda ürünleri	100	100	87	91	97	96	103	103	109
İçecekler	100	129	91	76	91	87	88	109	111
Tarımsal hammadde	100	116	93	81	89	98	99	107	124

Kaynak: World Bank, **World Development Indicators 2007**, (Washington, The Word Bank Press, 2007), s.330.

İndekste, tarım ürünleri olarak, gıda ürünleri içecekler ve tarımsal hammadde yer almaktadır. Gıda ürünleri, pirinç, buğday, mısır, sorgum, soya, soya yağı, hurma yağı, Hindistan cevizi yağı, yer fıstığı yağı, muz, sığır eti, portakal ve şekeri kapsamaktadır. İçecekler ise kakao, kahve ve çaydan oluşmaktadır. Tarımsal hammadde ise pamuk, kereste, doğal kauçuk ve tütün içermektedir.

İndekse göre gıda ürünleri fiyatları 1995 yılında 1990 yılına göre değişmemiş, 2000 yılında ise 1990 yılına göre %13.0 azalmıştır. 2001 ve 2002 yıllarında yıllık olarak artış göstermiş ancak yine 1990 yılı fiyatlarından düşük bir seviyede gerçekleşmiştir. 2004 yılından itibaren gıda ürünlerinin fiyatı 1990 yılı fiyatlarına göre artmıştır. Gıda ürünlerinin 2006 yılındaki fiyatları 1990 yılı fiyatlarına göre %9.0 oranında yükselmiştir.

İçeceklerin fiyatları 1995 yılında 1990 fiyatlarına göre %29.0 artmıştır. 2000 ile 2004 yılları arasında 1990 fiyatlarından düşük seviyelerde gerçekleşmiş, 2005 ve 2006 yıllarında ise 1990 yılı fiyatlarına göre yükselmiştir.

Tarımsal hammadde fiyatlarında da, içecek fiyatlarındaki gibi bir gelişim söz konusudur. Bu ürünlerin fiyatları 1995 yılında 1990 fiyatlarına göre %16.0 oranında artmış, 2000 ile 2004 yılları arasında ise 1990 yılı fiyatlarına göre azalmıştır. 2005 ve 2006 yıllarında ise 1990 fiyatlarına göre artmıştır.

Genel olarak tarım ürünleri fiyatlarının 2000 yılından 2005 yılına kadar 1990 ve 1995 yılındaki tarım ürünleri fiyatlarından daha düşük olduğu gözlenmektedir. Üreticilere sağlanan iç destek ve ihracat sübvansiyonlarının azaltılmasına yönelik düzenlemelerin, fiyatları artırıcı yönde önemli bir etkisi olmadığı görülmektedir. Uzun dönemde tarım ürünleri arzının talepten fazla olması, üretim teknolojisindeki gelişmeler kısa dönemde ise iklimsel değişiklikler tarım ürünleri fiyatlarının düşmesine neden olabilmektedir. Ancak 2005 ve 2006 yıllarında tarım ürünleri fiyatlarının artma eğiliminde olduğu görülmektedir.

2.3. Tarım Sektöründe Sağlanacak Tam Liberasyonun Etkileri

Tarım sektöründe gerçekleştirilecek tam liberasyon, her ülkenin tarımsal ticaretini etkileyecektir. Serbestleşmenin, genelde ülkelerin tarım ürünleri ticaretini artıracakı düşünülmektedir. Ancak ülkelerin ticaretin serbestleştirilmesinden sağladığı kazançlar farklılık göstermekte, bazı ülkeler bu durumdan daha kârlı çıkabilmektedir.

Tarım sektöründe sağlanacak tam serbestleşmenin ülkeler ve ticarete konu olan ürünler üzerindeki etkileri bu konuda yapılan çalışmalardan örnekler verilerek incelenecektir.

2.3.1. Tam Liberasyonun Seçilmiş Ülkelerin Tarım Ürünleri İhracatı ve İthalatına Etkisi

Tarımsal ticaretteki serbestleşme, ülkelerin tarım ürünleri ithalat ve ihracatlarını doğrudan etkilemektedir.

Kym Anderson ve diğerleri tarafından yapılan çalışma, tarımsal ticareti engelleyen tüm uygulamaların kaldırılmasıyla sağlanacak tam liberasyonun, ülkelerin ithalat ve ihracatları üzerindeki etkilerini ortaya koymaktadır.

Araştırmacılar, LINKAGE olarak bilinen genel denge modelini kullanarak, 2005 yılından 2015 yılına kadar bir simülasyon gerçekleştirmişlerdir.

**Tablo 38. Tarım Ürünleri Ticaretindeki Tam Liberasyonun
İthalat ve İhracata Etkisi**

Ülke	Değer (milyar ABD \$)		Miktardaki değişim (%)	
	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat
ABD	18.4	16.5	11.6	25.6
Kanada	14.6	6.9	40.2	54.3
Japonya	2.8	34.7	60.4	169.7
AB (25) ve EFTA	21.7	103.5	-10.8	39.3
Türkiye	4.3	4.3	109.4	140.3
Arjantin	10.4	0.7	44.2	36.9
Brezilya	38.0	2.8	120.6	48.4
Çin	15.1	24.1	145.6	27.3
Tayland	5.6	5.2	29.2	57.2
Endonezya	3.6	1.9	32.2	23.5

Kaynak: Kym Anderson ve diğerleri “Market And Welfare Implications of Doha Reform Scenarios” **Agricultural Trade Reform and the Doha Development Agenda** Ed: K. Anderson, W.Martin (Washington, The World Bank Press, 2006), s.351.

Tablo 38’deki veriler, tarım ticaretinde tam liberasyon sağlanmasının ülkelerin tarım ürünleri ithalat ve ihracat değerlerini artıracaklarını göstermektedir.

Brezilya’nın tarım ürünleri ihracatının 2015 yılına kadar her yıl 38.0 milyar ABD \$ artacağı görülmektedir. AB (25) ve EFTA’nın ihracat değerinde yıllık 21.7 milyon ABD \$ artış olurken, Türkiye’nin ihracat değeri yıllık 4.3 milyar ABD \$ artacaktır.

Tarım ürünleri ithalatındaki artışa bakıldığında, 2015 yılına kadar AB (25) ve EFTA ülkelerinde yıllık 103.5 milyar ABD \$ tutarında bir artış olacağı görülmektedir. Japonya’da yıllık ithalat değeri yıllık 34.7 milyar ABD \$ artarken, Türkiye için bu tutar 4.3 milyar ABD \$ olacaktır.

Bazı ülkelerde 2015 yılına kadar gerçekleşecek yıllık ithalat değeri artışının, ihracat değeri artışından daha yüksek olacağı gözlenmektedir. Örneğin AB (25) ve

EFTA ülkelerinde, Çin’de ve Japonya’da ithalat değeri, ihracat değerinden daha çok artacaktır.

Tarım ticaretinde sağlanacak tam liberasyonun ülkelerin ihracat miktarındaki etkisine bakıldığında AB (25) ve EFTA ülkeleri hariç diğer ülkelerin ihracat miktarlarının artacağı görülmektedir. AB (25) ve EFTA ülkelerinin ihracat miktarında 2015 yılına kadar her yıl %10.8’lik bir azalma gerçekleşecektir. Çin’in ihracat miktarı her yıl %145.6 oranında artarken, bu oran Brezilya için %120.6, Türkiye için %109.4’dür.

Ülkelerin tarım ürünleri ithalat miktarlarındaki artış incelendiğinde tabloda yer alan tüm ülkelerin ithalat miktarının 2015 yılına kadar her yıl artacağı görülmektedir. Japonya’nın ithalat miktarı 2015 yılına kadar her yıl %169.7 oranında artarken, Türkiye’de %140.3 oranında artacaktır.

İthalat miktarındaki artışın, ABD, Kanada, Japonya, AB (25) ve EFTA ülkeleri, Tayland ile Türkiye’de, ihracat miktarındaki artıştan daha yüksek olduğu görülmektedir.

2.3.2. Tam Liberasyonun Seçilmiş Tarım Ürünleri Fiyatlarına Etkisi

Tarım Anlaşması kapsamında tarım sektöründe gerçekleştirilecek tam liberasyon tarım ürünleri fiyatlarını da etkileyecektir.

Betina Dimaranan ve diğerleri, genel denge modeli kullanarak tarım ticaretinin serbest ve adil olmasını engelleyen ihracat sübvansiyonları, tarifeler, iç destekler gibi tüm uygulamaların kaldırılması sonucunda sağlanacak tam liberasyonun tarım ürünlerinin fiyatlarındaki etkilerini incelemiştir. 1997 yılına ait fiyatları, 2008 yılına güncelleyen bir veri tabanı kullanmışlardır.

Tablo 39. Tarım Sektöründeki Tam Liberasyonun Ürün Fiyatlarına Etkisi (%)

Ürün	Yalnız gelişmiş ülkelerin liberasyon sağlaması	Yalnız gelişmekte olan ülkelerin liberasyon sağlaması	Çok taraflı liberasyon sağlanması
Buğday	23.0	1.6	25.2
Tahıllar	19.7	3.1	24.0
Yağlı Tohumlar	6.9	0.8	7.5
Et ve çiftlik hayvanları	8.3	0.3	8.4
Pirinç	5.0	0.5	5.5
Bitkisel yağlar	2.7	-1.4	1.2
Şeker	6.7	-0.6	5.9
İşlenmiş et ürünleri	6.5	0.2	6.7
İşlenmiş süt ürünleri	11.9	0.7	13.1
İçecek ve tütün	-0.4	-0.2	-0.6
Toplam tarım ve gıda ürünleri	3.9	-0.1	3.8

Kaynak: Betina Dimaranan ve diğerleri “Potential Gains From Post-Uruguay Round Trade Policy Reform: Impacts on Developing Countries”, **Reforming Agriculture Trade for Developing Countries, Vol:2**, Ed: A. McCalla, J Nash (Washington, The World Bank Press, 2007), s.130.

Tablo 39’da liberasyonun yalnız gelişmiş ülkeler, yalnız gelişmekte olan ülkeler ve her iki grup tarafından yapılması durumunda, tarımsal ürün fiyatlarının gelişimi yer almaktadır.

Liberasyonun yalnız gelişmiş ülkeler tarafından sağlanması durumunda, içecek ve tütün fiyatlarında %0.4 oranında bir düşüş olacağı, tabloda yer alan diğer ürünlerin fiyatlarının artacağı görülmektedir. Buğday, tahıllar, işlenmiş süt ürünleri ile et ve çiftlik hayvanlarının fiyatlarının, diğer ürünlerin fiyatlarına oranla daha çok artacağı dikkati çekmektedir. Buğday, tahıllar, işlenmiş süt ürünleri, şeker ve pirinç gelişmiş ülkeler tarafından en çok sübvansiyon edilen ürünler arasında yer almaktadır. Uygulanan bu sübvansiyonların kaldırılması, söz konusu ürünlerde fiyat artışına neden olacaktır.

Yalnız gelişmekte olan ülkelerin tarım sektöründe liberasyon sağlanması durumunda ise, içecek ve tütün, bitkisel yağlar ve şekerin fiyatında bir düşüş olacağı,

tabloda yer alan diğer ürünlerin fiyatlarının ise artacağı gözlenmektedir. Fiyatlardaki artışlar, yalnız gelişmiş ülkelerin liberasyon sağladığı durumda meydana gelen artışa göre daha azdır. Örneğin yalnız gelişmiş ülkelerin liberasyon yaptığı durumda buğdayın fiyatı %23.0 oranında artarken, yalnız gelişmekte olan ülkelerin liberasyon sağlaması durumunda ise %1.6 oranında artacaktır. Hem gelişmiş ülkelerin hem de gelişmekte olan ülkelerin tarım sektöründe liberasyon sağlaması, içecek ve tütün dışındaki tüm ürünlerin fiyatlarını artıracaktır.

Toplam tarım ve gıda ürünleri fiyatlarının, gelişmiş ülkelerin liberasyon yapması durumunda ortalama %3.9 artacağı görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin liberasyon sağlaması durumunda toplam tarım ve gıda ürünlerinde ortalama %0.1 oranında bir azalış olacağı gözlenmektedir. Bu durum, gelişmiş ülkelerin, tarım ürünleri fiyatlarını azaltıcı uygulamalara, gelişmekte olan ülkelere daha çok başvurduğunun göstergesi olarak kabul edilebilir. Liberasyonun her iki ülke grubunda yapılması durumunda ise toplam tarım ve gıda ürünleri fiyatları ortalama %3.8 oranında artacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ TARIM ANLAŞMASI'NIN TÜRKİYE AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

1. TÜRKİYE'NİN TARIM ANLAŞMASI'NDAKİ TAAHHÜTLERİ VE UYGULAMALARI

Türkiye, 26 Mart 1995 tarihinde DTÖ'ye üye olmuş ve DTÖ kapsamındaki tüm anlaşmaları imzalayarak bu kuruluşun uluslararası ticareti düzenleyici kurallarına uymayı kabul etmiştir.

Türkiye, Tarım Anlaşması ile pazara giriş, ihracat sübvansiyonları ve iç destekler konularında belirli taahhütler altına girmiştir. Türkiye, DTÖ nezdinde gelişmekte olan ülkeler statüsünde yer aldığı için taahhütlerin uygulama süresi 1995-2004 dönemidir. Çalışmanın bu kısmında, Türkiye'nin söz konusu taahhütleri ve bu taahhütlerin ne ölçüde yerine getirildiği incelenecektir.

1.1. Pazara Giriş

Tarım Anlaşması'nın pazara giriş ile ilgili hükümleri, üye ülkelerin tarım ürünleri ticaretinde uyguladıkları tarife dışı engellerini kaldırmalarını, koruma aracı olarak yalnız tarifeleri kullanmalarını ve tarife oranlarının da zamanla azaltılmasını öngörmektedir. Türkiye, bu çerçevede belirli taahhütlerde bulunmuştur. Öncelikle söz konusu taahhütler açıklanacak daha sonra Türkiye'nin bu konudaki uygulamaları ele alınacaktır.

1.1.1. Türkiye'nin Pazara Giriş İle İlgili Taahhütleri

Türkiye, tüm gelişmekte olan ülkeler gibi, 1 Eylül 1986'daki oranları baz alarak, tarım ürünlerinde, her tarım ürünüde en az %10 olmak kaydıyla, basit ortalama olarak %24 oranında indirim yapma taahhüdünde bulunmuştur. İndirimlerin gerçekleştirilme süresi 10 yıldır. Türkiye balıkçılık ürünleri hariç, tarım ürünlerinin tamamını DTÖ'ye konsolide etmiştir.

Türkiye, tarife dışı engelleri tarifelere dönüştürme işlemini gerçekleştirmemiş yani tam anlamı ile bir tarifekasyon yapmamıştır. Bunun nedenlerinden biri Türkiye'nin dış ticaretinin 1980'den sonra önemli ölçüde serbestleştirilmiş olmasıdır. Diğer bir nedeni dış ticaretteki mal sınıflandırmasında harmonize sisteme geçişle birlikte 1986'da tanımlanmamış, yeni malların ortaya çıkmasıdır. Ancak Türkiye tarifekasyon yapmadığı için asgari ve cari giriş kotaları taahhüdünde bulunmamış, bunun sonucunda özel korunma önlemlerine başvurma hakkına sahip olamamıştır.

Türkiye, gelişmekte olan ülkelere tanınan tavan konsolidasyon imkanından yararlanmış, böylece temel ve hassas ürünlerde en yüksek tarife oranlarını belirleyerek, indirimleri bu oran üzerinden gerçekleştirmeyi taahhüt etmiştir. Diğer ürünler için ise, Eylül 1986'da geçerli olan tarife oranlarını indirime esas almıştır.

Tablo 40. Türkiye'nin, Tarım Anlaşması'ndaki Tarife Taahhütleri (%)

Tarife No	Ürün Grubu	Temel Yıl Oranı	2004 Üst Sınırı
01	Canlı hayvan	43.5	37.6
02	Et ve diğerleri	195.1	175.3
04	Süt ürünleri ve diğerleri	131.5	117.2
05	Diğer et ürünleri	21.0	10.6
06	Ağaç, kök, çiçek ve diğerleri	33.0	28.8
07	Yenilenilir sebze, kök ve yumru	35.6	30.0
08	Yenilebilir meyve sert kabuklular	64.1	53.4
09	Kahve, çay ve diğerleri	85.3	56.8
10	Tahıllar	161.1	145.0
11	Değirmencilik ürünleri	50.4	43.3
12	Yağlı tohumlar, tohum, saman	34.1	22.1
13	Besin ve diğer sebze müstah.	59.5	29.7
14	Diğer sebzeler	41.3	16.9
15	Hayvansal ve bitkisel yağlar	40.6	29.4
16	E ve balık ürünleri	90.3	82.1
17	Şeker ve mamulleri	113.1	90.7
18	Kakao ve mamulleri	69.2	51.0
19	Tahıl, un ve süt ürünleri	64.1	55.4
20	Sebze ve meyve ürünleri	73.8	59.6
21	Diğer yenilebilir ürünler	70.5	51.4
22	Alkollü ve alkolsüz içki	87.6	70.7
23	Gıda endüstrisi kalıntıları	11.3	10.0
24	Tütün ve mamulleri	150.0	113.1
52.01	Pamuk (ham)	10.0	6.0
52.02	Pamuk artığı	20.0	12.0
52.03	Pamuk (taranmış)	20.0	12.6

Kaynak: Erol Çakmak ve Halis Akder, "Dünya Ticaret Örgütü Anlaşması'nın Yeni Görüşme Dönemi ve Türkiye: Olanaklar, Kısıtlar ve Stratejiler", s.4. www.aeri.org.tr/PDF/34-PRDTO.pdf, 16.05.2007.

Tablo 40’da Türkiye’nin pazara giriş alanında tarım ürünleri için taahhüt ettiği tarife oranları yer almaktadır. Türkiye temel yılda belirlenen üst sınırlar üzerinden 2004 yılına kadar indirim yapmayı taahhüt etmiştir.

Türkiye, et, süt, şeker, tahıllar ve tütün gibi ürünlerde tarifeleri yüksek oranlarda bağlayarak tavan konsolidasyon gerçekleştirmiştir. Bu oranlar %100.0’ü aştığı için mega tarife olarak adlandırılmaktadır. Bu temel ürünlerde indirim taahhütleri düşük tutulmuştur. Bunun nedeni, yerli üreticiyi korumaktır. Örneğin tahıllar için temel yıl oranı %161.1 olarak belirlenmiştir. 2004 üst sınırı ise %145.0’dır. Yani Türkiye tahıllar için tarifeleri yüksek orandan bağlayarak ve düşük oranda indirim taahhüdünde bulunarak 2004 yılında bile %145.0 gibi yüksek bir tarife oranı uygulayabilme hakkı elde etmiştir.

Pamuk ve hayvansal-bitkisel yağlar gibi, Türkiye’nin ithalatçı konumunda olduğu ürünlerde ise tarifeler düşük oranlarda bağlanmış ve yüksek oranlarda indirim taahhüdünde bulunulmuştur.

1.1.2. Türkiye’nin Pazara Giriş Taahhütleri İle İlgili Uygulamaları

Türkiye, 1995 yılından 2004 yılına kadar her ürün için en az % 10 olmak üzere, basit ortalama ile %24 oranında düşürme taahhüdünde bulunduğu tarifelerindeki son indirimini, 2004 yılında gerçekleştirmiş ve taahhütlerini yerine getirmiştir.

Tablo 41. Türkiye’nin, Tarım Ürünlerine Uyguladığı Tarife Oranlarının Gelişimi (Ortalama, %)

Yıl	AB ve EFTA ülkeleri	Diğer ülkeler
1994	43.6	46.0
1995	31.2	34.5
1996	46.9	49.5
1997	50.6	51.6
1998	52.9	53.1
1999	52.0	53.1
2000	56.5	57.6
2001	55.6	56.6
2002	54.7	55.7
2003	54.4	55.4
2004	54.6	55.6

Kaynak: Ahmet Ay ve Sinem Yapar, “Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşması ve Türkiye”, s.69 www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/makaleler%5CAhmet%20AY_%Sinem%20YAPAR%5C57-80.pdf, 21.05.2007

Tablo 41’de Türkiye’nin 1994 ile 2004 yılları arasında tarım ürünlerine uyguladığı ortalama tarife oranları yer almaktadır. Görüldüğü gibi hem AB ve EFTA ülkelerine hem de diğer ülkelere uygulanan tarife oranları yıllar içinde artış göstermiştir. “Diğer ülkeler” sütununda gösterilen tarife oranları incelendiğinde Anlaşma’nın yürürlüğe girdiği ve indirim taahhütlerinin başlangıç yılı olan 1995 yılında Türkiye tarım ürünlerine ortalama %34.5 oranında vergi uygularken bu oranın 1999 yılı hariç her yıl arttığı, 2000 yılında %57.6’ya yükseldiği görülmektedir. 2001 yılından itibaren tarife oranları azalmaya başlamış ancak yine de ilk yıllardaki oranların üstünde gerçekleşmiştir. Tarife oranlarındaki bu artışın nedeni, tarım sektörünün hassasiyeti nedeniyle Türkiye’nin koruma oranlarını DTÖ pazara giriş tarife taahhütlerinin en üst seviyesine çıkarmasıdır. Yani bu yıllarda uygulanan tarife oranları, mümkün olduğunca üst sınıra yakın seviyelerde uygulanmıştır.

Tablo 42’de Türkiye’nin 2006 yılına ait tarife bilgileri yer almaktadır. Tabloda 2006 yılı için bazı ürün gruplarındaki bağlı tarifelerin ve uygulanan tarifelerin oranları verilmiştir. Bu oranların karşılaştırılması yapılarak, Türkiye’nin 2006 yılında DTÖ taahhütlerini yerine getirip getirmediği ortaya konulabilir.

Tablo 42. Türkiye’nin 2006 Yılında, Seçilmiş Tarım Ürünlerine Uyguladığı Tarife Oranları (%)

Ürün grubu	Bağlı tarife oranı	Uygulanan tarife oranı
Hayvansal ürünler	138.5	127.1
Süt ürünleri	165.8	119.2
Meyve, sebze ve bitkiler	38.4	31.8
Kahve ve çay	80.2	31.6
Tahıllar ve müstahzarları	67.6	31.2
Yağlı tohumlar, yağlar, sıvı yağlar	24.5	13.3
Şeker ve şekerlemeler	114.8	86.2
İçecekler ve tütün	83.4	35.9
Diğer tarım ürünleri	30.3	10.5
Tarım ürünleri (genel)	60.1	42.0

Kaynak: WTO, **World Tariff Profiles 2006**, s.166, www.wto.org/english/res_e/booksp_e/tariff_profiles06_e.pdf, 05.06.2007

Tablo 42’de yer alan “uygulanan tarife oranları” tercihli ticaret anlaşmaları vb. uygulamalardaki ya da tarife kotaları gibi düzenlemelerdeki tarife oranları kapsamamakta, en çok kayrılan ülke kapsamında uygulanan tarife oranlarını göstermektedir. Bağlı tarife oranları ise, Türkiye’nin 2004 yılında gerçekleştirdiği son indirim sonrasında ulaşılan bağlı tarife oranlarını göstermektedir. Tablo 42’deki bağlı tarife oranları ile Türkiye’nin taahhüt ettiği tarife oranlarını gösteren tablo Tablo 40’daki bağlı tarife (2004 üst sınırı) oranları arasındaki bazı farklılıklar, ürün sınıflamasının farklı şekilde yapılması nedeniyledir.

Tablo 42’deki bağlı tarife oranları ve uygulanan tarife ortalamaları dikkate alındığında, Türkiye’nin 2006 yılında tarife taahhütlerine uyduğu görülmektedir. Örneğin, hayvansal ürünler kapsamında yer alan ürünlerin bağlı tarife ortalaması %138.5’dir. Türkiye 2006 yılında söz konusu ürünlere ortalama %138.5 oranında vergi uygulayabilecekken %127.1 oranında vergi uygulamıştır. Tabloda yer alan tüm ürün grupları için de aynı durum söz konusudur, uygulanan tarife oranlarında üst sınırların üzerine çıkılmamıştır. Tarım ürünlerinin geneli açısından bakıldığında da, Türkiye’nin tüm tarım ürünlerindeki bağlı tarife ortalaması %60.1 iken, uygulanan tarife ortalaması %42.0’dır.

Tablo 42 incelendiğinde, Türkiye’nin 2006 yılında hayvansal ürünler ve süt ürünleri ithalatına yüksek tarifeler uygulayarak, bu ürünleri diğer ürünlere göre daha çok koruduğu görülmektedir.

Türkiye’nin pazara giriş konusundaki uygulamaları tarife kotaları ve özel korunma önlemleri açısından ele alındığında, bilindiği gibi Türkiye asgari ve cari giriş taahhütlerinde bulunmamış, böylece özel korunma önlemlerine başvurma hakkını elde edememiştir.

Türkiye, DTÖ’nün ithalatta, advalorem tarife uygulaması yönündeki isteğine uygun davranmakta, ithalatında genel olarak advalorem tarife uygulamaktadır. Türkiye, 2006 yılında tarife satırlarının yalnız %0.4’ünde advalorem olmayan tarife uygulamıştır.⁶⁸

2006 yılı itibariyle üye ülkelerin uyguladığı tarife oranlarını gösteren Tablo 6’dan hatırlanacağı gibi Türkiye söz konusu yılda tarım ürünlerine yüksek vergi uygulayan ülkelerden biri olmuştur.

⁶⁸ WTO, **World Tariff Profiles 2006**, s.12, www.wto.org/english/res_e/booksp_e/tariff_profiles06_e.pdf, 05.06.2007.

1.2. İhracat Sübvansiyonları

Tarım Anlaşması, üye ülkelerin tarım ürünlerine sağladığı ihracat sübvansiyonu harcamalarının ve sübvansiyon sağlanan ürün miktarının azaltılmasını amaçlamaktadır. Öncelikle Türkiye'nin ihracat sübvansiyonu ile ilgili taahhütleri ele alınacak daha sonra bu taahhütleri ne ölçüde yerine getirdiğini ortaya koymak için, Türkiye'nin ihracat sübvansiyonlarına ilişkin uygulamaları incelenecektir.

1.2.1. Türkiye'nin İhracat Sübvansiyonu İle İlgili Taahhütleri

Türkiye, diğer gelişmekte olan ülkeler gibi 1986-1990 temel dönemini esas alarak, ihracat sübvansiyonu verdiği ürünlerin miktarını %14, yine aynı temel dönemi esas alarak ihracat sübvansiyonu harcamalarını %24 oranında azaltmayı taahhüt etmiştir. İndirimler, 1995-2004 döneminde, yıllara göre eşit şekilde gerçekleştirilecektir. Ayrıca, indirim taahhütlerinin ürüne özgü olması, yeni sübvansiyonların oluşturulmaması ve ihracat sübvansiyonuna konu olmayan ürünlere ihracat sübvansiyonu verilmemesi de taahhüt edilmiştir.

İhracat sübvansiyonu taahhütlerinde, Türkiye'nin 1986-1990 yıllarında Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu (DFİF) ve vergi iadesi yoluyla veya 1991-1992 yıllarında bütçe yoluyla tarım ürünleri dış ticaretine uyguladığı sübvansiyonların ortalama değeri üzerinden indirim yapılması öngörülmüştür.⁶⁹

Tablo 43'de Türkiye'nin ihracat sübvansiyonu ile ilgili taahhütleri yer almaktadır. Taahhütler, sübvansiyon verilebilecek ürün miktarı ve sübvansiyon harcamaları konusunda ayrı ayrı yapılmıştır.

⁶⁹ Ahmet Ay ve Sinem Yapar, **a.g.e.**, s.72.

Tablo 43. Türkiye'nin İhracat Sübvansiyonu Taahhütleri

Ürün/Ürün grubu	Harcama Taahhütleri (ABD \$)			Miktar Taahhütleri (Ton)		
	Temel alınan harcama düzeyi	1995 yılı üst sınır	2004 yılı üst sınır	Temel alınan miktar	1995 yılı üst sınırı	2004yılı üst sınırı
Sığır etleri	106,977	104,409.6	81,302.5	633	624.1	544.4
Koyun etleri	3,414,814	3,332,858.5	2,595,258.6	20,206	19,923.1	17,377.2
Kümes hayvanları eti (yenilen sakatatı hariç)	510,196	497,953.2	387,750.5	2,416	2,384.1	2,079.5
Krema	13,032	12,719.2	9,904.3	181	178.5	155.7
Süt	1,541	1,504.0	1,171.2	23	22.7	19.08
Yoğurt, ayran	7,950	7,759.2	6,042.0	265	261.3	227.9
Tereyağı	55,444	54,113.3	42,137.4	167	164.7	143.6
Peynir	462,513	451,412.7	351,509.9	3, 063	3,020.1	2,634.2
Yumurta	379,974	370,854.6	288,780.2	54,282,000 (adet)	53,522,052	46,682,520
Bal	206,415	203,413.0	158,395.4	2,855	2,815.0	2,455.3
Kesme çiçek (taze)	343,400	991,798.4	260,984.0	68,680,000 (adet)	95,063,869	59,064,800
Patates	718,036	700,803.1	545,707.4	32,638	32,181.1	28,068.7
Domates	2,271,317	2,216,805.4	1,726,200.9	119,543	117,869.4	102,807.0
Soğan (kurutulmuş)	2,500,776	2,440,757.4	1,900,589.8	138,932	136,907.0	119,481.5
Dondurulmuş sebzeler (patates hariç)	1,101,375	1,801,804.5	637,045.0	12,375	15,499.4	10,642.5
Patates (dondurulmuş ve kızartılmış)	621,064	606,178.0	472,023.8	8,508	8,388.9	7,316.9
Sebzeler (kurutulmuş)	612,717	596,011.0	465,664.0	1,141	1,125.0	981.3

Tablo 43.'ün devamı

Nohut	9,299,104	9,075,925.5	7,067,319.0	338,149	333,414.9	290,808.1
Yeşil ve kırmızı mercimek	3,909,780	3,815,945.3	2,971,432.8	279,270	275,360.2	240,172.2
Turunçgiller (portakal, mandalin, limon, greyfurt)	9,713,375	9,480,254.0	7,382,165.0	277,525	273,639.7	238,671.5
Elma	4,663,100	4,551,185.6	3,543,956.0	68,575	67,615.0	58,974.5
Meyveler (Dondurulmuş)	849,816	1,506,186.0	645,860	9,657	15,230.5	8,305.0
Buğday	36,077,000	640,424,252.0	27,418,520.0	574,200	2,124,781.2	493,812.0
Arpa	6,233,750	123,259,865.0	4,737,650.0	131,500	747,509.0	113,090.0
Mısır	1,633,000	1,469,700.0	0.0	7,000	6,300.0	0.0
Buğday unu	1,894,396	9,542,674.1	1,439,741.0	65,324	475,471.9	56,178.6
İrmik-bulgur	2,032,350	1,983,573.6	1,544,586.0	67,745	66,796.6	58,260.7
Malt	2,206,000	2,155,008.0	1,676,060.0	39,036	36,489.5	33,571.0
Meyan kökü	283,826	277,014.2	215,707.8	1,486	1,465.2	1,276.0
Zeytinyağı	2,340,500	2,264,328.0	1,776,760.0	23,405	23,077.3	20,128.3
Ayçiçek tohumu yağı	3,128,334	2,886,453.4	2,377,533.8	72,192	94,511.1	62,065.0
Mısır yağı (rafine)	787,580	768,678.1	598,560.8	13,126	12,942.2	11,286.4
Margarin	3,660,450	4,915,894.2	2,781,942.0	73,209	99,055.4	62,959.7
Etten ve sakatattan yapılmış sosisler ve benzeri ürünler	21,060	20,554.6	16,005.6	65	64.1	55.9
Diğer hazırlanmış et ve sakatatlar	22,560	22,018.6	17,145.6	80	78.9	68.08
Hazırlanmış ya da konserve edilmiş balık, kabuklu hayvanlar ve yumuşakçalar	4,993,560	4,873,714.6	3,795,105.6	8,536	8,416.5	7,341.0

Tablo 43'ün devamı

Çikolata ve çikolata içeren diğer gıda müstahzarları ve bisküvi, ekmekçi mamulleri	2,778,204	2,551,143.5	2,111,435.0	19,428	25,070.8	16,708.1
Makarna, şehriye	1,238,850	3,341,352.6	941,526.0	16,518	44,620.6	14,205.5
Konserveler	19,027,260	15,945,471.8	13,915,717.6	211,414	308,881.6	181,816.0
Homojenize meyve müstahzarları	467,922	488,262.1	355,620.7	5,999	9,515.9	5,159.1
Yer fıstığı, yer fıstığı ezmesi	104,500	101,992.0	101,992	418	412.1	359.5
Meyve suları (konsantre)	1,977,672	4,377,603.1	1,503,030.7	13,011	24,519.0	11,189.5
Sebze suları	6,384	6,230.8	4,851.6	112	110.4	96.3
Tütün	8,158,824	7,943,012.2	6,200,706.2	57,854	57,053.9	49,763.0

Kaynak: **TC Resmi Gazete**, 25 Şubat 1995, Sayı: 22213 (Mükerrer sayı), s.409-423.

Türkiye 44 ürün (bazıları ürün grubu olarak ele alınmaktadır) için ihracat sübvansiyonu taahhüdünde bulunmuş ve bu ürünler dışındaki ürünlere ihracat sübvansiyonu vermeyeceğini de taahhüt etmiştir. Türkiye, taahhütlerine balık ürünlerini yanlılıkla dahil etmiştir. Tarım Anlaşması bu ürünleri kapsamamaktadır.

Tablo 43 incelendiğinde Türkiye'nin sübvansiyona konu bazı ürünlerin miktar ve harcamalarında önceden bindirme (front-loading) yani önceden artış gerçekleştirdiği görülmektedir. Bunun sonucunda taahhütler yine 2004 yılına kadar temel yıl düzeyi üzerinden indirilmekte ancak uygulama döneminin ilk yıllarında yüksek oranda sübvansiyon verme imkanı doğmaktadır. İhracat sübvansiyonlarının en önemli kalemleri buğday, arpa ve buğday unudur ve bu ürünlerde de önceden artış uygulaması gerçekleştirilmiştir. Örneğin buğdayın temel yıldaki harcama düzeyi 36, 077,000 ABD \$ iken, önceden artış yapılmış ve 1995 yılı için üst sınır 640,424,252 ABD \$ olarak belirlenmiştir. Miktar açısından bakıldığında ise temel yılda sübvansiyon verilen buğday miktarı 574,200 ton iken, 1995 yılı için 2,124,781 ton olarak belirlenmiştir. Önceden artış gerçekleştirilerek ilk yıllarda buğdaya hem miktar hem de harcama açısından daha çok sübvansiyon verme imkanı sağlanmıştır.

Arpa ve buğday için gerçekleştirilen bu temkinli davranış ile, destekleme alımı yapılan bu ürünlerde oluşabilecek kamu stoklarının ihracat yoluyla elden çıkarılması için serbestlik kazanılmıştır. Diğer yandan aynı özen şeker için gösterilmemiştir. Şeker, taahhüt listesinde yer almadığı için bu ürünün sübvansiyonlu ihracatı yapılamamaktadır.⁷⁰

1.2.2. Türkiye'nin İhracat Sübvansiyonu Taahhütleri İle İlgili Uygulamaları

Türkiye, ihracat sübvansiyonu ile uygulamalarını diğer tüm ülkeler gibi her yıl DTÖ'ye bildirmekle yükümlüdür. Türkiye, bu konudaki en son bildirimini 16 Ağustos 2001'de G/AG-N/TUR/13 nolu belge ile yapmıştır ve bu belge Türkiye'nin 2000 yılında sağladığı ihracat sübvansiyonlarını içermektedir. Bu nedenle Türkiye'nin anlaşma çerçevesindeki ihracat sübvansiyonu uygulamaları incelenirken 1995-2000 dönemi ele alınacaktır.

⁷⁰ Rahim Yeni ve Celile Ö. Dölekoğlu, "Tarımsal Destekleme Politikasında Süreçler ve Üretici Transferleri", s.36, www.aeri.org.tr/PDF/98-PRDestUrTr.pdf, 06.12.2006

Türkiye'nin 1995-2000 döneminde sağladığı ihracat sübvansiyonlarının miktar ve harcama yönünden gelişimi, Tarım Anlaşması ile ilgili taahhütlere uyulup uyulmadığı hakkında bilgi verecektir.

Tablo 44'ün devamı												
Hazırlanmış ya da konserve edilmiş balık, kabuklu hayvanlar ve yumuşakçalar	4,873, 714.6	392,540			4,634,023.70	1,114,050	4,514,178.20	604,650	4,394,332.80	1,666,980	4, 274,487.4	1,640,100
Kesme çiçek (taze)	991,798.4	278,750			829,395.20	817,780	748,193.60	747,252	666,992.00	413,598	585,790.4	505,223
Dondurulmuş sebze (patates hariç)	1,801,804.5	1,208,922			1,587,413.50	1,586,200	1,480,218.00	1,478,740	1,373,022.50	1,266,594	1,265,827.0	1,261,400
Patates (dondurulmuş ve kızartılmış)	606,178.0	292,230			576,366.00	5,470	561,459.90	50,985	546,533.90	33,495		
Sebzeler (kurutulmuş)	598,011.8	122,625			568,601.40	323,813	553,896.20	331,150	539,191.00	392,200	524,485.8	386,650
Meyveler (dondurulmuş)	1,508,186.0	665,300			1,316,588.10	1,314,336	1,220,744.10	730,004	1,124,930.10	1,035,184	1,029,116.1	654,410
Patates	-	-	683,570.30	682,000	666,337.40	343,370			631,871.70	276,420	614,638.80	597,000
Domates	-	-	2,162,293.80	2,082,837	2,107,782.20	2,061,360						
Elma	-	-	4,439,271.20	2,822,250	4,327,356.80	2,379,050	4,215,442.40	801,060	4,103,528.00	192,545	3,991,613.60	81,240
Soğan (kurutulmuş)	-	-	2,380,738.80	2,375,000	2,320,720.10	2,235,933			2,200,682.90	790,636	2,140,664.3	566,695
Turunçgiller	-	-	9,247,133.0	9,247,000	9,014,012.0	6,146,614	8,780,891.0	3,701,274				
Zeytinyağı	-	-			2,171,984.00	168,410	2,115,812.00	1,002,144	2,059,640.00	1,020,400	2,003,468.0	2,000,000
Krema	-	-			12,093.70	9,500	11,780.90	11,550				
Yumurta	370,854.60	370,855			352,615.90	352,100	343,496.50	215,124	334,377.10	141,350	325,257.70	160,160
Kümes hayvanları eti* (yenilen sakatatları hariç)					473,463.70	320,107	461,219.00	360,368	448,974.20	334,320	436,729.50	345,265

*Bu ürün, Türkiye'nin 1995 yılına ait bildirimlerinde ihracat sübvansiyonu sağlanan ürünler arasında yer almasına rağmen ürün için yapılan harcama ve harcamanın üst sınırı belirtilmemiştir.

Kaynak:WTO, Notifications on Export Subsidies Reported to the WTO by TURKEY, www.wto.org/english/tratop_e/agric_e/agric_e.htm, 03.01.2008.

Tablo 44’de İhracat sübvansiyonu verilen ürünlere ait bütçe harcamaları yer almaktadır. Türkiye, DTÖ’ne bildirdiği 44 üründen bazılarını 1995-2000 döneminde hiç ihracat sübvansiyonu sağlamamış, bazılarını ise birçok yılda ihracat sübvansiyonu sağlamıştır. Söz konusu dönemde konserveler, homojenize meyve müstahzarları, konsantre meyve suyu, kesme çiçek (taze), dondurulmuş sebzeler (patates hariç) sebzeler (kurutulmuş) meyveler (dondurulmuş) elma, yumurta ürünlerine birçok yılda ihracat sübvansiyonu sağlandığı görülmektedir. Hazırlanmış ya da konserve edilmiş balıklar, kabuklu hayvanlar ve yumuşakçalara da birçok yılda sübvansiyon sağlanmış, bu ürünler anlaşma dışı olmasına rağmen Türkiye’nin yıllık bildirimlerinde yer almıştır.

Ürün bazındaki ihracat sübvansiyonu tutarları dikkate alındığında, az sayıda yılda sübvansiyon edilmelerine rağmen margarin, çikolata ve çikolata içeren diğer gıda müstahzarları, bisküvi ekmekçi mamulleri, makarna ve şehriye ve turunçgillere yüksek tutarlarda ihracat sübvansiyonu sağlandığı görülmektedir. Konserveler, konsantre meyve suları, dondurulmuş sebzeler (patates hariç) hazırlanmış ya da konserve edilmiş balıklar, kabuklu hayvanlar ve yumuşakçalar ve zeytinyağı ise sıklıkla sübvansiyon sağlanan ürünler arasında yüksek tutarlarda desteklenen ürünler olmuştur.

Tablo 44 incelendiğinde Türkiye’nin, 1995-2000 döneminde, harcama taahhütlerine uyduğu görülmektedir. Söz konusu dönemdeki ihracat sübvansiyonu harcamaları hiçbir yıl için üst sınırların altında kalmıştır.

Bazı ürünlere yapılan harcamalar üst sınırların çok altında gerçekleşirken, bazı ürünlerde üst sınıra çok yakın tutarlarda gerçekleşmiştir. Örneğin buğday, irmik, malt, makarna ve şehriye, sebze suları, patates (dondurulmuş ve kızartılmış) kurutulmuş sebzelerle sağlanan sübvansiyonlar genellikle üst sınırların oldukça altında gerçekleşmiştir. Çikolata ve çikolata içeren diğer gıda müstahzarları-bisküvi ve ekmekçi mamulleri, konserveler, konsantre meyve suları, kesme çiçekler (taze) dondurulmuş sebzeler (patates hariç) için ise genellikle üst sınırlara yakın harcamalar gerçekleşmiştir. Özellikle yumurta için 1995 yılında neredeyse üst sınırın biraz üstünde sübvansiyon harcaması yapılmıştır. 1995 yılında yumurta için sağlanacak ihracat sübvansiyonunun üst sınırı 370,854.6 ABD \$ iken 370,855 ABD \$ sübvansiyon harcaması yapılmıştır.

Tablo 45’de Türkiye’nin ihracat sübvansiyonu sağladığı ürün miktarları yer almaktadır.

Tablo 45'in devamı

Hazırlanmış ya da konserve edilmiş balık, kabuklu hayvan ve yumuşakçalar	8,416.5	4,679			8,177.50	7,427	8,058.00	4,031	7,938.50	7,938	7,819.0	7,810
Kesme çiçek ¹	95,063,869	34,565,000			87,064,076	87,064,000	83,064,180	83,050,000	79,064,283	79,064,000	75,064,386	58,499,526
Dondurulmuş sebzeler (patates hariç)	15,499.4	15,499			14,420.10	14,420	13,880.40	13,820	13,340.80	11,949	12801,1	11,900
Patates (dondurulmuş veya kızartılmış)	8,388.9	5,869			8,150.70	99	8,031.60	927	7,912.40	609		
Sebzeler (kurutulmuş)	1,125.0	1,125			1,093.10	864	1,077.10	895	1,061.10	1,060	1,045.2	1,045
Meyveler (dondurulmuş)	15,230.5	13,306			13,691.50	13,691	12,922.00	7,766	12,152.50	11,252	11,383.0	7,113
Patates			31,724.10	31,000	31,267.20	16,351			30,353.30	13,821	29,896.4	29,850
Domates			116,195.80	109,623	114,522.20	114,520						
Elma			66,654.90	56,445	65,694.90	47,581	64,734.70	12,324	63,774.70	3,663	62,814.7	2,031
Soğan (kurutulmuş)			135,041.30	95,000	133,096.90	106,473			129,206.80	46,508	127, 261.7	33,335
Turunçgiller			269,754.30	264,200	265,869.00	180,783	261,983.60	108,861				
Zeytinyağı					22,422.00	1,531	22,094.30	10,439	21,766.70	5,102	21,439.0	10,000
Krema					173.40	136	170.90	165				
Yumurta ¹	53,522,052	53,522,052			52,002,156	50,300,000	51,242,208	30,732,500	50,482,260	50,482,000	49,722,312	22,880,050
Kümes hayvanları Eti ² (yenilen sakatatları hariç)					2,316.40	1,569	2,282.60	1,784	2,248.70	1,680	2,214.9	1,735

Kaynak: WTO, Notifications on Export Subsidies Reported to the WTO by TURKEY, www.wto.org/english/tratop_e/agric_e/agric_e.htm 03.01.2008.

1. adet

2. Bu ürün, Türkiye'nin 1995 yılına ait bildirimlerinde ihracat sübvansiyonu sağlanan ürünler arasında yer almasına rağmen sübvansiyon sağlanan ürün miktarı ve sübvansiyon sağlanabilecek miktarın üst sınırı belirtilmemiştir.

Tablo 45’den görüldüğü gibi Türkiye 1995-2000 dönemindeki miktar taahhütlerini aşmamıştır. Söz konusu dönemde ihracat sübvansiyonu verilen ürün miktarları her yıl üst sınırların altında kalmıştır.

İrmik, malt, sebze suları, diğer hazırlanmış et ve sakatatlar, elma, kurutulmuş soğan, sebze suları ve zeytinyağı genellikle üst sınırların oldukça altındaki miktarlarda sübvansiyon edilmiştir. Örneğin Türkiye 2000 yılında yaklaşık 6,814.7 ton elmaya ihracat sübvansiyonu verebilecekken, 2,031 ton elmaya sübvansiyon sağlamıştır.

Çikolata ve çikolata içeren gıda müstahzarları-bisküvi ve ekmekçi ürünleri ile, makarna ve şehriye, konserveler, konsantre meyve suları, dondurulmuş sebzeler (patates hariç), domates, kesme çiçekler ve yumurta genellikle üst sınırlara yakın miktarlarda sübvansiyon edilmiştir. Diğer ürünlerdeki sübvansiyon miktarları ise bazı yıllarda üst sınıra yakın bazı yıllarda ise üst sınırın oldukça altında gerçekleşmiştir. Örneğin 1995 yılında kurutulmuş sebzeler için üst sınır 1,125 ton iken, tam olarak bu miktara sübvansiyon verilmiş, 1997 yılında ise 1,093.10 ton kurutulmuş sebze için ihracat sübvansiyonu sağlanabileceken, 864 ton için ihracat sübvansiyonu sağlanmıştır.

Tablo 44 ve Tablo 45’deki verilere göre Türkiye 1995-2000 döneminde ihracat sübvansiyonları açısından hem miktar taahhütlerine hem de harcama taahhütlerine uymuştur. Ayrıca, DTÖ’ye bildirdiği ürünler dışındaki herhangi bir ürüne ihracat sübvansiyonu uygulamadığı görülmektedir.

Türkiye, 44 ürün için sübvansiyon uygulama hakkını elde etmiş olmasına rağmen, bu hakkının tamamını kullanmamıştır. Her yıl yayımlanan ihracat mevzuatında, ilgili yılda hangi ürünlerin ihracatına sübvansiyon sağlanacağı belirtilmekte ve Resmi Gazete’de de yayımlanmaktadır. Türkiye’nin DTÖ’ye yaptığı bildirimler incelendiğinde, bazı yıllarda, ihracat mevzuatlarında belirtilmiş olanların dışındaki ürünlere de sübvansiyon sağlandığı görülmüştür. Bunun nedeni, ilgili yıllarda ek kararlar alınarak ihracat mevzuatında yer almayan ürünlere de sübvansiyon sağlanmış olmasıdır.

Tablo 46’da yıllar itibarıyla ihracat sübvansiyonu verilen ürün sayısı ve bu ürünlere yapılan toplam bütçe harcamaları verilmiştir.

**Tablo 46. Türkiye'nin İhracat Sübvansiyonu Sağladığı
Ürün Sayısı ve Toplam Bütçe Harcamalarının Gelişimi**

Yıllar	Ürün sayısı	Bütçe harcamaları (ABD \$)
1995	19	29,378,787
1996	5	17,209,087
1997	18	38,697,287
1998	15	29,080,166
1999	17	27,996,384
2000	16	27,332,392

Kaynak: Tablo 44'deki verilerden hesaplanmıştır.

Türkiye 1995-2000 döneminde bir yılda en çok 19 ürüne ihracat sübvansiyonu vermiştir.(1995 yılında kümes hayvanları eti ile ilgili verilerin olmaması nedeniyle, bu ürüne sağlanan sübvansiyon göz ardı edilmiştir.) Söz konusu ürünler için yapılan toplam bütçe harcamalarının değeri yıllar içinde değişiklik göstermiştir. 1995 yılında ihracat sübvansiyonları için bütçeden 29,378,787 ABD \$ harcama yapılmış, bu tutar sübvansiyon edilen ürün sayısının azalmasıyla beraber 1996 yılında 17,209,087 ABD \$'na düşmüştür. 1997 yılından itibaren sübvansiyon edilen ürün miktarının da artması ile bütçe harcamalarında da artış gerçekleşmiştir. Türkiye'nin daha çok ürüne ihracat sübvansiyonu verebilecekken bu hakkını kullanmamasının nedenlerinin bütçe yetersizliği ve tarım ürünlerinin korunmasına gereken önemin verilmemesi olduğu düşünülmektedir.

Türkiye, 2000 yılından sonra da bildirimde bulunduğu 44 ürün kapsamında ihracatta sübvansiyon uygulaması gerçekleştirmiştir. 2001 yılından beri her yıl, kesme çiçek, dondurulmuş ve kurutulmuş sebze, dondurulmuş meyve, konserve bal, homojenize meyve müstahzarları, meyve suları, zeytinyağı, hazırlanmış ve konserve edilmiş balıklar, kümes hayvanları eti, yumurta, çikolata ve kakao içeren gıda müstahzarları, bisküiler ve gofretler ile makarna ihracat sübvansiyonu sağlanmıştır. 2003 yılından beri etten ve sakatattan yapılmış sosis vb. ürünlere de ihracat

sübvansiyonu verilmektedir (Bkz. 2001 – 2007 İhracat Mevzuatları) Ancak Türkiye, 2000 yılından sonra DTÖ'ye ihracat sübvansiyonları ile ilgili bildirimde bulunmadığı ve bu bilgiler başka bir şekilde de yayınlanmadığı için ilgili yıllarda ihracat sübvansiyonu sağlanan ürün miktarları ve harcama tutarları ile ilgili verilere ulaşamamıştır.

1.3. İç Destekler

Tarım Anlaşması, tarım ürünlerine uygulanan iç desteklerle ilgili düzenlemeler getirmektedir. Üretim ve ticareti bozucu etkileri olan desteklerin azaltılması ve tüm desteklerin bir disiplin altına alınması amaçlanmaktadır. Öncelikle Türkiye'nin bu konudaki taahhütleri ele alınıp, bu taahhütlere yönelik uygulamaları hakkında bilgi verilecektir. Ayrıca Türkiye'nin sağladığı iç desteklerin ÜDT açısından gelişimi de ele alınacaktır.

Türkiye, 2000'li yılların başından beri tarımsal destekleme politikasında yeni düzenlemeler gerçekleştirmektedir. DTÖ'nün tarım ticaretinin serbestleştirilmesine yönelik kuralları, diğer etkenlerle birlikte, bu düzenlemelerin yapılmasında etkili olmuştur. Çalışmada söz konusu düzenlemelere de yer verilerek, Türkiye'nin son yıllarda izlediği iç destek politikası ile ilgili bilgiler verilecektir.

1.3.1. Türkiye'nin Tarım Anlaşmasındaki İç Destekler İle İlgili Taahhütleri ve Uygulamaları

Gelişmiş ülkelerin sağladığı indirim tabi olan destekler, 1986-1988 döneminde de minimis sınırını aşmıyorsa, bu ülkeler iç destekler ile ilgili indirimlerden muaf tutulmuşlardır.

Türkiye, temel yıldaki iç desteklerini mümkün olduğunca düşük tutmuş ve de minimis sınırının altında kalarak indirimlerden muaf olmuştur. Ancak bu durum Türkiye'nin ilerideki dönemde de %10'luk destek sınırını aşamayacağı anlamına gelmektedir.⁷¹

⁷¹ Erol Çakmak ve Halis Akder, "Dünya Ticaret Örgütü Anlaşması'nın Yeni Görüşme Dönemi ve Türkiye: Olanaklar, Kısıtlar ve Stratejiler", s.6, www.aeri.org.tr/PDF/34-PRDTO.pdf, 16.05.2007.

Türkiye DTÖ'ye iç destekler ile ilgili bildirimini en son 30 Mayıs 2002 tarihinde G/AG/N/TUR/14 no'lu belge ile yapmıştır ve belge Türkiye'nin 2001 yılında sağladığı iç destekleri içermektedir. Dolayısı ile Türkiye'nin iç destek taahhütleri ile ilgili uygulamaları incelenirken 1995-2001 dönemi ele alınacaktır.

Türkiye, söz konusu dönemde tarım ürünlerine pazar fiyatı desteği sağlamıştır.

**Tablo 47. Türkiye'nin Tarım Ürünlerine Sağladığı
Pazar Fiyatı Desteği (milyon ABD \$)**

Ürün	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Buğday	1.3	121.9	296.8	413.5	342.0	192.0	55.7
Arpa	0.6	59.0	62.9	50.4	24.8	13.3	4.6
Çavdar	0.03	2.1	1.8	2.7	1.2	0.09	-0.1
Mısır	0.6	27.5	26.6	30.2	17.3	1.08	0.0
Tütün	36.2	73.5	69.7	79.6	3.7	-42.2	-64.5
Yulaf	-	0.01	1.1	4.1	0.2	0.02	0.0
Çeltik	-	9.4	11.0	13.2	12.0	-	-
Şeker pancarı *	-	-	626.6	718.8	542.2	505.8	214.0

Kaynak: WTO, Notifications on Domestic Support Reported to the WTO by TURKEY, www.wto.org/english/tratop_e/agric_e/agric_e.htm, 03.01.2008.

* Özel alıcısı yoktur.

Toplam TDÖ'nün hesaplanması açıklanırken belirtildiği gibi, pazar fiyatı desteği, devletin ilgili ürünün ton başına ödediği fiyat ile 1986-1988 sabit dış referans fiyatı arasındaki farkın, fiyat desteği verilen ürün miktarı ile çarpımı sonucunda elde edilen fiyattır.

Türkiye, DTÖ'ye ürüne özel destekleri EDÖ ile hesaplayacağını bildirmiştir. Ancak bildirimler incelendiğinde iç desteklerin hesaplanmasında TDÖ kullanımına başvurulduğu görülmektedir.

Tablo 47 incelendiğinde Türkiye'nin ilgili dönemde 5 ile 8 arasında değişen sayıda ürüne pazar fiyatı desteği sağladığı görülmektedir. Ürünler arasında şeker

pancarına sağlanan fiyat desteğinin yüksekliği dikkati çekmektedir. Anlaşma'ya temel alınan dönemde bu ürünün özel sektörde alıcısı bulunmamaktadır.

Türkiye, söz konusu dönemde tarım ürünlerine değişen tutarlarda fiyat desteği sağlamıştır. Buğday için sağladığı fiyat desteği 1995 yılında 1.3 milyon ABD \$ iken, bu tutar 1998 yılında yaklaşık 413.5 milyon ABD \$'na ulaşmıştır. Sağlanan fiyat desteği bu yıldan itibaren azalmaya başlamış, 2001 yılında 55.7 milyon ABD \$'na düşmüştür. Diğer ürünlere sağlanan fiyat desteklerinde de istikrarlı bir azalış olmamıştır. Yulaf, çeltik ve çavdar diğer ürünlere göre daha az desteklenmiştir.

Tablo 47'de 2001 yılında mısıra sağlanan fiyat desteği "0,0" olarak ifade edilmiştir. Bunun nedeni, söz konusu ürüne 1986-1988 sabit dış referans fiyatı üzerinde bir ödeme yapılmasına rağmen, fiyat desteği verilen ürün miktarının çok az olmasıdır. Aynı yılda yulafa sağlanan destek hem 1986-1988 sabit dış referans fiyatından düşüktür hem de fiyat desteği sağlanan üretim miktarı çok azdır. Bu yüzden yulafa ait pazar fiyatı desteği de "0,0" şeklinde ifade edilmiştir. 2000 ve 2001 yılında tütüne, 2001 yılında ise çavdara sağlanan pazar fiyatı desteği Tablo 47'de (-) ile ifade edilmiştir. Bunun nedeni ise, devletin söz konusu ürünlere ton başına yaptığı ödemelerin, 1986-1988 sabit dış referans fiyatlarından düşük olmasıdır.

Türkiye'nin sağladığı desteklerin, de minimis sınırını aşmaması gerekmektedir. Türkiye'nin 1995-2001 döneminde DTÖ'ye yaptığı bildirimlerde yer alan pazar fiyatı desteği ,bilindiği gibi, ürüne özel sağlanan destekler kapsamındadır. Bu desteklerin, ilgili ürünlerin o yıla ait üretim değeri içindeki payları, Türkiye'nin de minimis sınırında kalıp kalmadığının göstergesidir.

**Tablo 48. Türkiye'nin Sağladığı Ürüne Özel Desteklerin
İlgili Ürünlerin Üretim Değerindeki Payı (%)**

Ürün	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Buğday	0.05	2.5	8.4	9.9	9.9	5.4	1.6
Arpa	0.07	3.8	5.8	4.2	2.4	1.1	0.5
Çavdar	0.1	4.5	5.8	9.2	4.3	0.2	-0.4
Mısır	0.2	6.9	9.3	8.0	4.5	0.2	0.0
Tütün	4.8	9.4	8.7	9.8	0.5	-9.3	-19.9
Yulaf	-	0.01	2.9	9.3	0.6	0.04	0.0
Çeltik	-	6.4	9.5	8.6	6.6	-	-
Şeker pancarı*	-	-	55.3	54.2	51.6	49.6	40.9

Kaynak: WTO, Notifications on Domestic Support Reported to the WTO by TURKEY, www.wto.org/english/tratop_e/agric_e/agric_e.htm, 03.01.2008.

* Özel alıcısı yoktur.

Tablo 48'deki veriler incelendiğinde Türkiye'nin 1995-2001 döneminde sağladığı iç desteklerde, şeker pancarına sağlanan destek dışında, de minimis sınırını aşmadığı görülmektedir. Söz konusu dönemde, ürünlere sağlanan destek tutarlarının ilgili ürünlerin üretim değeri içindeki payları %10'nu aşmamıştır.

Ürünlere sağlanan destek tutarlarının, ürünlerin toplam üretim değerleri içindeki payları söz konusu dönemde bazen artmış bazen azalmıştır. Örneğin 1995 yılında arpaya sağlanan desteğin, arpaya ait üretim değeri içindeki payı %0.07 iken, bu oran 1997 yılında %5.8'e yükselmiş, sonraki yıllarda azalarak 2001 yılında %0.5'e düşmüştür. 2001 yılında mısır ve yulafa ait payların "0,0", 2000 yılında tütüne, 2001 yılında tütün ve çavdara ait payların (-) ile ifade edilmesi, Tablo 47'de yer alan pazar fiyatı destekleri incelenirken açıklanmış olan uygulamalar nedeniyledir.

1.3.2. Türkiye'nin Sağladığı İç Desteklerin Üretici Destek Tahmini Açısından Gelişimi

OECD tarafından hesaplanan ÜDT, Türkiye'nin sağladığı iç desteklerin gelişimi hakkında genel bir değerlendirme yapılmasını sağlamaktadır.

Tablo 49. Türkiye'nin Üretici Destek Tahminindeki Gelişmeler

Göstergeler	1986-1988 dönemi	2004-2006 dönemi	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006 ^p
ÜDT (Milyon ABD \$)	3,169	11,518	6,754	745	5,784	10,997	11,165	13,259	10,131
ÜDT %	16	24	21	3	21	29	26	27	20
Üretici NKK	1.17	1.28	1.25	1.03	1.20	1.36	1.30	1.35	1.19
Üretici NYK	1.20	1.32	1.26	1.04	1.27	1.41	1.35	1.36	1.25

Kaynak: OECD, Producer Support Estimate by Country, s.1 www.oecd.org/dataoecd/14/28/39580168.xls, 02.02.2008.

p: tahmini

ÜDT açısından bakıldığında Türkiye, 1986-1988 döneminde ortalama 3.1 milyar ABD \$ dolayında tarımsal destek sağlarken, bu tutar 2004-2006 döneminde 11.5 milyar ABD \$'na ulaşmıştır. 2000 yılında 6.8 milyar ABD \$'na yakın destek sağlanırken 2001'de kayda değer bir azalma olmuş ve sağlanan destek tutarı 745 milyon ABD \$'na düşmüştür. Tarımsal destekler, 2002 yılından 2006 yılına kadar her yıl artmıştır. 2006 yılında ise bir önceki yıla göre azalarak 10.1 milyar ABD \$'na düştüğü tahmin edilmektedir.

Türkiye'nin ÜDT %'si 1986-1988'de ortalama 16 iken, 2004-2006 döneminde ortalama 24'e yükselmiştir. Bu durum, 1986-1988 döneminde Türkiye'deki brüt çiftçilik gelirlerinin ortalama %16'sının, üreticilere sağlanan desteklerden

oluşturduğunu, 2004-2006 döneminde ise bu oranın %24'e çıktığını göstermektedir. ÜDT %'sinin son yıllardaki gelişimi incelendiğinde 2001 yılında bir önceki yıla göre azalmış, ancak bu yıldan sonra sürekli bir azalış göstermemiştir. 2006 yılında bir önceki yıla göre azaldığı ve üreticilere sağlanan desteklerin brüt çiftçilik gelirleri içindeki payının %20 olduğu tahmin edilmektedir.

Üretici NKK'ye bakıldığında, Türkiye'nin 1986-1988 döneminde üreticilere ödediği ortalama fiyatların, sınır fiyatlarından 1.17 kat yüksek olduğu görülmektedir. 2004-2006 döneminde ise Türkiye üreticilere ortalama olarak sınır fiyatlarının 1.28 katı fazla ödemede bulunmuştur. Üretici NKK, son yıllarda dalgalı bir seyir izlemiş, 2006 yılında ise tahmini olarak 1.19 olarak gerçekleşmiştir.

Üretici NYK'nin değeri 1986-1988 döneminde ortalama olarak 1.20 iken, 2004-2006 döneminde ortalama 1.32'dir. Bilindiği gibi bu katsayının değeri 1'in üzerine çıktıkça, üreticilere sağlanan tarımsal desteklerin çiftçilik gelirleri içindeki payı artmaktadır. Üretici NYK'de de son yıllarda istikrarlı bir düşüş olmamıştır. Ancak 2005'de 1.36 olan katsayı değerinin 2006'da 1.25'e düştüğü tahmin edilmektedir.

Türkiye'nin üreticilere sağladığı desteklerin ÜDT açısından gelişimi genel olarak değerlendirildiğinde, ÜDT ile ilgili tüm göstergelerin 2004-2006 döneminde , 1986-1988 dönemine göre arttığı görülmektedir.

1.3.3. Türkiye'nin İç Destek Politikasındaki Gelişmeler

Türkiye’de tarımsal destek politikaları, çok uzun yıllardır uygulanmaktadır. Bu politikalar, ilk yıllarda taban fiyat belirlenerek destekleme alımları yapılması şeklinde yoğunlaşmış daha sonraları, girdi destekleri, düşük faizli krediler, teşvik primi ödemeleri, hayvancılığı geliştirme teşvikleri, tazminat ödemeleri ve destekleme primleri gibi uygulamalarla devam etmiştir. Türkiye’de devletin tarım sektörüne destekleme yolu ile müdahale etmesinin nedenleri, artan nüfusun beslenme ihtiyaçlarını yurt içi kaynaklardan sağlamak, sanayi sektörüne hammadde sağlamak, tarımsal ürünlerin ihracatını artırmak, bazı tarımsal ürünlerde ithal ikamesi sağlamak ve tarımsal gelirleri istikrarlı bir yapıya kavuşturmak olarak sıralanabilir.⁷²

Tablo 50’de Türkiye’nin 1995-1999 döneminde tarım sektöründe sağladığı destek türleri ve tutarları verilmiştir.

Tablo 50. Türkiye’de Tarım Sektörüne Sağlanan Destekler (Milyon YTL)

Destek Türleri	1995	1996	1997	1998	1999
Fiyat desteği *	83	182	570	1,318	1,488
Girdi desteği	11	48	89	135	110
Teşvik primleri	2	5	6	8	10
Tazminatlar	4	7	13	12	19
DFİF’den kullandırılan destekler	3	39	111	239	385
Fark ödemesi (prim)	1	-	5	-	111
Toplam	104	281	794	1,712	2,123

Kaynak: Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Türkiye’de Tarım Sektörüne Yapılan Destekler, s.1
www.tarim.gov.tr/uretim/istatistikler/destek/destek.htm, 02.07.2007.

* Azami desteği göstermektedir.

Türkiye’nin 1995-1999 döneminde tarım ürünlerine her yıl artan tutarlarda destek sağladığı görülmektedir. Fark ödemeleri uygulaması bazı yıllarda yapılmamış, girdi desteğinde 1999 yılında, tazminat ödemelerinde 1998 yılında bir önceki yıla göre azalış gerçekleşse de, toplam destek tutarı sürekli artmıştır.

⁷² İGEME, **Tarım ve Gıda Sektörü İhracat Potansiyeli**, (Ankara, İGEME Yayınları, 2004), s.38.

DTÖ Tarım Anlaşması'na göre indirim tabi olan fiyat, girdi ve prim desteğinin söz konusu dönemde uygulandığı, özellikle fiyat desteği tutarlarının yüksek olduğu görülmektedir.

Türkiye 2000'li yılların başında, uyguladığı tarım politikalarında reform çalışmalarına başlamıştır. Reform çalışmalarında; DTÖ'nün tarımsal ticareti serbestleştirmeye yönelik kurallarının yanında, üyelik için uyum çalışmaları yaptığı AB'nin destekleme politikaları da yönlendirici olmuştur. Ayrıca IMF ve WB ile yapılan anlaşmalar da reform çalışmalarını etkilemektedir. İç dinamikler açısından bakıldığında ise verilen desteklerin bütçeye olan yükü ve mevcut dış borçlar, bütçe imkanları açısından destekleme politikaları üzerinde sınırlayıcı bir etki yapmaktadır.

Türkiye, WB ile 2000 yılının ilk aylarında yapılan Ekonomik Reform Kredisi Anlaşması sonucunda, Tarım Reformu Uygulama Projesi'ni yürürlüğe koymuştur. 2001 yılında uygulanmaya başlanan tarım reformu; doğrudan gelir desteği (DGD) uygulanmasını, fiyat ve girdi desteklerinin aşamalı olarak azaltılmasını ve tarım sektöründeki devlet işletmelerinin özelleştirilerek tarım ürünlerinin işlenmesinde ve pazarlanmasındaki hükümet müdahalesinin azaltılmasını kapsamaktadır.⁷³

Tarım Reformu Uygulama Projesi çerçevesinde destekleme alımlarının kademeli olarak kaldırılması öngörülmektedir. Tarım satış kooperatifleri birliklerinin satın aldığı ürünler, destekleme alımı kapsamı dışında tutulmaktadır. Bu kuruluşların alımları için ihtiyaç duydukları finansman, imkanlar ölçüsünde Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu'ndan karşılanmaya devam edilmektedir.⁷⁴

DTÖ literatürüne göre DGD, hedef tarım üreticilerinin gelir düzeyini etkilemek amacıyla, kamu kaynaklarından yapılan transferler şeklinde uygulanan bir politika aracıdır ve indirim tabi destekler arasında yer almamaktadır.⁷⁵

DGD, genel olarak piyasa çarpıklıklarını azaltarak küresel ticareti serbestleştirmek amacı ile önerilmektedir. Bu uygulama, teoride, hedef kitleye üretim miktarı, girdi kullanımı ve gelir düzeylerinden bağımsız olarak yapılacak bütçe

⁷³ Fahri Yavuz, "Tarım Politikası", **Türkiye'de Tarım**, Ed: F. Yavuz, (Ankara:Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2006), s.49

⁷⁴ DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), 2003 Yılı Programı**, <http://ekutup.dpt.gov.tr/program/2003.pdf>, s.74, 07.07.2007.

⁷⁵ ZMO, "Doğrudan Gelir Desteği: Tarımsal Destek mi? Yoksulluk mu?" s.1 www.zmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=1478tipi=58sube=0 20.06.2007.

ödemeleridir. Bu sistemde ürün fiyatları piyasada oluşacağı için üretim piyasa sinyallerine göre belirlenecektir. Amacı üretimi fiyatlardan ayırştırmak, üretim, tüketim, ticaret ve fiyatlar arasındaki piyasa çarpıklığını azaltmaktır.⁷⁶

DGD, iki şekilde uygulanmaktadır; üretimden bağımsız doğrudan gelir ödemeleri ve üretime belli bir derecede bağımlı doğrudan gelir ödemeleri. Üretimden bağımsız doğrudan gelir ödemelerinde, devlet tarafından yapılan ödemelerin, üreticinin ürettiği miktar ve piyasa fiyatı ile herhangi bir bağlantısı yoktur. Bu sistemde yapılan gelir ödemesi, geçmişte belli bir tarihteki ekim alanı ve verim dikkate alınarak verilmektedir. Üretime belli bir derecede bağımlı olan doğrudan gelir ödemeleri ise, hedeflenen gruplara bazı koşullara bağılı olarak yapılan telafi edici ödemeler ile fark ödemelerini kapsamaktadır. Türkiye’de üretimden bağımsız doğrudan gelir desteği uygulamaya konulmuştur.⁷⁷

2000 yılında pilot olarak belirli il ve ilçelerde uygulanan DGD, 2001 yılından itibaren ülke geneline yaygınlaştırılmıştır. DGD, dönüm başına 2001 yılında 10 YTL, 2002 yılında 13.5 YTL, 2003 yılında 16 YTL olarak uygulanmıştır.⁷⁸ 2007 yılı için dekar başına 7 YTL temel DGD ödeneceği açıklanmıştır. Ayrıca çiftçilere, torak analizi yaptırdıkları arazileri için dekar başına 1 YTL, organik tarım yapılan arazileri için dekar başına 5 YTL ilave DGD ödemesi yapılması kararlaştırılmıştır.⁷⁹

DGD ödemelerinin toplam tarımsal destekler içindeki payı devamlı artan bir seyir izlemiştir. Tablo 51’de 2000-2004 yılları arasında tarım sektörüne verilen destek tutarları, genel başlıklar altında verilmiştir.

⁷⁶ Özgür Bor, “Doğrudan Gelir Desteği Sistemi Sonrasına Bir Bakış”, s.40 www.akdeniz.edu.tr/iibf/dergi/Sayi09/07Bor.pdf, 05.06.2008.

⁷⁷ ZMO, “Doğrudan Gelir Desteği Tarımsal Destek mi? Yoksulluk mu?” s.1 www.zmo.org.tr/genel/bizden_detay_php?kod=1478tipi=58sube=0, 20.06.2007

⁷⁸ Yenal Kesbiç ve diğerleri, “Rekabet Gücü Ölçümü ve Önemi: Türk Tarım Sektörü İçin Bir Analiz”, s.11 www.ekonometridernegi.org/bildiriler/o103.pdf, 02.07.2007.

⁷⁹“Bakanlar Kurulu Kararı” (Sayı:2008/13487), <http://rega.basbakanlik.gov.tr/eskiler/2008/04/20080416-3.htm>, 03.06.2008

Tablo 51. Türkiye’de Tarım Sektörüne Sağlanan Destekler ve Toplam Tarımsal Destekler İçindeki Payı

Destek türleri	2000		2001		2002		2003		2004	
	Milyon YTL	%	Milyon YTL	%	Milyon YTL	%	Milyon YTL	%	Milyon YTL	%
Fiyat desteği	209	22.6	136	12,3	610	21.7	-	-	-	-
Girdi desteği	110	11.9	93	8.4	-	-	311	11.4	332	8.8
Hayvancılığı geliştirme	12	1.3	42	3.8	69	2.5	125	4.6	200	5.3
Teşvik primleri	12	1.3	12	1.1	18	0.6	-	-	-	-
Tazminatlar	29	3.1	27	2.4	40	1.4	-	-	-	-
Kredi desteği	351	37.9	336	30.4	-	-	-	-	100	2.6
Fark+Telafları	186	20.1	343	31.0	179	6.4	262	9.6	395	10.4
T.kooperatif projeleri	18	1.9	33	3.0	22	0.8	20	0.7	89	2.4
DGD	-	-	84	7.6	1,877	66.7	2,010	73.7	2668	70.5
Toplam	927	100	1,106	100	2,815	100	2,728	100	3,784	100

Kaynak: Tarım ve Köyşleri Bakanlığı, “Tarımsal Girdi ve Desteklemeler, II. Tarım Şurası”, VII. Komisyon, s.6 <http://tarımsurasi.tarim.gov.tr/7.komisyon.pdf>, 21.06.2007.

Tablo 51’den görüldüğü gibi fiyat desteği, teşvik primleri ve tazminatlar 2003 yılından sonra hemen hemen sıfırlanmıştır. Söz konusu dönemde, kredi desteğinde yıllar itibariyle azalış olmuştur. Hayvancılığı geliştirme destekleri ve DGD’de ise her yıl artış gerçekleşmiştir. Toplam desteklerin ise yıllar itibariyle arttığı görülmektedir.

Türkiye, 25.04.2006 tarih ve 26149 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan Tarım kanunu ile tarihinde ilk kez resmi bir tarım kanununa kavuşmuştur. Kanun, AB ve DTÖ ile olan taahhütler doğrultusunda hazırlanmıştır.

Tarım Kanunu’nda tarımsal destekleme araçları aşağıdaki gibi belirlenmiştir.⁸⁰

- DGD
- Fark ödemesi (prim)
- Telafları edici ödemeler
- Hayvancılık destekleri
- Tarım sigortası ödemeleri

⁸⁰ Neslihan Yalçınkaya ve diğerleri, “Avrupa Birliği’ne Yönelik Düzenlemeler Çerçevesinde Türk Tarım Politikaları ve Sektörün Geleceği Üzerine Etkisi”, s.114 www.bayar.edu.tr/~iibf/dergi/pdf/C13522006/NYHYCC.pdf, 06.06.2008.

- Kırsal kalkınma destekleri
- Çevre amaçlı tarım arazilerini koruma programı destekleri
- Diğer destekleme ödemeleri

Türkiye, uluslararası sorumlulukların da etkisiyle, kısa vadeli politikalar yerine daha uzun vadeli politikalar ve strateji arayışlarına yönelmeye başlamıştır. Yüksek Planlama Kurulu'nun 30.10.2004 tarih ve 2004/92 sayılı kararı ile kabul edilen strateji belgesinde, 2006-2010 dönemi boyunca uygulanacak tarımsal destekleme araçları ve bunların toplam tarımsal destekleme bütçesinden alacakları paylar belirtilmiştir.

Tablo 52. 2006-2010 Döneminde Uygulanacak Destekler ve Destekleme Bütçesindeki Payları (%)

Destek Türleri	Pay
DGD	45.0
Fark ödeme (prim)	13.0
Hayvancılık destekleri	12.0
Kırsal kalkınma destekleri	10.0
Telafi edici ödemeler	5.0
Ürün sigortası ödemeleri	5.0
Çevre amaçlı tarım arazilerini koruma programı destekleri	5.0
Diğer destekler	5.0

Kaynak: Bahri Karlı ve diğerleri, "Dünya Ticaret Örgütü Kararları ve Avrupa Birliği'ne Tam Üyelik Sürecinin Türk Tarım Politikaları ve GAP Bölgesi Tarımına Muhtemel Etkileri", s.6., http://ziraat.harran.edu.tr/kongre/Bildiriler-1_BKARLI.pdf, 20.06.2007

Söz konusu dönemde destekleme bütçesindeki en yüksek pay, DGD için öngörülmüştür. Ancak 2008 yılından itibaren DGD'nin kaldırılacağı, çiftçilerin ürün bazında destekleneceği açıklanmıştır 2008 yılında; prim uygulamaları, sertifikalı tohumluk ve fidan kullanımı destekleri, alternatif ürün desteği, ÇATAK, kooperatif teşvikleri, tarımsal krediler, köy bazlı katılımcı yatırım programı, kırsal kalkınma yatırımları, faiz indirimli tarımsal krediler, AR-GE destekleri, hayvancılık

desteklemeleri, çay desteği, tarımsal sigorta desteği, kuraklık desteklemeleri ile kimyevi gübre ve mazot desteği ödemeleri kapsamında 5.3.milyar YTL destek sağlanacaktır.⁸¹

Tarım Anlaşması'ndaki kırmızı kutuda yer alan destekler kapsamında yer alan fark ödeme (prim) uygulamasının, Tarım Kanunu ile belirlenen destekleme araçları arasında yer aldığı ve Ulusal Strateji Belgesi'nde bu destekler için bütçeden %13.0 oranında pay ayrıldığı görülmektedir. Tarım Kanunu'ndaki diğer destekleme ödemeleri başlığı altında ise, gerektiğinde bazı girdi desteklerinin uygulanması hükmü yer almaktadır.⁸² Ayrıca, sağlanan desteklerin üretime yansımadığı gerekçesi ile kaldırılan DGD'nin yerine, ürün bazında desteklemelerin getirileceğinin açıklanması, prim uygulamalarının artarak devam edeceğini göstermektedir. Ancak Tarım Anlaşması'nda kırmızı kutuda yer alan prim ve girdi desteklerinin ne ölçüde uygulandığı önemlidir. Bu destek tutarları, de minimis sınırı altında kaldığı sürece Anlaşma taahhütlerine bir aykırılık oluşturmamaktadır.

2. İLERİ TARIM MÜZAKERELERİ'NİN TÜRKİYE AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

İleri Tarım Müzakereleri, Türkiye'nin tarım sektörü açısından büyük bir önem taşımaktadır. Söz konusu müzakereler, dünya tarım ürünleri ticaretinin gelecekte tabi olacağı disiplinleri belirleyecek olması nedeniyle Türkiye dahil tüm DTÖ üyesi ülkeler tarafından dikkatle izlenmektedir.

Üye ülkeler, müzakerelerde ele alınan konular hakkında, kendi ulusal tarım politikaları ve beklentileri doğrultusunda görüş bildirmektedir. Çalışmanın bu kısmında Türkiye'nin müzakerelerdeki tutumu hakkında bilgi verilecektir.

İleri Tarım Müzakereleri, tarım ürünleri ticaretinin daha da serbestleştirilmesi için yeni kurallar koymayı hedeflemektedir. Pazara giriş, ihracat sübvansiyonları ve iç desteklerde yeni indirimlere gidilmesi söz konusudur. Çalışmanın bu kısmında, tarım ürünleri ile ilgili yapılacak yeni düzenlemelerin Türkiye açısından etkisi de ele alınacaktır.

⁸¹ Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Tarımsal Desteklemeler 2008, http://81.213.206.42/dosyalar/TARIMSAL_DESTEKLEMELER_2008-wmv, 30.06.2008

⁸² N.Yalçınkaya ve diğerleri a.g.e., s.116.

2.1. Türkiye'nin İleri Tarım Müzakereleri'ndeki Tutumu

İleri Tarım Müzakereleri, başlangıcından bu yana Dış Ticaret Müsteşarlığı (DTM) koordinatörlüğünde, ilgili bakanlıklar (Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı) ve kuruluş temsilcilerinin katılımıyla oluşturulan Ulusal Çalışma Grubu tarafından izlenmektedir.

Müzakere sürecinin Türkiye'de tarımsal reform sürecinin yaşandığı bir döneme rastlaması, Türkiye'nin müzakerelerde izleyeceği pozisyonun belirlenmesinde bazı zorluklar yaratmıştır. Reform süreci kapsamında yürürlüğe konulan programların uzun dönemde yaratacağı etkilerin bilinmemesinin yanı sıra, olası AB üyeliğinin ve ortak tarım politikasına uyum sürecinin beraberinde getireceği bir takım yükümlülüklerin de gözetilmeye çalışılması, zaman zaman bir kısıt olarak görülmüştür. Ancak sonuçta Türkiye'nin müzakere pozisyonu, AB'ye olabildiğince paralel olmakla birlikte, AB'den bağımsız olarak, mevcut koşullar ve ülke öncelikleri göz önüne alınarak belirlenmiştir.⁸³

Türkiye'nin müzakere önerisi 5 Şubat 2001 tarihli G/AG/NG/W/106 nolu DTÖ belgesi olarak yayımlanmış ve DTÖ Tarım Komitesi'nin 22-23 Mart 2001 tarihlerindeki toplantılarında sunulmuştur. Türkiye öncelikle, tarım ürünleri ile ilgili reform sürecinin başarısının, gelişmiş ülkelerin dengesiz ve adil olmayan uygulamalarını kaldırmalarına bağlı olduğunu vurgulayarak, pazara giriş, ihracat sübvansiyonu ve iç destekler konularında görüşlerini bildirmiştir.

Pazara Giriş: Türkiye, gelişmiş ülkelerin Tarım Anlaşması sonucunda tarifikasyon yaparken, tarife dışı eşdeğerlerden daha yüksek oranlarda tarifeler belirlediğini vurgulamıştır. Tarifelerde indirimde esas teşkil edecek olan baz seviyelerinin yüksek tutulmasına imkan veren bu uygulama, gelişmekte olan ülkeler açısından pazara giriş konusunda adil olmayan bir durum yaratmıştır.

Türkiye, tarım ürünlerine yüksek düzeylerde iç destek ve ihracat sübvansiyonu sağlayan gelişmiş ülkeler ile karşılaştırıldığında, Türk tarım sektörünün yalnız tarifelerle korunduğunu belirtmiştir. Bu durumun sonucu olarak, Türkiye'nin bundan sonra gerçekleştirilecek tarife indirimlerini, ancak gelişmiş ülkelerin ihracat sübvansiyonları ve iç destekler uygulamalarını kaldırmaları ya da önemli ölçüde

⁸³ DTM, "Dünya Ticaret Örgütü-DTÖ Doha Bakanlar Konferansı ve Çok Taraflı Ticaret Müzakereleri", (Ankara, DTM, Anlaşmalar Genel Müdürlüğü, 2003), s.26.

azaltmaları durumunda değerlendireceği ifade edilmiştir. Türkiye, gelecekte gerçekleştirilecek tarife indirimlerinin bu şartlar altında Türk tarım sektörünü olumsuz etkileyeceğini düşünerek, tarife indirimleri konusuna tedbirli yaklaşmaktadır.

Türkiye, uygulama dönemi sonunda gerçekleştirilecek indirimlerde özel ve lehte uygulamaların dikkate alınması yani gelişmekte olan ülkelerin tarife indirimlerini daha düşük oranda ve daha uzun sürede gerçekleştirmesi yönünde görüş bildirmiştir. Tarife indirimlerinde ise, her bir tarife satırında minimum indirimi öngören Uruguay Turu yaklaşımının benimsenmesi gerektiğini belirtmiştir.

Türkiye, tarife basamaklandırması, tarife kotaları ve özel korunma önlemlerinin kaldırılmasını önermiştir.

Gelişmiş ülkeler tarafından uygulanan spesifik ve karma tarifelerin tarım ticaretinde şeffaf olmayan bir yapı oluşturduğuna ve bu durumun gelişmekte olan ülkelerin pazara giriş olanaklarını sınırlandırdığına dikkat çekilmiştir. Bu yüzden tüm tarife taahhütleri advalorem tarifelere dönüştürülmesi, değişken ve karma tarifeler kaldırılarak tarife yapılarının basitleştirilmesi istenmiştir.⁸⁴

Türkiye, özel ürün uygulamasından yana bir tavır sergilemektedir. Gelişmekte olan ülkelere gıda güvenliği, kırsal kalkınma ve kırsal gelirin idamesi amacıyla bazı ürünlerde daha düşük tarife indirimi ayrıcalığı tanıyan bu uygulama, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 12 gelişmekte olan ülke tarafından, Mart 2003'de yapılan tarım müzakereleri özel oturumunda resmen desteklenmiştir. Türkiye bu esneklikten yararlanacak ürünlerin, her ülke tarafından kendi ihtiyaçlarına göre belirlenmesini savunurken, pazara giriş konusunda liberasyon yanlısı olan ülkeler, bu kapsamın daha dar tutulmasını savunmaktadır.⁸⁵

İhracat Sübvansiyonları: Türkiye, gelişmekte olan ülkelerin ihracat rekabetlerini ve ticaretteki pazar paylarını artırmak için uyguladıkları yüksek oranlardaki sübvansiyonların, tarım ürünlerinin uluslararası fiyatlarını düşürdüğünü ve gelişmekte olan ülkelerin ihracatını olumsuz yönde etkilediğini bildirmiştir. Bu

⁸⁴ WTO, "WTO Negotiations on Agriculture; Proposal by Turkey (G/NG/W/06 5February 2001)", s.1.www.wto.org. 03.12.2007

⁸⁵ DTM, "Dünya Ticaret Örgütü-DTÖ Doha Bakanlar Konferansı ve Çok Taraflı Ticaret Müzakereleri", (Ankara, DTM, Anlaşmalar Genel Müdürlüğü ,Ankara: 2003), s.28.

yüzden gelişmiş ülkeler tarafından sağlanan bu sübvansiyonların kaldırılmasını ya da çok yüksek oranlarda indirilmesini talep etmiştir.

Özellikle gelişmiş ülkelerin yüksek tutarlarda sağladığı ihracat kredilerinin, tarım ticaretinde ihracat sübvansiyonlarının yarattığı etkiye benzer bir etki yarattığı ifade edilmiştir. İhracat kredilerinin ve ihracat kredisi garanti ve sigorta programlarının disiplin altına alınması gerektiği savunulmuştur.⁸⁶

İç destekler: Türkiye, gelişmiş olan ülkelerin sağladıkları iç desteklerin gelişmekte olan ülkelerin sağladığı desteklerden çok daha fazla olduğunu ifade etmiştir. Buna karşılık bazı gelişmekte olan ülkeler kaynak eksikliği nedeniyle, de minimis sınırı altında bile destek sağlayamamaktadır. Türkiye'ye göre bu durumun düzeltilmesi gerekmektedir. Çözüm için, gelişmiş ülkelerin de minimis oranı üzerindeki desteklerini azaltmaları, gelişmekte olan ülkelerin de minimis oranının ise artırılması önerilmiştir.

Değişen üretim koşulları nedeniyle karşılaşılan güçlüklerin ortadan kaldırılması amacıyla, gelişmekte olan ülkeler için de minimis kuralının ürün bazında değil toplam bazında uygulanması talep edilmiştir. Bu şekilde gelişmekte olan ülkeler, kendileri için önem taşıyan ürünlere sağlayacakları desteklerde de minimis seviyesini geçseler bile, toplam desteklerde de minimis seviyesinin altında kalacakları için, söz konusu ürünlere destek sağlamaya devam edebileceklerdir.

Türkiye yeşil kutuda yer alan desteklerin devam etmesini istemektedir. Ancak ticareti bozucu etkilerini en aza indirmek amacıyla bu desteklerin tanımlarına açıklık getirilmesini savunmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerin çoğunda yaşanan yüksek enflasyon, iç destek politikalarının etkinliğini azaltmaktadır. Bu yüzden Türkiye müzakere sürecinde yüksek enflasyonun iç destek taahhütlerinin yerine getirilmesi üzerindeki etkisinin dikkate alınması gerektiğini belirtmiştir.⁸⁷

Türkiye, müzakere önerisinde bir çok açıdan diğer gelişmekte olan ülkelerin yaklaşımlarına yakın bir tavır ortaya koymuştur. Yayımlanan bu müzakere önerisi Türkiye'nin İleri Tarım Müzakereleri'ndeki temel tutumunu yansıtmaktadır. Türkiye

⁸⁶ WTO, "WTO Negotiations on Agriculture, Proposal by Turkey (G/NG/W/106 5 February 2001", s.1 www.wto.org, 03.12.2007

⁸⁷ Orçun Sakarya, DTÖ Tarım Anlaşması Müzakere Pozisyonu, s.8 www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/dto.doc, 29.05.2008.

günümüze kadar gerçekleştirilen görüşmelerde, müzakere önerisinde belirtilen şekilde davranmış, yaklaşım ve taleplerinde herhangi önemli bir değişiklik olmamıştır.

2.2. İleri Tarım Müzakereleri'nin Türkiye'ye Olası Etkileri

İleri Tarım Müzakereleri çerçevesinde pazara giriş, ihracat sübvansiyonları ve iç desteklerde getirilmesi düşünülen yeni kurallar, Türkiye'nin bu konularla ilgili uygulamalarını ve tarım ürünleri ticaretini etkileyecektir.

Pazara Giriş: İleri Tarım Müzakereleri kapsamında, tarife oranlarının düşürülmesine yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Bilindiği gibi 8 Şubat 2008'de yayımlanan gözden geçirilmiş taslak modalite kağıdında gelişmiş ülkelerin tarifelerini 5 yıl içinde ve eşit oranlarda ortalama %54, gelişmekte olan ülkelerin ise 8 yıl içinde ve eşit oranlarda ortalama %36 indirmeleri şeklinde bir düzenleme yer almaktadır. Bu tutarlar üzerinde henüz bir görüş birliğine varılmamış olmasına rağmen, tarife oranlarında yapılacak indirimler müzakerelerin ana konularından birini oluşturmaktadır.

Türkiye'nin, tarım ürünlerine uyguladığı tarifeler genellikle bağlı tarife oranlarına yakın olduğu için, Türkiye tarife oranlarında gerçekleştirilecek olası bir indirimden önemli ölçüde etkilenecektir.

Tablo 53'de Türkiye'nin ve seçilmiş bazı ülkelerin tarifeleri ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

Uygulanan tarife oranları 2005 yılına aittir. DTÖ taahhütleri ise 2004 yılındaki bağlı tarife oranlarını göstermektedir. Tarifelerle ilgili uygulama dönemi 2004 yılında son bulduğu için, yeni bir düzenleme yapıncaya kadar 2004 bağlı oranları geçerlidir. Tablo 53'deki tarife oranları uyumlaştırılmış sisteme göre, altı basamaklı seviyede 610'dan fazla tarife satırının taahhüt edilen ve uygulanan tarifeleri eşleştirilerek belirlenmiştir.

Tablo 53. Türkiye'nin ve Seçilmiş Ülkelerin Tarife Yapılarının Özet İstatistikleri (%)

Ülke	DTÖ taahhüt ortalaması	Uygulanan tarife ortalaması	Uygulanan tarife ortalaması/DTÖ taahhüt ortalaması
Türkiye	62.8	46.2	73.6
ABD	6.4	6.4	100.0
AB	17.4	17.4	100.0
Japonya	208	18.5	88.9
Brezilya	35.5	12.5	35.2
Kolombiya	91.9	14.8	16.1
Hindistan	115.1	42.6	37.0
Kenya	100	23.1	23.1

Kaynak: Erol Çakmak ve Halis Akder, "DTÖ ve AB'deki Gelişmeler Işığında 21. yy'da Türk Tarımı" (İstanbul, Tüsiad, Yayın No: (TÜSİAD-T/2005-2006/397), 2005), s.113.

Türkiye'nin, altı basamaklı uyumlaştırılmış sistemde, toplam 610 tarife satırındaki ürünler içi DTÖ'ye taahhüt ettiği tarife oranlarının basit ortalaması 2005 yılı için %62.8'dir. 2005 yılında uyguladığı tarife oranlarının ortalaması ise %46.2'dir. Türkiye'nin 2005 yılında uyguladığı tarife ortalamasının DTÖ taahhüt ortalamasına oranı %73.6'dır. Bu oran, 2005 yılında uygulanan tarife oranlarının, taahhüt edilen tarife oranlarına oldukça yakın olduğunu göstermektedir. Japonya'nın da uyguladığı tarife oranlarının, taahhüt ettiği tarife oranlarına çok yakın olduğu görülmektedir. AB ve ABD'nin ise taahhüt edilen tarife oranları düzeyinde tarife uyguladığı görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin uyguladıkları tarifeler ise taahhüt ettikleri tarife oranlarının oldukça altında kalmıştır.

Tarife boşluğu olarak adlandırılan farkın, (taahhüt edilenle uygulanan tarife arasındaki farkın, taahhüt edilen orana göre yüzde ifadesi) Türkiye için %26'dır. Bu oran, taahhüt edilen bağlı tarife ortalamasında %26'lık bir indirim yapıldığında Türkiye'nin uyguladığı tarifelerin bağlı tarife oranına eşit olacağını göstermektedir. Böyle bir durumda Türkiye, düşük indirim oranlarında bile bir çok sayıdaki üründe,

uyguladığı tarife oranlarını aşağıya çekmek zorunda kalacaktır. Türkiye'nin müzakere pozisyonunda belirttiği gibi, tarifeler Türk tarım sektörünün korunmasında uygulanan en etkili araçtır. İleri Tarım Müzakereleri kapsamında gerçekleştirilecek tarife indirimlerinin, tarım sektörünün korunması konusunda olumsuz etkileri olacaktır.

Tablo 53'de yer alan diğer gelişmekte olan ülkelerin tarife boşluğu yüksek olduğu için, olası tarife indirimlerinden Türkiye gibi olumsuz etkileneceklerdir.

Türkiye'nin tarife yapısı dikkate alındığında, tarife indirimlerinde, yüksek tarifelerin daha yüksek oranlarda indirilmesini öngören İsviçre formülünün uygulanmasının, olumsuz sonuçlar doğurabileceği, belli tarife aralıklarında sabit bir yüzde ile doğrusal bir indirim öngören Uruguay yaklaşımının kullanılmasının Türkiye açısından daha uygun olduğu düşünülmektedir.

Gerçekleştirilecek tarife indirimlerinin iç fiyatları düşürmesi beklenmektedir. Bu durum gıda ve tekstil sanayileri için maliyetleri düşürecek olması açısından olumlu bir etki yaratacaktır. Tarımsal üreticiler açısından bakıldığında ise, iç üretimi tehdit edici bir etki ortaya çıkabilecektir. Bu durum buğday ve şekerpancarında daha belirgindir. Özellikle şeker pancarının üretim maliyetleri dikkate alındığında fiyat düşüşlerinin iç üretimi önemli ölçüde azaltabileceği düşünülmektedir. Bu yüzden Türkiye'nin şeker pancarını, DTÖ nezdinde hassas ürün statüsünde kabul ettirmesi gerekmektedir.⁸⁸

Üye ülkelerin tarım ürünlerine uyguladığı tarifeleri düşürmelerinin dünya tarım ticaretini artıracığı, Türkiye'nin tarım ürünleri ihracatına da olumlu etkileri olacağı düşünülmektedir.

İhracat Sübvansiyonları: Yayımlanan gözden geçirilmiş modalite kağıdında gelişmiş ülkelerin 2013, gelişmekte olan ülkelerin 2016'ya kadar ihracat sübvansiyonlarını kaldırmaları öngörülmektedir.

Türkiye'nin tarım ürünleri ihracatı için sağladığı sübvansiyonlar düşük miktarlarda olmaktadır. Bu yüzden ihracat sübvansiyonlarının azaltılması ya da kaldırılmasının Türkiye'ye herhangi olumsuz bir etkisi olmayacaktır. Aksine, daha çok gelişmiş ülkeler tarafından sağlanan bu sübvansiyonların kaldırılması diğer

⁸⁸ Ahmet Şahinöz ve diğerleri "Türkiye'de Tarımsal Destekleme Politikası Aracı Olarak Fark Ödeme Sistemi Uygulanabilirliğinin Tartışılması ve Sistemin İktisadi Analizi", s.25 www.aeri.org.tr/PDF/155_AS-SC-OT.pdf, 02.02.2008.

gelişmekte olan ülkeler gibi Türkiye'nin de dış pazarlardaki rekabet gücünü artıracaktır.

İhracat sübvansiyonlarının kaldırılması ile dış ticaret fiyatlarındaki çarpıklık bir ölçüde düzelecek ve fiyatlar genellikle maliyetleri yansıtacaktır. Ayrıca AB'nin hayvancılık ürünleri alt sektörüne sağladığı ve müdahale fiyatının %50'sini aşan sübvansiyonların kaldırılması Türkiye'yi olumlu yönde etkileyecektir.

İhracat kredisi ile ilgili uygulamalar, ihracat açısından Türkiye'nin pozisyonunu değiştirici bir etki yaratmayacaktır.⁸⁹

İç Destekler: Türkiye'de kırmızı kutuda yer alan destekler arasında bulunan girdi destekleri, fiyat yolu ile desteklemeler ve primlerin, toplam destek bütçesinin içindeki payı azdır. Kırmızı kutuda yer alan destekler için de minimis sınırının %10 olarak devam etmesi durumunda Türkiye'nin ek bir yükümlülük altına girilmesi söz konusu değildir. Ancak de minimis sınırının %10'un altına çekilmesi halinde prim desteği verilen pamuk, ayçiçeği, soya fasulyesi gibi ürünlere sağlanan desteklerde sorunlar yaşanması olası gözükmemektedir. DGD'nin yerine verilecek ürün bazında desteklerin tutarları da bu açıdan önem taşımaktadır.

Gözden geçirilmiş taslak modalite kağıdında mavi kutuda yer alan desteklerin toplam üretim değerinin %2.5'ini geçmeyecek şekilde azaltılması öngörülmüştür. Türkiye'nin bu kutuda yer alan desteklerinin çok düşük olması nedeniyle, olası bir indirimin olumsuz bir etki yaratması beklenmemektedir.

Yeşil kutuda yer alan destekler ile ilgili herhangi bir yeni düzenleme olmadığı, bu kapsamda yer alan kırsal kalkınma, alt yapı yatırımları, gıda güvencesi ve genel hizmetler gibi desteklerin bugün uygulandığı gibi devam edebileceği anlaşılmaktadır.⁹⁰

⁸⁹ Haluk Kasnakoğlu ve diğerleri "Tarım Politikalarında Yeni Denge Arayışları ve Türkiye", (İstanbul, TÜSİAD Yayın No: (TÜSİAD T/99-12/275),1999), s.95

⁹⁰ Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, "DTÖ Doha Kalkınma Gündemi, Tarım Müzakereleri Çerçeve Metninin Türk Tarımı Açısından Değerlendirilmesi", s.2, www.tarim.gov.tr, 16.05.2007.

3. TARIM ANLAŞMASI SONRASINDA TÜRKİYE’NİN TARIM SEKTÖRÜNDEKİ GELİŞMELER

Tarım Anlaşması’nın pazar giriş, ihracat sübvansiyonları ve iç destekler ile ilgili düzenlemeleri, uluslararası tarım ticaretinin serbestleşmesini ve ticaretin adil bir yapıya kavuşmasını amaçlamaktadır. Çalışmanın bu kısmında Türkiye’nin ve diğer üye ülkelerin Anlaşma çerçevesinde gerçekleştirdiği uygulamaların, Türk tarım sektörüne etkisi incelenecektir.

Bu amaçla, Tarım Anlaşması’nın yürürlüğe girmesinden sonra Türkiye’nin tarım ürünleri ticaretinin ve tarım sektörüne ait göstergelerin gelişimi ele alınacaktır. Ayrıca tarım sektöründe tam liberasyon sağlanmasının etkileri üzerinde de durulacaktır.

3.1.Türkiye’nin Tarım Ürünleri Ticaretindeki Gelişmeler

Tarım Anlaşması’nın yürürlüğe girmesi ile birlikte, tarım ürünleri ticaretini engelleyen kısıtlamaların azaltılması, Türkiye’nin tarım ürünleri ticaretinin gelişimi açısından büyük önem taşımaktadır. Türkiye’nin tarım ticareti ile ilgili göstergelerinin gelişimi, Anlaşma hükümlerinin uygulanmaya başlandığı 1995 yılından itibaren ele alınarak incelenecektir.

3.1.1. Tarım Ürünleri İhracat ve İthalatının Gelişimi

Türkiye 1980 öncesi dönemde, yaşanan ekonomik sıkıntılar nedeniyle uzun bir süre ithal ikameci sanayileşme politikası ve kısıtlayıcı bir dış ticaret politikası izlemiştir. 24 Ocak 1980 kararları ile serbest piyasa koşullarında işleyen ve dışa açık bir ekonomi modeli uygulanmaya başlanmıştır. Ekonomi politikasındaki bu değişim ile birlikte ihracat ve ithalatı kısıtlayan bir çok uygulamaya son verilmiş, dış ticaret rejiminin serbestleşmesine yönelik düzenlemeler yapılmıştır. 1980 yılından sonra izlenen liberal dış ticaret politikası sonucunda Türkiye’nin dış ticaret hacmi önemli oranda artmıştır.

1980 yılından önce tarım ürünleri ithalatında önemli kısıtlamalar söz konusudur. Bu dönemde ithalatın büyük bir kısmı, tarımsal KİT'ler tarafından gerçekleştirilmiştir. 1980 ekonomik reformları çerçevesinde daha serbest bir ithalat rejimi uygulanmakla birlikte, gıda güvenliği açısından stratejik ürünler arasında yer alan buğday, arpa, mısır, şeker, ayçiçeği tohumu ve süttozu ithalatında uygulanan kota sistemine 1984 yılına kadar devam edilmiştir. 1990 yılında bir çok ürüne ilişkin ithalat kısıtlamaları kaldırılmış, ithalat izni uygulamasına ise 1996 yılında son verilmiştir. Tarım ürünlerine uygulanan değişken vergiler, 1993 yılında gümrük vergisine dönüştürülmüştür.

Tarımsal ürün ve girdi ihracatındaki izin ve tescil uygulamalarının büyük bir kısmı 1980 yılında kaldırılmıştır.⁹¹

1995 yılından sonra ise, Türkiye'nin tarım ürünleri ile ilgili dış ticaret politikasına yön veren en önemli unsur Tarım Anlaşması olmuştur. Türkiye bu yıldan sonra söz konusu ürünler ile ilgili dış ticaret politikasını, Anlaşma'daki taahhütleri çerçevesinde belirlemiş ve tarım ürünleri ticaretinin serbestleşmesine yönelik uygulamalar gerçekleştirmiştir.

Tablo 54'de ISIC Rev 3. (International Standart Industry Categorization Revision 3) sınıflamasına göre, Türkiye'nin 1995-2007 dönemine ait dış ticaret verileri yer almaktadır. Tarım Anlaşması'nın, tarım ürünleri ticareti üzerindeki etkileri, bu veriler kullanılarak incelenecektir. Ekonomik faaliyetlere göre yapılan ISIC Rev. 3 sınıflamasında; tarım ve ormancılık ürünleri bir arada ele alınmaktadır. Dolayısı ile tablo 54'deki tarım ürünleri ticareti ile ilgili veriler, ormancılık ürünlerini de kapsamaktadır.

⁹¹ Bülent Gökdemir, "Tarımda Piyasa Reformu, Türk Tarımı Özelinde Tarım ve Rekabet Politikası İlişkisi",s.35, www.rekabet.gov.tr/word/tezler/bulentgokdemir.doc, 07.02.2008.

**Tablo 54. Türkiye'nin Tarım Ürünleri Dış Ticareti ve
Toplam Dış Ticarettteki Payı**

(ISIC Rev.3)

Yıl	İhracat			İthalat		
	Toplam ihracat(milyon ABD \$)	Tarım ürünleri ihracatı (milyon ABD \$)	Tarım ürünleri ihracatının toplam ihracattaki payı (%)	Toplam ithalat(milyon ABD \$)	Tarım ürünleri ithalatı (milyon ABD \$)	Tarım ürünleri ithalatının toplam ithalattaki payı (%)
1995	21,637	1,840	8.5	35,709	1,907	5.3
1996	23,224	2,153	9.3	43,627	2,166	5.0
1997	26,261	2,354	9.0	48,559	2,417	5.0
1998	26,974	2,357	8.7	45,921	2,125	4.6
1999	26,587	2,058	7.7	40,671	1,649	4.1
2000	27,775	1,659	6.0	54,503	2,123	3.9
2001	31,334	1,976	6.3	41,399	1,409	3.4
2002	36,059	1,754	4.9	51,554	1,703	3.3
2003	47,253	2,121	4.5	69,340	2,535	3.7
2004	63,167	2,542	3.5	97,540	2,757	2.8
2005	73,476	3,329	4.5	116,774	2,801	2.4
2006	85,535	3,481	4.1	139,576	2,902	2.1
2007	107,272	3,725	3.5	170,063	4,641	2.7

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=12&ust_id=4, 29.04.2008.

Tablo 54'deki veriler incelendiğinde Türkiye'nin toplam ihracat ve ithalatının 1995 yılından sonra birkaç yıl sürekli arttığı görülmektedir. 1997 yılında Uzakdoğu'da başlayan ve 1998'de Rusya'da yaşanan resesyon ile devam eden ekonomik kriz nedeniyle Türkiye'nin toplam ithalatı 1998 yılında azalmıştır. Krizin etkilerini 1999 yılında da sürdürmesi nedeniyle, söz konusu yılda Türkiye'nin toplam ithalatında önemli bir düşüş gerçekleşirken, toplam ihracatında da bir miktar azalma olmuştur. 2001 Şubat ayında yaşanan kriz sonucunda, dalgalı kur uygulamasına geçilmesi TL'nin yabancı para birimleri karşısında değer kaybetmesine neden olmuş,

bu durum söz konusu yılda Türkiye'nin toplam ithalatını azaltmıştır. Bu yıllar dışında Türkiye'nin toplam ihracat ve ithalatı 1995-2007 döneminde artmıştır.

Türkiye'nin tarım ürünleri ihracatı 1995 yılından 1999 yılına kadar artmış 1999 ve 2000 yıllarında yaşanan azalışa rağmen 2001 yılında tekrar yükselmiştir. 2002 yılında tekrar azalan tarım ürünleri ihracatı, bu yıldan sonra sürekli artış göstermiştir. 1995 yılında 1.8 milyar ABD \$ olan tarım ürünleri ihracatı 2007 yılında 3.7 milyar ABD \$'na yükselmiştir.

Türkiye'nin tarım ürünleri ithalatı 1995 yılından 1998 yılına kadar sürekli artmıştır. 1998 ve 1999 yıllarında azalan ithalat 2000 yılında tekrar artmış, 2001 yılında yaşanan azalışa rağmen bu yıldan sonra sürekli bir artış göstermiştir. Özellikle 2006 yılında yaklaşık 2.9 milyar ABD \$ olan tarım ürünleri ithalatının 2007 yılında 4.6 milyar ABD \$'na yaklaşması dikkat çekicidir.

Türkiye'nin tarım ürünleri ihracatı 1998, 1999, 2001, 2002, 2005 ve 2006 yıllarında tarım ürünleri ithalatından daha yüksektir. Diğer yıllarda ise tarım ürünleri ithalatı ihracatından daha fazladır.

Tablo 54'deki veriler, Tarım Anlaşması'nın uygulanmaya başlamasından beri Türkiye'nin toplam ihracat ve ithalatında, tarım ürünleri ihracat ve ithalat paylarının genel olarak düşme eğiliminde olduğunu göstermektedir. Tarım ürünleri ihracatının toplam ihracattaki payı 1995 yılında %8.5 iken, bu oran 1996 yılında artmış, 1997 yılından 2005 yılına kadar sürekli azalmıştır. 2005 yılında bir önceki yıla göre artış göstermesine rağmen bu yıldan sonra tekrar azalmıştır. Sonuç olarak 1995 yılında %8.5 olan tarımsal ihracatın toplam ihracattaki payı 2007 yılında %3.5'e düşmüştür.

Tarım ürünleri ithalatının toplam ithalat içindeki payı da 1995 yılından 2003 yılına kadar ,1997 yılı hariç,her yıl azalmıştır. 2003 yılında bir önceki yıla göre artmış ancak bu yıldan sonra tekrar azalmaya başlamıştır. 1995 yılında toplam ithalatın %5.3'ü tarım ürünleri ithalatından oluşuyorken bu oran 2006 yılında %2.1'e düşmüş, 2007 yılında ise %2.7'ye yükselmiştir.

1995 yılından beri Türkiye'nin tarım ürünleri ihracat ve ithalatının genel olarak artması, Tarım Anlaşması kapsamında gerçekleştirilen uygulamaların özellikle de tarife indirimlerinin, tarım ürünleri ticaretini serbestleştirdiğinin ve artırdığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Bununla birlikte tarım ürünleri ihracat ve ithalatının toplam ihracat ve ithalatındaki payının düşmesi, tarım ürünleri ticareti

açısından olumsuz bir gelişmedir. Toplam ihracatta tarım ürünleri payının azalması, üye ülkeler tarafından gerçekleştirilen tarife indirimlerinin ticaretinin serbestleştirilmesinde yetersiz kaldığını göstermektedir. Türkiye'nin toplam ihracatında imalat sanayi ürünlerinin payı oldukça yüksektir. 1996 yılında %88.3 olan bu oran 2007 yılında %94.2'ye yükselmiştir.⁹² Bu oranın giderek yükselmesinde, Türkiye'nin AB ile sanayi ürünlerinde gerçekleştirdiği gümrük birliğinin etkisi de olmakla birlikte, dünya mal ticaretinde sanayi ürünlerine uygulanan tarifelerin tarım ürünlerine uygulanan tarifelerden daha düşük olması önemli bir etkidir.

1995-2005 yılları arasında Türkiye'nin en çok ihracat geliri elde ettiği ürünler arasında, fındık, üzüm ve ekmeklik buğday unu her yıl ilk sıralarda yer almaktadır. Tütün (Ege bölgesi, saplı, damarlı) 2000'li yıllara kadar ilk sıralarda yer almasına rağmen daha sonra bu ürünün ihracatından elde edilen gelir azalmıştır. 2002 yılından sonra limon ve kayısı da en çok ihracat geliri elde edilen ürünler arasında yer almıştır. Türkiye'nin ihracat sübvansiyonu ile ilgili bildirimleri dikkate alındığında, Türkiye'nin ihracatında önemli yer tutan bu ürünlerin ihracat sübvansiyonu sağlanan ürünler arasında yer almadığı görülmektedir. Yalnız buğday ununa 1995 yılında ihracat sübvansiyonu sağlanmıştır. 1995-2005 yılları arasında en çok ithalat harcaması yapılan ürünler ise, ekmeklik buğday, mısır, soya fasulyesi ve ayçiçeği tohumu olmuştur.⁹³

1995 yılından 2005 yılına kadar Türkiye'nin tarım ürünleri ihracatında en fazla paya sahip olan ülke Almanya olmuştur. Almanya'ya yapılan tarımsal ihracat 1995 yılında 422,929,864 ABD \$ iken, 2004 yılında 398,255,594 ABD \$'na düşmüştür. 2005 yılı tarım ürünleri ihracatında ise İtalya yer almıştır. Söz konusu yılda İtalya'ya yapılan tarımsal ihracat tutarı 591,839,552 ABD \$'dır. 1995-2005 döneminde Türkiye'nin tarım ürünleri ihracatında ilk sıralarda yer alan diğer ülkeler, ABD, Rusya, Suudi Arabistan, Fransa ve Hollanda'dır.

Söz konusu dönemde Türkiye'nin tarım ürünleri ithalatında ilk sırayı her yıl ABD almıştır. 1995 yılında ABD'den yapılan ithalat 405,615,109 ABD \$ iken, bu

⁹² TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=12&ust_id=4, 29.04.2008

⁹³ TÜİK'den bilgi talebi ile elde edilmiştir. (2008 Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu Cetvelinin 2., 3. ve 4. bölümlerindeki ürünleri kapsamaktadır)

tutar 2005 yılında 800,897,834 ABD \$'na yükselmiştir. 1995-2005 döneminde Türkiye'nin tarımsal ithalatında yüksek paya sahip olan diğer ülkeler, Yunanistan, Rusya, Almanya ve Suriye olmuştur.⁹⁴

3.1.2. Tarım Ürünleri İhracat ve İthalat Fiyatlarının Gelişimi

Bir ülkenin ihraç ettiği ürünlerin fiyatlarının yükselmesi, ülkenin ihracat gelirini artırarak dış ticaret dengesi üzerinde olumlu bir etki yapmaktadır. Ülkenin ithal ettiği ürünlerin fiyatlarının yükselmesi ise ithalat için daha çok harcama yapılmasına yol açarak dış ticaret dengesini olumsuz yönde etkilemektedir. Tarım Anlaşması sonrasında, Türkiye'nin tarım ürünlerinin ihracat ve ithalat fiyatlarındaki gelişmeler, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından hesaplanan ihracat ve ithalat birim indekslerindeki gelişmelere dayalı olarak incelenecektir. Birim değer indeksleri, ihracat ve ithalat birim değerlerinde meydana gelen değişimin ölçüsünü ifade etmektedir.

Tablo 55'de TÜİK tarafından ISIC Rev 3. sınıflamasına göre hesaplanmış, ihracat ve ithalat birim değer indeksleri yer almaktadır.

⁹⁴ TÜİK'den bilgi talebi ile elde edilmiştir. (ISIC Rev 3 sınıflamasına göre 1. basamak açılımındaki tarım ürünleri dış ticaret bilgilerini içermektedir.)

**Tablo 55. Türkiye'nin Tarım ve Ormancılık Ürünlerinde İhracat ve İthalat
Birim Değer İndeksleri**

(2003=100) (ISIC Rev.3) (ABD \$)

Yıl	İhracat Birim Değer İndeksi	İthalat Birim Değer İndeksi
1995	105.7	143.9
1996	105.6	132.3
1997	117.8	122.2
1998	120.8	112.6
1999	110.5	93.3
2000	107.2	90.7
2001	96.8	85.9
2002	92.6	85.5
2003	100.0	100.0
2004	131.7	114.3
2005	168.3	105.4
2006	145.0	113.9
2007	174.5	128.9

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İndeksleri, www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=13&ust_id=4, 10.04.2008

Tarım ve ormancılık ürünlerinde, ihracat birim değerlerinin 1995 yılından 1999 yılına kadar, 1996 yılındaki çok düşük orandaki azalma dışında, her yıl arttığı görülmektedir. İhracat birim değeri 1998 yılında 1995 yılına göre %14.3 oranında artmıştır.

1999 yılından itibaren 2003 yılına kadar her yıl bir önceki yıla göre azalan ihracat birim değeri, 2002 yılında, 1999 yılına göre %16.2 azalış göstermiştir. Bu durum, Türkiye'nin ihracat birim fiyatlarının 1995 yılından 1999 yılına kadar arttığını, 1999 yılından 2003 yılına kadar düştüğünü göstermektedir. İhracat birim değeri 2004 yılında 2003 yılına göre, %31.7 oranında artmıştır. Bu artış 2005 yılında da devam etmiş ancak 2006 yılında ihracat birim değeri, 2005 yılına göre %13.8 oranında azalmıştır. 2007 yılında ise, bir önceki yıla göre %20.3 oranında

yükselmiştir. 2006 yılında, önceki yıllara göre azalış gösteren ihracat birim fiyatlarının 2007 yılında tekrar yükselmeye başlaması Türkiye'nin tarım ve ormancılık ürünleri dış ticareti açısından olumlu bir gelişmedir.

İthalat birim değer indeksinin gelişimi incelendiğinde, tarım ve ormancılık ürünlerindeki ithalat birim değerlerinin, 1995 yılından 2003 yılına kadar sürekli azaldığı görülmektedir. İthalat birim değeri, 2002 yılında, 1995 yılına göre %40.5 oranında azalmıştır. 2004 yılında 2003 yılına göre %14.3 oranında artan ithalat birim değeri, 2005 yılında 2004 yılına göre, %7.8 oranında azalmıştır. 2006 yılında 2005 yılına göre %8.1, 2007 yılında ise 2006 yılına göre, %13.2 oranında artmıştır. İthalat birim fiyatlarının son yıllarda artış eğilimi göstermesi, Türkiye'nin tarım ve ormancılık dış ticareti açısından olumsuz bir gelişmedir.

Bir ülkenin, ihraç ve ithal ettiği malların fiyatlarındaki değişimler dolayısıyla dış ticaretten sağladığı kazançlar ya da uğradığı zararlar, dış ticaret hadlerinin gelişimi ile ölçülmektedir. Dış ticaret haddi, aşağıdaki formül ile hesaplanmaktadır:

$$\text{Dış ticaret haddi} = \frac{\text{İhracat fiyat indeksi}}{\text{İthalat fiyat indeksi}} \cdot 100$$

İthalat fiyatları sabit iken ihracat fiyatlarının düşmesi, ihracat fiyatları sabit iken ithalat fiyatlarının artması ya da hem ihracat hem ithalat fiyatlarında artış olmasına rağmen, ithalat fiyatlarının ihracat fiyatlarından daha yüksek olması durumunda, dış ticaret hadleri ülkenin aleyhine dönmektedir. Bu durum, ülkenin gelir kaybına uğraması anlamına gelmektedir. Çünkü bir birim ihraç malı karşılığında eskisine göre daha az ithal malı elde edilebilmektedir. Dış ticaret hadlerinin ülke lehine dönmesi durumunda ise ülke dış ticaretten kazançlı çıkmaktadır.⁹⁵

Tablo 56'da Tarım ve ormancılık ürünlerinin ihracat birim değer indeksinin, ithalat birim değer indeksine oranlanması ile hesaplanan dış ticaret hadleri yer almaktadır.

⁹⁵ Ergün Kip "Türkiye Dış Ticaret Hadleri" s.2, www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/ticarethead.doc, 14.02.2008.

Tablo 56. Türkiye'nin Tarım ve Ormancılık Ürünlerinde Dış Ticaret Hadleri (2003=100) (ISIC Rev.3)

Yıl	Dış Ticaret Haddi
1995	73.4
1996	79.8
1997	96.4
1998	107.3
1999	118.4
2000	118.1
2001	112.8
2002	108.4
2003	100.0
2004	115.2
2005	159.7
2006	127.2
2007	135.4

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İndeksleri, www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=13&ust_id=4, 10.04.2008

Tarım ve ormancılık ürünleri dış ticaret hadlerinin 1995 yılından 2000 yılına kadar sürekli yükseldiği görülmektedir. 1995 yılında 73.4 olan dış ticaret haddi, 1999 yılında 118.4'e yükselmiştir. 2000 ile 2003 yılları arasında düşen dış ticaret haddi 2004 ve 2005 yıllarında tekrar yükselmiştir. Dış ticaret haddi, 2005 yılında 159.7 iken 2006 yılında 127.2'ye düşmüş 2007 yılında ise 135.4'e yükselmiştir.

Dış ticaret hadlerinin yükselmesi, bazı yıllarda ithalat birim değerinin azalıp, ihracat birim değerinin artmasından bazı yıllarda ise, hem ihracat birim değerinin hem ithalat birim değerinin artmasına rağmen, ihracat birim değerinin, ithalat birim değerinden daha çok artması nedeniyle gerçekleştirmiştir. Tablo 55 incelendiğinde bu durum gözlenebilmektedir. Örneğin 2005 yılında dış ticaret haddinin 2004 yılına göre yükselmesinin nedeni, 2005 yılında ihracat birim değerinin 2004 yılına göre yükselmesi, ithalat birim değerinin ise düşmesidir. Dış ticaret haddinin 2007 yılında 2006 yılına göre yükselmesinin nedeni ise, 2007 yılında hem ihracat hem ithalat

birim değerlerinin 2006 yılına göre yükselmesine rağmen ihracat birim değerinin, ithalat birim değerinden daha çok yükselmesidir.

Dış ticaret haddinin 100'ün üzerinde olması, dış ticarete konu olan malların, baz yılına göre, daha pahalıya satılıp daha ucuza satın alındığını ve ülkenin ticaretten karlı çıktığını göstermektedir. Buna göre, tarım ve ormancılık ürünlerindeki dış ticaret hadleri 1998 yılından beri Türkiye'nin lehine gelişmekte ve Türkiye söz konusu ürünleri daha pahalıya satıp daha ucuza satın alabilmektedir.

3.1.3. Tarım Ürünleri İhracat ve İthalat Miktarlarının Gelişimi

Bir ülkenin ihracat ve ithalatındaki gelişmelerde fiyatlar kadar, ihraç ve ithal edilen ürünlerin miktarı da önem taşımaktadır.

Tarım Anlaşması sonrasında, Türkiye'nin tarım ürünleri ihracat ve ithalat miktarındaki gelişmeler, TÜİK tarafından hesaplanan ihracat ve ithalat miktar indeksi ele alınarak incelenecektir. Dış ticaret miktar indeksi, fiyatlar sabit kalmak koşuluyla dış ticaretteki miktar değişimlerini ölçmektedir.

Tablo 57'de TÜİK tarafından ISIC Rev.3 sınıflamasına göre hesaplanmış ihracat ve ithalat miktar indeksleri yer almaktadır.

Tablo 57. Türkiye'nin Tarım ve Ormancılık Ürünlerinde İhracat ve İthalat Miktar İndeksleri

(2003=100) (ISIC Rev.3)

Yıl	İhracat Miktar İndeksi	İthalat Miktar İndeksi
1995	86.2	48.4
1996	101.7	58.7
1997	95.1	68.0
1998	97.4	66.6
1999	95.8	61.6
2000	75.8	88.6
2001	106.4	63.9
2002	95.2	70.5
2003	100.0	100.0
2004	90.2	93.3
2005	93.0	104.2
2006	112.5	99.6
2007	99.8	141.1

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İndeksleri, www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=13&ust_id=4, 10.04.2008

Tarım ve ormancılık ürünleri ihracat miktarlarının 1995-2007 döneminde bazı yıllarda arttığı, bazı yıllarda azaldığı görülmektedir. 1996 yılında, 1995 yılına göre %18.0 oranında artan ihracat miktarı, 1997 yılında 1996 yılına göre %6.5 oranında azalmıştır. 1998 yılında artan ihracat miktarı 2001 yılına kadar azalmış 2001 yılında ise bir önceki yıla göre, %40.4 oranında artmıştır. 2006 yılında 2003 baz yılına göre, %12.5 artan ihracat miktarı, 2007 yılında 2006 yılına göre, %11.3 oranında azalmıştır.

Tarım ve ormancılık ürünleri ithalat miktarları da 1995-2007 döneminde bazı yıllar artmış bazı yıllar azalmıştır. 1996 yılında, 1995 yılına göre %21.3 oranında artmıştır. 1997 yılında, 1996 yılına göre %15.8 oranında artan ithalat miktarı, 1998 ve 1999 yılında azalmış 2000 yılında ise 1999 yılına göre %43.8 oranında artmıştır.

Daha sonraki yıllarda da dalgalı bir seyir izleyen ithalat miktarı, 2007 yılında 2006 yılına göre %41.6 oranında artış göstermiştir.

3.2. Türkiye'nin Tarım Sektörüne Ait Göstergelerinin Gelişimi

Tarım sektörü, istihdam yaratması, ülke nüfusunun gıda maddeleri ihtiyacını karşılaması ve ulusal gelire katkı sağlaması açısından Türkiye için büyük bir öneme sahiptir.

Bu kısımda Tarım Anlaşması'nın uygulanmaya başlamasından sonra, Türkiye'de tarım ürünleri üretiminin, tarım sektöründeki istihdamın, GSYİH'de tarım sektörünün payının, tarımsal verimliliğin ve tarım ürünleri fiyatlarındaki değişimler sonucunda tarımsal gelirlerin gelişimi incelenecektir.

3.2.1. Tarımsal Üretimin Gelişimi

Tarım Anlaşması'nın uygulanmaya başlamasından sonra Türkiye'nin tarımsal üretiminin gelişimi 1995-2006 dönemindeki üretim miktarları ele alınarak incelenecektir.

Tablo 58. Türkiye’de Tarımsal Üretim Miktarının Gelişimi (ton)

Yıl	Bitkisel Üretim1			Et Üretimi 2	Süt Üretimi 3	Su Ürünleri 4
	Tarla ürünleri	Sebzeler	Meyveler			
1995	52,411,665	18,944,345	11,346,287	415,239	10,601,550	649,200
1996	55,872,322	20,216,295	13,075,575	416,797	10,760,915	549,646
1997	60,582,374	18,784,662	11,893,090	516,947	10,076,526	500,260
1998	68,284,658	21,151,592	13,933,034	532,503	9,970,531	543,900
1999	59,343,348	22,083,352	13,069,237	511,295	10,082,010	636,824
2000	63,433,032	22,357,612	14,179,138	491,499	9,793,962	582,376
2001	54,192,949	21,930,762	13,078,486	435,778	9,495,550	594,977
2002	60,103,449	23,698,667	14,065,050	420,596	8,408,566	627,847
2003	55,688,932	24,018,697	14,010,370	366,960	10,611,011	587,715
2004	59,795,656	23,215,577	14,070,450	447,155	10,679,407	644,492
2005	62,894,926	24,320,229	15,907,479	409,423	11,107,896	544,773
2006	58,975,246	25,851,612	16,186,193	438,530	11,952,100	658,691

Kaynak: Bitkisel üretime ait veriler, **TÜİK**’den bilgi talebi ile elde edilmiştir. Diğer veriler, TÜİK, **İstatistik Göstergeler 1923-2006** s.220,222,225
www.tuik.gov.tr/yillik/ist_gostergeler.pdf, 01.05.2008

1. Bitkisel üretim sınıflamasında 1995-2006 döneminde ISIC Rev.3, 2006 yılında ise CPA kullanılmıştır.
2. Koyun, kılkeçisi, tiftik keçisi, sığır, manda, deve ve domuz etleri üretimini kapsamaktadır.
3. Koyun, kılkeçisi, tiftik keçisi, inek ve mandadan elde edilen süt üretimini kapsamaktadır.
4. Deniz ürünleri, tatlı su balıkları ve kültür balıklarını kapsamaktadır.

Bitkisel üretimin gelişimi, kapsadığı ürünlerin Türk tarım sektörü ve dış ticaretindeki önemi nedeniyle alt başlıklar itibariyle verilmiştir. 2006 yılına kadar ürün sınıflamasında ISIC Rev.3 kullanıldığı için, 1995-2005 döneminde bitkisel ürünler; “tarla ürünleri”, “sebzeler” ve “meyveler”den oluşmuştur. 2006 yılında ürün sınıflamasında CPA kullanılmaya başlanmış ve bitkisel üretim; “tahıllar ve diğer bitkisel ürünler” , “sebzeler” ve “meyveler, içecekler, baharat bitkileri” olarak sınıflandırılmıştır. Aslında sınıflandırmada çok farklılık bulunmamaktadır. ISIC Rev.3 sınıflandırmasındaki “tarla ürünleri”; tahıllar, baklagiller, endüstriyel bitkiler, yağlı tohumlar, yumruk bitkiler ve yem bitkilerinden oluşmaktadır. CPA sınıflandırmasında, meyveler grubuna içecekler ve baharatlar dahil edilmiştir.

Tarla ürünleri üretimi, 1995 yılında 52,411,665 ton iken, dönem içinde bazı yıllar azalıp bazı yıllarda artarak 2005 yılında 58,975,246 ton olmuştur. 1995 yılında 18,944,345 ton sebze üretilirken 2005 yılında sebze üretimi 24,320,229 tona yükselmiştir. Sebze üretiminde de dönem itibariyle istikrarı bir artış gözlenmemektedir. Meyve üretimi ise, yine yıllar itibariyle azalışlar göstererek 1995 yılında 11,346,287 ton iken, 2005 yılında 15,907,479 tona yükselmiştir. CPA sınıflamasına göre ise; 2006 yılında; “tahıllar ve diğer bitkisel ürünler” kapsamında 58 975,246 ton üretim gerçekleşmiştir. 2006 yılındaki sebze üretimi 2005 yılına göre artarak 25,851,612 tona ulaşmıştır. Yeni sınıflamaya göre, “meyveler , içecekler ve baharat bitkileri” kapsamında ise 16, 186, 193 ton üretim gerçekleştirilmiştir.

Tablo 58’deki veriler incelendiğinde, bitkisel üretim toplamının 1995 yılında 82,702,297 ton iken, yıllar itibariyle istikrarlı bir artış göstermemekle birlikte, 2005 yılında 103,122,634 tona yükselmiştir. 2006 yılında ise 101,013,051 tona düşmüştür.

Türkiye’nin et üretimi incelendiğinde 1995 yılında 415,239 ton olan üretimin, 2006 yılında 438,530 ton olduğu görülmektedir. 1990’lı yılların sonunda yüksek miktarlara ulaşan et üretimi 2000’li yıllarda sürekli bir artış göstermemiştir.

1995 yılındaki süt üretimi 10,601,550 tondur. Bu miktar 2006 yılında 11,952,100 tona yükselmiştir. Süt üretiminde de yıllar itibariyle istikrarlı bir artış gözlenmemektedir.

Su ürünleri üretimi ise, 1995 yılında 649,200 ton iken, dönem boyunca azalış ve artışlar göstererek, 2006 yılında 658,691 tona ulaşmıştır.

1995-2006 döneminde Türkiye’nin tarımsal üretimi genel olarak değerlendirildiğinde, tüm ürün gruplarındaki üretim miktarının 2006 yılında 1995 yılına göre arttığı görülmektedir. Ayrıca tüm ürün gruplarındaki üretim miktarının söz konusu dönem boyunca istikrarlı bir artış göstermediği dikkati çekmektedir. İklim koşullarının, bitkisel üretimde istikrarlı bir artış sağlanmamasında önemli bir etken olduğu düşünülmektedir.

Tarım sektörüne sağlanan destekler, üretim maliyetlerini azaltmaktadır. Bu durum tarımsal geliri artırarak üretim artışına yol açabilmektedir. Aynı zamanda verilen destek, üreticilerin üretim miktarı ile ilgili kararını etkileyebilmektedir. Türkiye’nin iç destekler ile bildirimleri incelendiğinde 1995-2001 döneminde her yıl buğday, arpa, çavdar, mısır ve tütüne pazar fiyat desteği sağladığı görülmektedir. Söz

konusu ürünlerin üretimi, 1995-2001 döneminde bazı yıllarda azalsa da genel olarak artış göstermiştir. Buğday ve mısır ürünlerinin üretimindeki artışlar diğer ürünlere göre daha istikrarlı bir seyir izlemiş, 1995 yılında 18,000,000 ton olan buğday üretimi, dönem içinde bir kaç yıl bir önceki yıla göre azalsa da, 2001 yılında 19,000,000 tona yükselmiştir. Mısır üretimi de 1995 yılında 1,900,000 ton iken, söz konusu dönemde genellikle her yıl artarak, 2,200,000 tona yükselmiştir.⁹⁶ Diğer koşullar göz önüne alınmadığında, buğday ve mısıra sağlanan fiyat desteğinin, söz konusu ürünlerin üretiminde etkili olabileceği düşünülmektedir.

Türkiye’de üretimi artırıcı etkisi olan girdi desteği, fiyat desteği gibi destekler 2001 yılına kadar sıklıkla uygulanmıştır. Türkiye’de 2001 yılında uygulanmaya başlanan Tarım Reformu Uygulama Projesi kapsamında bu desteklerin kaldırılması amaçlansa da üretim miktarını etkileyen, prim ödemeleri gibi, desteklerin uygulanmasına devam edilmektedir. DGD’nin yerine sağlanacak ürün bazındaki desteklerin de, üretim miktarını artırıcı etkileri olabilecektir.

3.2.2. Tarım Sektöründeki İstihdamın Gelişimi

Tarımsal üretimi etkileyen en önemli faktörlerden biri, tarım sektöründeki istihdamdır. Ayrıca tarım sektöründeki istihdamın artması, ülkenin gelişmişlik göstergesi açısından olumlu görünmese de, gelişmekte olan ülkelerdeki kırsal nüfusa iş sağlaması açısından bu ülkelerdeki işsizlik sorununun çözümünde önemli bir rol oynamaktadır.

Tablo 59’da 1995-2007 döneminde Türkiye’nin tarım sektörüne ait istihdam verileri yer almaktadır.

⁹⁶ TÜİK, Bitkisel Üretim İstatistikleri, www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=45&ust_id=13, 02.04.2008

Tablo 59. Türkiye’de Tarım Sektöründeki İstihdamın Gelişimi (15+yaş,Bin Kişi)

Yıl	Toplam İstihdam	Tarım Sektöründeki İstihdam ¹	Tarım Sektöründeki İstihdamın Toplam İstihdam İçindeki Payı (%)
1995	20,586	9,080	44.1
1996	21,194	9,259	43.7
1997	21,204	8,837	41.7
1998	21,779	9,039	41.5
1999	22,048	8,856	40.2
2000	21,580	7,769	36.0
2001	21,524	8,089	37.6
2002	21,354	7,458	34.9
2003	21,147	7,165	33.9
2004	21,791	7,400	34.0
2005	22,046	6,493	29.5
2006	22,330	6,088	27.3
2007 ²	22,750	5,884	25.9

Kaynak: 1995-2006 dönemi verileri, TÜİK, **İstatistik Göstergeler 1923-2006**,s.163 ,www.tuik.gov.tr/yillik/ist_gostergeler.pdf, 01.05.2008
2007 yılı verisi, TÜİK, İşgücü İstatistikleri, www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=25&ust_id=8, 01.05.2008

1. Tarım, ormancılık, avcılık ve balıkçılığı kapsamaktadır.
2. 2007 yılı, Ekim ayına aittir.

Tablo 59’deki verilere göre, Türkiye’de 1995 yılında 20,586,000 kişi istihdam edilirken, bu sayı 2007 yılı ekim ayı itibariyle 22,750,000’e yükselmiştir.

Tarım sektöründeki istihdamın gelişimi incelendiğinde tarım sektöründe 1995 yılında 9,080,000 kişi istihdam edilirken, 2007 yılı ekim ayında istihdam edilen kişi sayısı 5,884,000 kişiye düşmüştür. 1995-2007 döneminde tarımsal istihdamda yıllar

itibariyle artışlar ve azalışlar yaşanmıştır. Ancak 2004 yılından sonra tarım sektöründe istihdam edilen işgücünde sürekli bir azalış olduğu dikkati çekmektedir.

Tarım sektöründeki istihdamın, toplam istihdam içindeki payı da söz konusu dönemde dalgalanmalar göstermiş, 2004 yılından sonra sürekli azalmıştır. Tarım sektöründeki istihdamın toplam istihdam içindeki payı 1995 %44.1 iken bu oran 2007 yılı ekim ayında %25.9'a düşmüştür. Bu azalıştaki önemli etkenlerden biri kırsal kesimden kente göçün artmasıdır.

Tarım sektörü istihdamının toplam istihdamdaki payında önemli bir düşüş olmasına rağmen, tarım sektörü halen istihdamdaki önemini korumaktadır. Tarımsal istihdam, özellikle kırsal nüfus açısından Türkiye'nin işsizlik sorunun çözümüne, kısmi de olsa katkı sağlamaktadır. Bu katkısını, beşeri sermaye birikimi olmayan kişilere istihdam sağlayarak gerçekleştirmektedir. Son yıllarda artan okur-yazarlık oranına rağmen, 2003 yılı itibariyle tarım sektöründe okur-yazar olmayanların oranı %18.0, diplomasız okur-yazarların oranı ise %6.1'dir. Aynı yıl itibariyle bu oranlar, sırasıyla, imalat sanayinde %1.2 ve %1.1 , ticaret ve hizmet sektöründe ise %1.4 ve %1.1'dir.⁹⁷ Bu göstergeler karşılaştırıldığında, eğitimsiz kişilere iş olanağı sağlanmasında, tarım sektörünün önemli bir rolü olduğu görülmektedir.

3.2.3. Gayri Safi Yurtiçi Hasılda Tarım Sektörünün Payının Gelişimi

Gelişen bir ekonominin en önemli bileşenlerinden biri tarım sektörüdür. Bir ülkenin GSYİH'si içinde tarım sektörünün payının düşük olması, ülkenin gelişmişlik düzeyi açısından olumlu bir gösterge olarak kabul edilse de, tarım sektörü, özellikle beslenme odaklı olması nedeniyle tüm ülkeler için önem taşımaktadır.

Tarım sektörünün GSYİH'deki payı, sektörün ülke ekonomisine katkısı açısından önemli bir göstergedir. Tablo 60'da 1995-2006 döneminde tarım sektörünün GSYİH'deki payı verilmiştir.

⁹⁷ Erol Çakmak ve Halis Akder, "DTÖ ve AB'deki Gelişmeler Işığında 21.yy.'da Türk Tarımı", (İstanbul, Tüsiad Yayın No: (TÜSİAD-T/2005-2006/397), 2005) s.53

Tablo 60. Türkiye'nin Gayri Safi Yurtiçi Hasılasında Tarım Sektörünün Payı**(1987 sabit fiyatlarla)**

Yıllar	GSYİH (YTL)	Tarım sektörü katma değeri (YTL)	Tarım sektörünün GSYİH'deki payı %	Tarım sektörü katma değerindeki değişim %
1995	97,887,800	14,230,305	14.5	1.3
1996	104,745,151	14,878,622	14.2	4.6
1997	112,631,203	14,549,630	12.9	-2.2
1998	116,113,609	15,952,685	13.7	9.6
1999	110,645,883	15,064,386	13.6	-5.6
2000	118,789,113	15,641,800	13.2	3.8
2001	109,885,336	14,710,538	13.4	-6.0
2002	118,612,222	15,808,470	13.3	7.5
2003	125,485,113	15,422,217	12.3	-2.4
2004	136,692,580	15,733,558	11.5	2.0
2005	146,780,723	16,625,493	11.3	5.7
2006	155,732,493	17,109,107	11.0	2.9

Kaynak: TÜİK, Ulusal Hesaplar, www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=55&ust_id=6 14.01.2008

1987 sabit fiyatlarıyla hesaplanan verilere göre, Türkiye'nin GSYİH'si, 1995 yılında 97,887,800 YTL iken, yıllar itibariyle dalgalanmalar göstererek 2006 yılında 155,732,493 YTL'ye yükselmiştir.

Tarım sektörü katma değeri, 1995 yılında 14,230,305 YTL iken, 2006 yılında 17,109,107 YTL olmuştur. Tarım sektörü katma değerinde, 1995-2006 dönemindeki bazı yıllarda önemli azalışlar meydana gelmiştir. 1997, 1999, 2001 ve 2003 yıllarında bir önceki yıllara göre azalan tarım sektörü katma değerinin özellikle 2001 yılındaki %6.0 oranındaki azalışı dikkat çekicidir.

Tablo 60'daki veriler incelendiğinde, söz konusu dönemde tarım sektörünün GSYİH'deki payının, 1998 ve 2001 yıllarında görülen artışlar dışında yıllar itibariyle

azaldığı görülmektedir. 2001 yılında tarım sektörü katma değerinin %6.0 oranında azalmasına rağmen, GSYİH'deki payının artmasının nedeni, söz konusu yılda toplam GSYİH'deki azalışın, tarım sektörü katma değerindeki azalıştan çok daha fazla olmasıdır. Tarım sektörünün GSYİH'deki payının sürekli azalması sonucunda, tarım sektörünün ekonomiye katkısı 1995 yılında %14.5 iken, 2006 yılında %11.0'e düşmüştür.

Tablo 60'dan da görülebileceği gibi 2004 yılından itibaren tarım sektörü katma değeri her yıl artmakta ancak sektörün GSYİH'deki payı sürekli azalmaktadır. Bunun nedeni tarım ürünleri fiyatlarının diğer sektörlerdeki mal ve hizmet fiyatlarından düşük olması sonucunda, tarım sektörü katma değerinin diğer sektörlerin katma değerinin gerisinde kalmasıdır.

3.2.4. Tarım Sektöründeki Verimliliğin Gelişimi

Ekonomide gerçek anlamda refahın artırılabilmesi için, üretimde kullanılan kaynakların, kullanımdaki etkenlik derecelerini ifade eden verimliliğin artırılması gerekmektedir. Verimlilik artışı, tarım sektörü açısından da büyük önem taşımaktadır. Talebi karşılayacak düzeyde tarımsal üretimin yapılabilmesi, verimlilik artışı ile mümkün olabilecektir.

Türkiye'nin tarım sektöründeki verimliliğin gelişimi, toprak ve işgücü verimliliği ele alınarak incelenecektir.

Bir birim araziden elde edilen üretim miktarı, toprak(arazi) verimliliğini göstermektedir.

Tablo 61'de seçilmiş tarım ürünlerine ait verimlilik göstergeleri yer almaktadır.

Tablo 61. Seçilmiş Tarım Ürünlerine Ait Verimler (kg/dekar)

Yıl	Buğday	Arpa	Çavdar	Mısır	Şeker Pancarı	Pamuk (saf)	Ayçiçeği	Pirinç	Yulaf	Tütün
1995	191	213	164	369	3,577	113	154	300	169	97
1996	198	219	166	364	3,442	105	136	306	170	95
1997	200	222	160	382	3,893	115	161	300	177	99
1998	223	240	174	418	4,417	117	147	315	196	91
1999	192	211	166	443	4,041	110	160	314	188	94
2000	223	220	177	414	4,590	135	148	362	204	85
2001	203	206	157	400	3,521	134	127	366	177	74
2002	210	231	170	420	4,436	137	155	360	187	80
2003	209	238	171	500	4,003	144	147	343	208	61
2004	226	250	189	550	4,287	146	164	420	213	69
2005	232	260	208	700	4,521	158	172	424	203	73
2006	236	262	206	711	4,437	165	191	421	209	67*

Kaynak: TÜİK, Bitkisel Üretim İstatistikleri, www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=45&ust_id=13, 02.04.2008

* Veri geçicidir.

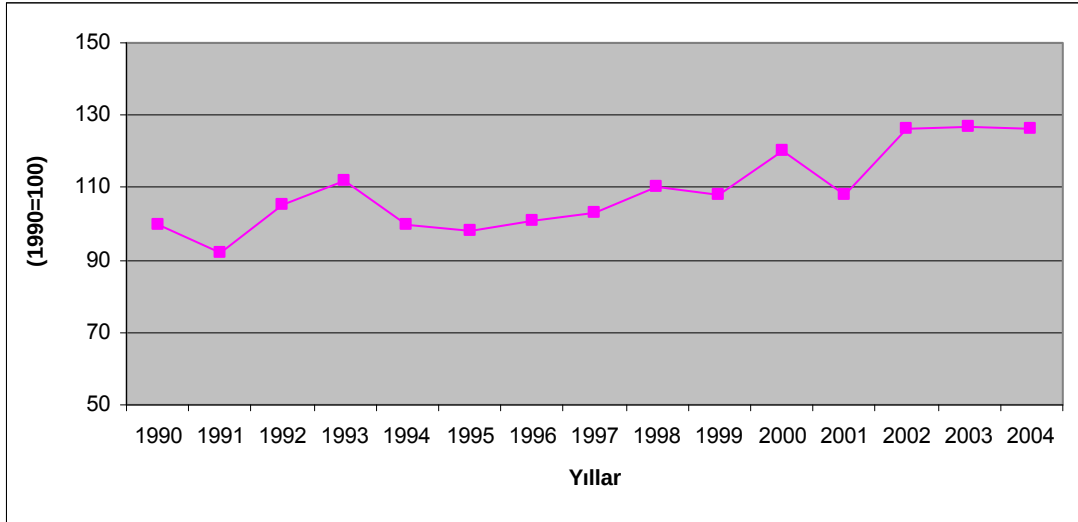
Tablo 61'deki tüm ürünlerin verimlerinde 1995-2006 döneminde istikrarlı bir artış olmadığı gözlenmektedir. Ürünlere ait verimler bazı yıllarda azalmış bazı yıllarda artmıştır. Ancak 1995 yılı ile karşılaştırıldığında , tütün hariç tüm ürünlerin toprak verimliliğinin arttığı görülmektedir. Son yıllarda buğday, arpa, mısır, pamuk ve ayçiçeğinde önemli verim artışları olmuştur. Özellikle arpa, mısır ve pamuktaki verimin 2001 yılından beri her yıl arttığı dikkati çekmektedir.

Türkiye'de toprak verimliliği büyük ölçüde iklim koşullarına bağlıdır. Toprak verimliliğinin artırılması için, üretimin doğal şartlara olan bağımlılığını azaltmak gerekmektedir. Üretim teknolojilerini yenilemek, modern araç ve gereçlerin kullanımını artırmak, araştırma geliştirme faaliyetlerine önem vermek, verimliliğin artırılması açısından önem taşımaktadır.

İşgücü başına düşen katma değeri ifade eden emek verimliliği de tarım sektörü açısından önem taşımaktadır.

Grafik 5’de emek verimlilik indeksinin gelişimi verilmiştir. 1987 yılı fiyatlarıyla hesaplanmış olan indeks, emek verimliliğinin 1990 yılından itibaren gelişimini göstermektedir.

Grafik 5. Türkiye’nin Tarım Sektöründe Emek Verimliliğinin Gelişimi

Kaynak: Erol Çakmak ve Halis Akder, 2005, **a.g.e.**, s.59

1990-2004 döneminde emek verimliliğinin dalgalanmalar gösterdiği görülmektedir. 1993, 2000 ve 2002 yıllarında emek verimliliği bir önceki yıllara göre önemli ölçüde artmıştır. 2000 ve 2002 yılları tarımsal istihdamda bir önceki yıllara önemli azalışların gerçekleştiği yıllardır. Dönem içinde verimliliğin yıllık ortalama artış hızı %1,9 olarak gerçekleşmiştir.⁹⁸

İşgücünün kalitesi, emek verimliliğini etkileyen en önemli faktörlerden biridir. Tarım sektöründe istihdam edilenlerin eğitim düzeyinin düşük olması, modern tarımsal teknolojilerin kullanımını engellemektedir. Bu nedenle, tarım sektöründe beşeri sermayeyi artıracak tedbirlerin uygulamaya konulması gerekmektedir.

⁹⁸ Erol Çakmak ve Halis Akder, 2005, **a.g.e.**, s.59.

3.2.5. Tarım Ürünleri Fiyatlarının Gelişimi ve Tarımsal Gelirlere Etkisi

Tarım ürünlerinin fiyatları, tarım sektörünün elde ettiği geliri doğrudan etkilemektedir.

Tablo 62’de Türk tarım sektörü için önem taşıyan temel ürünlere ait fiyatların 1995-2006 dönemindeki gelişimi verilmiştir. Fiyatlar, çiftçinin eline geçen fiyatları göstermektedir. Çiftçinin eline geçen fiyatlar, çiftçinin üreterek piyasaya arz ettiği ürünlerin ilk el satış fiyatlarını ifade etmektedir.

Tablo 62. Seçilmiş Tarım Ürünlerine Ait Fiyatlar (YTL/kg)

Yıl	Buğday	Arpa	Çavdar	Mısır	Şeker pancarı	Pamuk (kütlü)	Ayçiçeği	Pirinç	Yulaf	Tütün
1995	0.008	0.006	0.005	0.008	0.002	0.03	0.02	0.02	0.006	0.25
1996	0.01	0.01	0.01	0.01	0.004	0.05	0.03	0.08	0.01	0.34
1997	0.03	0.02	0.02	0.02	0.01	0.09	0.07	0.13	0.02	0.67
1998	0.05	0.03	0.03	0.04	0.01	0.14	0.14	0.18	0.04	0.95
1999	0.07	0.05	0.05	0.07	0.02	0.18	0.21	0.13	0.05	1.47
2000	0.10	0.08	0.07	0.10	0.03	0.28	0.29	0.26	0.08	1.73
2001	0.15	0.12	0.10	0.16	0.04	0.41	0.42	0.38	0.12	2.03
2002	0.25	0.18	0.17	0.25	0.07	0.55	0.69	0.57	0.19	3.57
2003	0.33	0.23	0.22	0.32	0.08	0.78	0.77	0.66	0.27	4.16
2004	0.36	0.29	0.27	0.35	0.10	0.88	0.85	0.73	0.31	4.69
2005	0.36	0.29	0.27	0.37	0.10	0.72	0.89	0.74	0.31	4.39
2006*	-	-	0.26	0.36	0.09	0.76	-	0.74	0.31	4.88

Kaynak: TÜİK, Tarımsal Fiyat İstatistikleri, www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=50&ust_id=13, 02.02.2008.

* Veriler geçicidir.

Tablo 62’de yer alan tarım ürünlerine ait fiyatların 1995-2006 döneminde genellikle artış eğiliminde olduğu görülmektedir. Buğday ve arpaya ait fiyatlar 1995 yılından 2005 yılına kadar sürekli artmış, 2005 yılında ise bir önceki yıldaki seviyesinde kalmıştır. Tablo 62’de buğday ve arpaya ait fiyatlar, TÜİK tarafından “toplam” ifadesi ile yayınlanmıştır ve buğday ile arpa türlerinin toplamına ait fiyatları ifade etmektedir. Ancak 2006 yılı için söz konusu ürünlerin toplam fiyatları değil, türlerine ait fiyatlar yayınlanmıştır. Tablo 62’deki kaynağa göre, 2006 yılında durum buğdayın kg fiyatı 0.36 YTL, diğer buğday şeklinde ifade edilen türlerin kg fiyatı ise 0.35 YTL’dir. Ayçiçeği için de aynı ürün sınıflaması söz konusudur. 1995 yılından 2006 yılına kadar toplam olarak ifade edilen ayçiçeği türlerinin fiyatları her yıl artmış, Tablo 62’deki kaynağa göre, 2006 yılında yağlık ayçiçeğinin kg fiyatı 0.74 YTL, çerezlik ayçiçeğinin fiyatı 1.44 YTL olarak gerçekleşmiştir. Çavdar ve şeker pancarının fiyatları, şekerpancarı fiyatının 1998 yılında sabit kalması hariç, 1995-2004 döneminde her yıl artmış, 2005 yılında sabit kalmış, 2006 yılında ise azalmıştır. Tütünün fiyatının 2005 yılına kadar her yıl arttığı, 2005 yılında azaldıktan sonra 2006 yılında tekrar yükseldiği görülmektedir. Pirincin fiyatı ise, 1999 yılındaki düşüş dışında her yıl artmış, 2006 yılında sabit kalmıştır. Yulaf fiyatları 2004 yılına kadar her yıl artmış, bu yıldan sonra sabit kalmıştır. Mısırın fiyatı 2006 yılındaki düşüş dışında her yıl artmış, pamuk fiyatında ise 2005 yılına kadar her yıl artış gerçekleşmiş, 2005 yılında bir önceki yıla göre azalan fiyatlar, 2006 yılında yükselmiştir.

Sonuç olarak Tablo 62’de yer alan tarım ürünlerinin fiyatları 1995-2006 döneminde genel olarak artmış, fiyatlarda önemli düşüşler yaşanmamıştır. Ancak 2006 yılı fiyatlarının geçici verilerden oluştuğu unutulmamalıdır.

Tarım ürünleri fiyatlarındaki artışlar, tarımsal gelirleri artırıcı yönde etki yapmaktadır. Ancak sektörlerde yaşanan farklı fiyat artışları, iç ticaret hadlerini değiştirmek suretiyle sektörel gelir dağılımı üzerinde önemli etkiler yaratabilmektedir. İç ticaret hadleri, farklı sektörlerin fiyat hareketlerinden nasıl etkilendiğinin, sektörler arasında kaynak transferinin yönünün ortaya konulmasında kullanılan bir yöntemdir.⁹⁹

Kaynak transferini belirlemek açısından sektörler arasındaki mal akımlarının da dikkate alındığı gelir iç ticaret hadlerinin kullanılması daha anlamlı olduğu halde, bu

⁹⁹ Bora Süslü ve Özgür Yanardağ, “İç Ticaret Hadleri Kavramı ve Türkiye’de 1980 Sonrası İç Ticaret Hadlerindeki Gelişmeler”, s.3, www.mevzuatdergisi.com/2002/08a/02.htm, 06.12.2007.

konudaki verilere ulaşmanın zorluğu nedeniyle, genellikle yalnızca fiyat endekslerinin dikkate alındığı net değişim ticaret hadleri kullanılmaktadır.

Tablo 63’de 1987 bazlı sektörel deflatör endekslerinin 1980 bazlı hale dönüştürülmesi ile hesaplanmış olan iç ticaret hadlerinin gelişimi yer almaktadır.

Tablo 63. Tarım ve Diğer Sektörler Arasındaki İç Ticaret Hadleri

Sektörler	1980	1990-1999 (ortalama)	2000-2006 (ortalama)	1980-2006 (ortalama)
Tarım/sanayi	100.0	98.3	89.3	91.9
Tarım/maden	100.0	90.6	61.1	77.4
Tarım/imalat sanayi	100.0	104.0	98.9	97.7
Tarım/enerji	100.0	51.7	39.5	53.2
Tarım/inşaat	100.0	90.3	82.1	89.1
Tarım/ticaret	100.0	105.5	97.6	98.5
Tarım/ulaştırma	100.0	95.8	77.0	88.5
Tarım/mali müesseseler	100.0	32.8	21.5	43.8
Tarım/konut	100.0	169.1	100.2	128.1
Tarım/serbest meslek	100.0	68.7	61.4	76.4
Tarım/diğer hizmetler	100.0	67.0	48.1	84.8
Ortalama	100.0	88.5	70.6	84.5

Kaynak: Yaşar Uysal, “Türkiye’de Enflasyon: Sektörel Kaynakları ve İç Ticaret Hadleri”, s.31, www.ekonomikyorumlar.com.tr/dergiler/makaleler/508/Sayi_508_makale_03.pdf, 10.04.2008.

1990-1999 döneminde imalat sanayi, ticaret ve konut dışındaki tüm sektörlerde iç ticaret hadleri tarım aleyhine gelişmiştir. 2000-2006 ve 1980-2006 dönemlerinde, iç ticaret

hadleri yalnız konut sektörü karşısında tarımın lehine gelişmiştir. Her üç dönemde de tarım için iç ticaret hadleri, enerji ve mali müesseseler karşısında büyük oranda gerilemiştir. İç ticaret hadlerinin tarım sektörü aleyhine gelişmesi, diğer sektörlerdeki fiyatların tarım ürünleri fiyatlarından daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bu durum, tarım sektörü gelirlerini olumsuz yönde etkilemekte, tarım ürünleri satışlarından elde edilen gelirlerle, diğer sektörlerin ürettiği mal ve hizmetlerden satın alınabilecek miktarlar azalmaktadır. Tarım ve diğer sektörler arasındaki iç ticaret hadlerinin ortalamalarına bakıldığında, her üç dönemde de tarım sektöründen diğer sektörlerle kaynak aktarıldığı ve tarımın görece olarak fakirleştiği görülmektedir. Tarım sektörünün diğer sektörlerden satın alma gücü 1990-1999 döneminde 1980 yılına göre ortalama %11.5 azalmıştır. Ancak iç ticaret hadlerinde tarım aleyhine bozulma, 2000 yılından sonra daha belirgin hale gelmiş ve 2000-2006 döneminde tarım, diğer sektörlerden satın alma gücünü 1980 yılına göre ortalama olarak, yaklaşık %30 oranında kaybetmiştir.

Tarım ürünleri fiyatlarının diğer sektörlerdeki fiyatlardan daha düşük olması, gayrisafi yurtiçi hasıla içinde tarım sektörü katma değeri payının diğer sektörlerin payından daha düşük olmasına yol açmakta ve dolayısıyla tarım sektörünün gayrisafi yurtiçi hasıladan elde ettiği gelir payı, azalmaktadır. Tablo 60'dan hatırlanacağı gibi tarım sektörünün gayrisafi yurtiçi hasıla içindeki payı 1995 yılında %14.5 iken 2006 yılında %11.0'a düşmüştür.

3.3. Tarım Sektöründe Sağlanacak Tam Liberasyonun Etkileri

DTÖ, tarım sektöründeki serbestleşmenin devam etmesini amaçlamakta ve bu konu ile ilgili çalışmalar, İleri Tarım Müzakereleri çerçevesinde ele alınmaktadır. Üye ülkelerin tarım politikalarını bugün gelinen noktadan daha ileri bir düzeyde serbestleştirilmesi, Türk tarım sektörünü de önemli ölçüde etkileyecektir.

Dr. Taylan Kıymaz tarafından yapılan bir çalışmada Türkiye ve diğer ülkelerin tarım politikalarında gerçekleştirecek liberasyonun Türkiye'deki bazı temel tarım ürünleri üzerindeki etkileri incelenmiştir.

Çalışmada, karşılaştırmalı statik bir denge modeli olan, Tarımsal Ticaret Politikası Simülasyon Modeli (ATPSM) kullanılmıştır. ATPSM'de 2000 yılı ya da 1999-2001

dönemi ortalamaları baz alınmaktadır. Bu ortalamalar, 2002-2004 dönemi ortalamasına güncellenmiştir. Modelde, Türkiye’de uygulanan ihracat sübvansiyonlarının önemli bir boyutta olmadığından hareketle, uygulanan tarifelerin ve sağlanan desteklerin yüksek olduğu, şeker, süt tozu, peynir, tereyağı, buğday, arpa ve mısır ele alınmıştır.

Tablo 64’de tarım sektöründe tam liberasyon sağlanması durumunda, modelde ele alınan tarım ürünlerinin; üretici fiyatları, üretim miktarları ve dış ticaretlerindeki değişimler yer almaktadır. Tam liberasyon ile, gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin tarifeler, ihracat sübvansiyonları ve iç desteklerde %100 indirim yapmaları kastedilmektedir.

**Tablo 64. Tarım Sektöründe Tam Liberasyon Sağlanmasının
Seçilmiş Tarım Ürünlerine Etkisi (%)**

Ürün	Üretici Fiyatı	Üretim Miktarı	Ticaret Dengesi
Süt tozu	-37.1	59.7	-73.1
Tereyağı	-33.6	-1.2	185.4
Peynir	-1.8	3.3	225.7
Buğday	-18.0	1.1	-362.1
Arpa	-35.7	-9.8	-614.4
Mısır	-16.5	-1.2	9.4
Şeker	-52.3	-17.0	-343.4

Kaynak: Taylan Kıymaz, **Dünya Tarım Piyasalarında Serbestleşmenin Türk Tarımına Fiyat ve Gelir Yönünden Yansıması** (Ankara, DPT Yayınları, Yayın No: 2754, 2008) s.116- 118.

Tablo 64 incelendiğinde, tarım sektöründe tam liberasyon sağlanması durumunda, modelde yer alan tüm ürünlerin fiyatlarının düştüğü görülmektedir. Özellikle şeker fiyatındaki %52.3’lük düşüş dikkat çekicidir. Süttozu, arpa ve tereyağı fiyatları da önemli ölçüde azalmaktadır. Peynirin fiyatında ise düşük oranda bir azalış olmaktadır. Türkiye’deki ürün fiyat politikaları üzerinde tarifelerin etkisi çok önemli olduğu için gerçekleşen fiyat değişimlerinin, tarifelerdeki indirimlere bağlı olduğu düşünülmektedir.

Tablo 64'deki (-) yönlü sonuçlar başlangıç ticaret dengesinin ters yöndeki hareketini (+) yönlü sonuçlar ise başlangıç ticaret dengesi yönündeki hareketi belirtmektedir. Modelde, ürünlerin ABD \$ ile ifade edilen başlangıç ticaret dengeleri aşağıdaki gibidir:

Süttozu	=	-13, 021, 342
Tereyağı	=	- 6, 060, 235
Peynir	=	13, 566, 140
Buğday	=	-55, 285, 595
Arpa	=	29, 995, 802
Mısır	=	-164, 810, 288
Şeker	=	32, 933, 148

Tarım sektöründe tam liberasyon sağlanması durumunda, modelde yer alan tarım ürünlerinin ticaretindeki gelişmeler şu şekilde özetlenebilir; Peynirde ihracatçı konum güçlenerek devam etmekte, süttozu ve buğdayda ihracatçı duruma geçilmektedir. Tereyağı ve mısırdaki ithalatçı durum devam etmekte, arpa ve şekerde ise ithalatçı konuma geçilmektedir.

Tarım sektöründe tam liberasyon sağlanmasının, tereyağı, arpa, mısır ve şeker üretimini azaltacağı görülmektedir. Süttozu üretimi %59.7 gibi yüksek bir oranda artarken peynir ve buğday üretiminde de düşük miktarlarda artış gerçekleşecektir.

SONUÇ

Beslenme açısından taşıdığı önem ve sahip olduğu özellikler nedeniyle tarım sektörünün neredeyse tüm ülkeler tarafından korunması ve desteklenmesi, tarım ürünleri ticaretinin serbest bir şekilde gelişmesine ve ticarete adil bir rekabet ortamı oluşmasına engel olmaktadır.

GATT'ın uluslararası ticareti düzenlemek için getirdiği kuralların tarım ürünlerini kapsamaması, ülkelerin söz konusu uygulamaları serbest bir şekilde sürdürmelerine neden olmuştur. Uruguay Turu'nda ilk kez kapsamlı olarak ele alınan tarım ürünleri ticareti, DTÖ'nün kuruluş anlaşmasına ek olan Tarım Anlaşması ile belirli kurallara bağlanmıştır. Adil ve piyasa mekanizmasına dayalı bir tarım ticareti sistemi oluşturmayı amaçlayan Anlaşma kapsamında, gelişmiş ve gelişmekte olan üye ülkeler; pazara giriş, ihracat sübvansiyonları ve iç destekler konularında indirim taahhütlerinde bulunmuşlardır.

Çalışmada ulaşılan sonuçları açıklamadan önce, çalışma sürecinde karşılaşılan bir kısıtın belirtilmesinde yarar görülmektedir. Üye ülkelerin Anlaşma kapsamındaki taahhütlerini yerine getirip getirmediğinin ortaya konulmasında temel alınacak kaynak, doğal olarak üye ülkelerin DTÖ'ye her yıl yapmak zorunda oldukları ve taahhütleri ile ilgili uygulamalarını içeren bildirimleridir. Ancak Türkiye de dahil olmak üzere üye ülkeler, bildirimlerini düzenli olarak yapmamaktadır. Çalışmada, pazara giriş ile ilgili taahhütlerin incelenmesinde ülke bildirimlerinin esas alınmamasının nedeni, ülkelerin bu konudaki bildirimlerinin tarife kotaları ve özel koruma önlemleri ile ilgili uygulamalarını içermesi ve tarife uygulamalarının gelişimi açısından kapsamlı bilgi vermemesidir. Çalışmada, pazara giriş ile ilgili taahhütlerin gelişimi, bu düzenlemelerle gerçekleştirilmek istenen amaçlar ve Anlaşma'da yer alan hükümler esas alınarak kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Ancak üye ülkelerin bildirimlerini düzenli olarak yapmamaları, ihracat sübvansiyonu ve iç destekler ile ilgili taahhütlerin yerine getirilip getirilmediğinin incelenmesinde önemli bir kısıt yaratmış, konunun daha kısa bir zaman dilimi için incelenmesine ve yapılan incelemenin sınırlı sayıda ülke kapsamasına neden olmuştur.

Tarım Anlaşması'nın pazara giriş konusundaki düzenlemelerinin sonuçları incelendiğinde, üye ülkelerin tarım ürünlerinin hemen hemen hepsi için tarife üst sınırları belirlediği ve 2006 yılı ele alındığında, ülkelerin uyguladıkları tarife oranlarının bağlı

oranlar kapsamında kaldığı görülmüştür. 2006 yılında tarım ürünlerine en yüksek tarifeleri ise genellikle gelişmekte olan ülkeler uygulamıştır.

Ülkeler, DTÖ çerçevesinde yapılan görüşmelerde azaltılması öngörülen advalorem olmayan tarife uygulamalarına, farklı oranlarla da olsa devam etmektedir. Ülkeler, tarım ürünlerinde tarife basamaklandırmasına da başvurumaktadırlar. İşlenmiş tarım ürünleri ticaretinin gelişimini etkileyen bu uygulamanın azaltılması gerekmektedir.

Pazara giriş konusunda ulaşılan önemli sonuçlardan biri, Tarım Anlaşması ile tarım ürünlerinde sağlanan tarife indirimlerine rağmen, söz konusu ürünlere uygulanan tarife oranlarının imalat sanayi ürünlerine uygulanan tarife oranlarından yüksek oluşudur. Tarım ürünlerinin, imalat sanayi ürünlerine göre daha yüksek oranda korunmasına devam edilmektedir.

Ulaşılabilen yıllar itibariyle, üye ülkelerin ihracat sübvansiyonu ile ilgili taahhütlerini yerine getirdiği görülmüştür. 1995-2000 döneminde, DTÖ'ye bildirimde bulunan ülkelerin toplam ihracat sübvansiyonu harcamaları, bu ülkelerin toplam taahhüt edilen harcamalarını aşmamıştır. Söz konusu dönemde ülkelerin ihracat sübvansiyonu harcamaları istikrarlı bir azalış göstermemiş ancak 2000 yılında, 1995 yılındaki tutarın oldukça altında gerçekleşmiştir.

AB, tarım ürünlerine yüksek tutarlarda sübvansiyon sağladığı için diğer ülkeler tarafından eleştirilmektedir. AB, 2001-2004 döneminde ihracat sübvansiyonları ile ilgili taahhütlerine uymuştur. Ancak söz konusu dönemde sağladığı ihracat sübvansiyonlarında kayda değer bir azalış olmamıştır. ABD'nin de 2001-2005 döneminde ihracat sübvansiyonu taahhütlerine uyduğu ancak dönem içinde artan tutarlarda ihracat sübvansiyonu sağladığı görülmüştür. Bu artışın nedeni ABD'nin pamuk için sağladığı sübvansiyonlardır ve diğer ülkelerin bu konudaki itirazları üzerine ABD, bu sübvansiyonları kaldıracağını açıklamıştır.

Tarım Anlaşması'nda indirime tabi olan iç desteklerin, ulaşılabilen yıllar itibariyle gelişimi incelendiğinde 1995-2001 döneminde iç destekler ile bildirimlerini kesintisiz olarak DTÖ'ye bildiren ülkelerin toplam iç destek harcamalarının, taahhüt ettikleri toplam harcamayı aşmadığı görülmüştür. Ülkelerin iç destek harcamaları söz konusu dönemde bazı yıllarda artsa da, 2001 yılında 1995 yılına göre azalmıştır. AB ve ABD'nin iç destek

harcamaları yüksek tutarlardadır ve özellikle AB'nin Ortak Tarım Politikası kapsamında sağladığı destekler, üreticilerin rekabet gücünü artırdığı iddiası ile tepki görmektedir.

İç desteklerin ÜDT açısından gelişimi incelendiğinde, destek tutarlarının 2004-2006 döneminde 1986-1988 dönemine göre genel olarak arttığı, ÜDT %'sinin ise tüm ülkelerde azaldığı görülmüştür. Ülkeler, üreticilere artan tutarlarda destek sağlamış ancak sağlanan desteklerin brüt çiftçilik gelirleri içindeki payı düşmüştür.

Tarım Anlaşması ile getirilen düzenlemeler sonucunda, dünya tarım ürünleri ihracatının artması beklenmektedir. Dünya tarım ürünleri ihracat değeri, 1995-1999 döneminde ortalama olarak yıllık % 1 oranında azalmış, 2000-2006 döneminde ise % 9 oranında artmıştır. Tarım ürünleri ihracat miktarları ise, 1990-1999 ve 2000-2006 dönemlerinde ortalama olarak yıllık % 4 oranında artış göstermiştir. Tarım Anlaşması ile bu konuda daha çok artış amaçlansa da, 2006 yılında tarım ürünleri ihracat değerinin %11, ihracat miktarının ise % 6 oranında artması, olumlu bir gelişmedir.

Dünya toplam mal ihracatında, tarım ürünlerinin payı ise giderek azalmaktadır. 1950-1959 döneminde tarım ürünleri ihracatı, dünya toplam mal ihracatının % 37.5'ini oluşturuyorken bu oran 2000-2005 döneminde % 9'a düşmüştür. Gelir düzeylerine göre sınıflandırılan ülke gruplarının toplam mal ihraç ve ithalatında da, gıda ürünlerinin ve tarımsal hammaddelerin payı ,düşük gelirli ülkelerin ticaretindeki gıda ürünlerinin payı hariç olmak üzere, 2005 yılında 1990 yılına göre azalmıştır. Bu durumun önemli nedenlerinden biri, sanayi ürünleri ticaretinde sağlanan serbestleşmenin, tarım ürünleri ticaretindeki serbestleşmeden çok daha fazla olmasıdır.

Tarım Anlaşması, gelişmekte olan ve en az gelişmiş ülkelerin dünya tarım ticaretindeki payının artırılmasını amaçlamaktadır. Yüksek gelirli ülkelerin, orta gelirli ve düşük gelirli ülkelerle olan toplam mal ihraç ve ithalatında, hem gıda ürünlerinin hem de tarımsal hammaddelerin payı 2005 yılında, 1995 yılına göre azalmıştır. Bu durumun önemli nedenlerinden biri gelişmiş ülkelerin, söz konusu ülkelere yaptıkları tarım ürünleri ithalatında yüksek tarifeler uygulamasıdır. Bazı yüksek gelirli ülkelerin en az gelişmiş ülkelere yaptıkları tarım ürünleri ithalatında uyguladığı tarife oranları, 2004 yılında 1998 yılına göre azalmış olsa da, 2001 yılında yüksek gelirli ülkeler, yüksek gelirli ülkelere yaptıkları tarım ürünleri ithalatına ortalama % 8.4 oranında tarife uygularken, gelişmekte olan ülkelere yaptıkları ithalata ortalama % 15.9 oranında tarife

uygulamışlardır. Gelişmekte olan ve en az gelişmiş ülkelerin, gelişmiş ülkeler karşısında pazara giriş şansının artırılması için bu tür uygulamalara son verilmesi gerekmektedir.

Tarım Anlaşması'nın yürürlüğe girmesinden sonra dünya tarım sektörüne ait göstergeler incelendiğinde, tarımsal üretimin 1990-1999 ve 2000-2006 öneminde ortalama olarak yıllık % 2 oranında arttığı görülmüştür. WB mal fiyat indeksine göre, tarım ürünlerinin fiyatları 2000-2005 döneminde, 1995 yılına göre genellikle daha düşüktür. Tarım Anlaşması kapsamında tarım sektörüne sağlanan iç desteklerin ve ihracat sübvansiyonlarının azaltılmasına yönelik düzenlemelerin, tarım ürünleri fiyatları üzerinde doğrudan bir etki yaratmadığı düşünülmektedir. Tarım sektöründeki istihdamın toplam istihdam içindeki payı, orta ve yüksek gelirli ülkelerde, 2001-2003 döneminde, 1990-1992 dönemine göre azalmıştır. GSYİH içinde tarım sektörünün payı da, 2005 yılında, düşük, orta ve yüksek gelirli ülke gruplarının hepsinde 1995 yılına göre azalmıştır. Bu durum tarım sektörünün ülke ekonomilerindeki payının giderek azaldığını göstermektedir. Ülkeler arasındaki tarımsal verimliliğin karşılaştırılmasında kullanılan emek verimliliğinin, düşük oranlarda olsa da, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere 1992-2003 döneminde arttığı görülmüştür.

Türkiye pazara giriş ile ilgili taahhütleri kapsamında, balıkçılık hariç tüm tarım ürünlerini DTÖ'ye konsolide etmiştir. Gelişmekte olan ülkelere tanınan tavan konsolidasyon hakkından yararlanmış, bazı hassas ve temel ürünler için en yüksek tarife oranlarını belirleyerek, bu oranlar üzerinden indirim yapma taahhütünde bulunmuştur. Türkiye, tarifelerle ilgili indirim taahhütlerini, en son 2004 yılında yaptığı indirimlerle tamamlamıştır. Türkiye'nin tarım ürünlerine uyguladığı tarifeler, 1995-2004 döneminde artmıştır. Bu durum, Türkiye'nin bağlı tarife oranlarına mümkün olduğunca yakın tarifeler uygulayarak, tarım sektörünü korumaya çalıştığını göstermektedir. 2006 yılı için yapılan incelemede, Türkiye'nin uyguladığı tarife oranlarının bağlı tarife oranlarını aşmadığı görülmüştür. Ancak bu yılda Türkiye, tarım ürünlerine uyguladığı ortalama tarifeler açısından, tarım ürünlerine yüksek oranda tarife uygulayan ülkeler arasında yer almıştır. Ayrıca Türkiye söz konusu yılda, tarife satırlarının yalnız % 0.4'ünde advalorem olmayan tarife uygulamıştır. Bu açıdan Türkiye'nin, DTÖ'nün advalorem tarife uygulanması yönündeki isteğine uygun davrandığı görülmektedir.

Türkiye, yalnız 44 ürün için ihracat sübvansiyonu uygulayacağını bildirmiş ,bu ürünlerin sübvansiyon edilen miktarını ve yapılan sübvansiyon harcamalarını azaltmayı taahhüt etmiştir. Türkiye, ihracat sübvansiyonu sağlama hakkının tamamını kullanmamış, 1995-2000 döneminde bir yılda en çok 19 ürüne ihracat sübvansiyonu sağlamıştır. İhracat sübvansiyonu harcamalarının yıllık tutarları, sübvansiyon sağlanan ürün sayısına göre değişmiştir.Türkiye'nin DTÖ'ye yaptığı bildirimler göz önüne alındığında, 1995-2000 döneminde hem gerçekleştirilen sübvansiyon harcamaları hem de sübvansiyon sağlanan ürün miktarı açısından, bu konudaki taahhütlerine uyulduğu görülmüştür.

Tarım Anlaşması'nda iç destekler ile indirimlerin temel alındığı 1986-1988 döneminde Türkiye'nin sağladığı iç destekler, de minimis sınırını aşmadığı için Türkiye, iç destekler ile ilgili herhangi bir taahhütte bulunmamıştır. Ancak bu durum Türkiye'nin hiçbir zaman de minimis sınırını aşmamasını gerektirmektedir. Türkiye, 1995-2001 döneminde DTÖ'ye yaptığı bildirimlerde, bazı ürünlere pazar fiyatı desteği uyguladığını bildirmiştir. Türkiye, de minimis ile ilgili kurala uyumuş, söz konusu dönemde sağlanan destekler, Anlaşma'nın yürürlüğe girdiği dönemde, özel alıcısının olmadığı şeker pancarı dışında, de minimis sınırının altında kalmıştır.

Türkiye'nin sağladığı iç desteklerin ÜDT açısından gelişimi incelendiğinde, 2004-2006 döneminde üreticilere sağlanan desteklerin ve bu desteklerin brüt çiftçilik gelirleri içindeki payının, 1986-1988 dönemine göre arttığı görülmüştür. Ayrıca 1986-1988 döneminde Türkiye'nin destek kapsamında üreticilere ödediği fiyatlar, ortalama olarak bu ürünlerin sınır fiyatlarından 1.17 kat yüksek iken , 2004-2006 döneminde ortalama olarak 1.28 kat yüksek olmuştur. Türkiye'nin tarım üreticilerine artan miktarlarda destek sağlamaya devam ettiği görülmektedir.

Türkiye, 1995-2000 döneminde, Tarım Anlaşması'nda indirime tabi olan fiyat, girdi ve fark ödeme (prim) gibi destekleri yoğun olarak uygulamıştır. DTÖ'nün tarım ticareti ile getirdiği düzenlemeler ve AB'ye uyum çalışmalarının etkisi sonucunda 2001 yılında yürürlüğe giren Tarım Reformu Uygulama Projesi ile, fiyat ve girdi desteklerinin aşamalı olarak azaltılması ve DGD uygulamasına geçilmesi amaçlanmıştır. Bu yıldan sonra tarım kesimine sağlanan destekler içinde, DGD'nin payı artmıştır. Ancak 2008 yılından itibaren DGD uygulamasına son verilmiş, üreticilerin ürün bazında destekleneceği açıklanmıştır. Bu durum halen uygulanmakta olan prim ödemelerinin artabileceği anlamına

gelmektedir. Ayrıca, 2006 yılında yayınlanan Tarım Kanunu ile yapılan tarımsal destekleme düzenlemeleri çerçevesindeki, “diğer destek ödemeleri” kapsamında, gerektiğinde bazı girdi desteklerinin kullanılabileceği belirtilmektedir. Tarım Anlaşması kapsamında indirim tabi olan bu destekler ile ilgili harcamalar, de minimis sınırında kaldığı sürece, Türkiye açısından herhangi bir sorun yaratmayacaktır.

1995-2007 döneminde, Türkiye’nin tarım ürünleri ihracat ve ithalatı, birkaç yılda görülen azalış dışında sürekli artmıştır. Bu durum, Tarım Anlaşması ile hedeflenen amaçlar açısından olumlu bir gelişmedir. Ancak, Türkiye’nin tarım ürünleri ihracat ve ithalatının , toplam ihracat ve ithalattaki payı, 1995 yılına göre azalmıştır. Tarım ürünleri ticareti, imalat sanayi ürünleri ticaretinin oldukça gerisinde kalmıştır. Bunun önemli nedenlerinden biri, tarım ürünlerine uygulanan tarife indirimlerinin yetersiz kalması ve dünya ticaretinde imalat sanayi ürünlerine uygulanan tarifelerin daha düşük olmasıdır. Ayrıca , yüksek gelirli ülkelerin gelişmekte olan ülkelere yaptıkları tarımsal ürün ithalatına , yüksek gelirli ülkelere yaptıkları ithalattan daha yüksek tarife uygulamaları da bu durumun nedenlerinden biridir.

Sağlanan ihracat sübvansiyonlarının, ürünlerin ihracatı üzerindeki etkisi dikkate alındığında, sıklıkla sübvansiyon sağlanan ürünlerin, Türkiye’nin 1995-2005 döneminde en çok ihraç ettiği ürünler arasında yer almadığı görülmüştür.

Türkiye’nin ihracat ve ithalat fiyatlarında 1995-2007 döneminde yıllar itibarıyla düşüş ve yükselişler meydana gelmiş ancak dış ticaret hadleri 1998 yılından beri Türkiye’nin lehine gelişmiştir. Bu durum Türkiye’nin tarım ürünleri ticaretinden kârlı çıktığını göstermektedir. Türkiye’nin tarım ürünleri ihracat ve ithalat miktarları ise 1995-2007 döneminde yıllar itibarıyla istikrarlı bir artış göstermese de, 1995 yılına göre artmıştır.

Tarım Anlaşması’nın uygulanmaya başlamasından sonra Türkiye’nin tarım sektörüne ait göstergelerinin gelişimi incelendiğinde, tarımsal üretim miktarının 1995-2007 döneminde istikrarlı bir şekilde olmamakla beraber arttığı görülmektedir. Tarım kesimine yapılan desteklerin üretimi artırıcı etkisi dikkate alındığında, Türkiye’nin 1995-2001 döneminde her yıl pazar fiyatı desteği sağladığı mısır ve buğdayın üretim miktarları, aynı dönemde, istikrarlı sayılabilecek bir şekilde artmıştır. Diğer etkenler göz ardı edildiğinde, sağlanan desteklerin bu üretim artışlarında etkili olabileceği düşünülmektedir. Türkiye’de

üretim miktarını etkileyen destek uygulamalarına devam edilmektedir. Uygulamadan kaldırılan DGD'nin yerine verilecek ürün bazındaki desteklerin de üretim miktarı üzerinde etkili olacağı düşünülmektedir.

1995-2007 döneminde, Türkiye'de tarım sektörü istihdamının, toplam istihdam içindeki payı azalmıştır. Aynı gelişme tarım sektörünün GSYİH'deki payı için de geçerlidir. Söz konusu dönemde tarım sektörü katma değerinde önemli bir azalış olmamasına hatta son yıllarda artış olmasına rağmen , bu payın azalmasının en önemli nedeni tarım sektöründeki fiyatların diğer sektörlerdeki fiyatlardan daha düşük olmasıdır. Tarım ürünleri fiyatları incelendiğinde, temel tarım ürünleri fiyatlarının genel olarak arttığı, ancak iç ticaret hadlerinin özellikle 2000-2006 döneminde tarım sektörünün aleyhine gelişmesi sonucunda, tarım sektörünün gelir kaybına uğradığı görülmüştür. Bu durum, tarım sektörünün GSYİH'deki payının azalışını da açıklamaktadır. Uzun yıllardır iç ticaret hadlerinin tarım sektörünün aleyhine gelişmesi, Tarım Anlaşması'nın kurallarına bağlı kalmak kaydıyla, tarım sektörünün desteklenmesinin gerekliliğini göstermektedir.

Tarım sektöründeki verimliliğin gelişimi incelendiğinde, ele alınan temel ürünlerde toprak verimliliğinin istikrarlı bir şekilde olmasa da genel olarak arttığı görülmüştür. Ancak toprak verimliliğinin artırılması için, üretimin doğal koşullara bağımlılığını ortadan kaldıracak teknolojik gelişmelere gerek duyulmaktadır. Tarım sektöründeki emek verimliliği ise 1990 yılından 2002 yılına kadar istikrarsız gelişim göstermiş 2002 yılında ise önemli ölçüde artmış, 2003 ve 2004 yıllarında da bu seviyede kalmıştır. Emek verimliliğinin artırılması için, tarım sektöründe istihdam edilenlerin eğitim düzeyinin artırılması büyük önem taşımaktadır.

DTÖ kapsamında sürdürülen İleri Tarım Müzakereleri'nde, tarım ürünleri ticaretinde artan bir liberasyon sağlanması için, pazara giriş, ihracat sübvansiyonları ve iç destekler konularında yeni düzenlemeler getirilmeye çalışılmaktadır. İleri Tarım Müzakereleri, DTÖ Tarım Komitesi'nin özel oturumlarında yürütülmekte ve DTÖ Bakanlar Konferanslarında ele alınmaktadır. Tarım ticaretine getirilmesi düşünülen düzenlemeler Doha ve Cancun Bakanlar Konferanslarında ele alınmış ancak bu konuda bir ilerleme kaydedilememiştir. DTÖ Tarım Komitesi tarafından 31 Temmuz 2004 tarihinde kabul edilen Çerçeve Metni'nde ve Hong-Kong Bakanlar Konferansında yayımlanan Bakanlar Deklarasyonu'nda, konu ile detaylı düzenlemeler yapılmış ama üye ülkeler bu

düzenlemeler üzerinde anlaşmaya varamamışlardır. Müzakerelerdeki en son gelişme 8 Şubat 2008’de, DTÖ Tarım Komitesi tarafından gözden geçirilmiş taslak modalite kağıdının yayımlanmasıdır. Modalite kağıdında pazara giriş, ihracat sübvansiyonları ve iç destekler konularında kapsamlı indirimler öngörülmektedir. Ancak üye ülkeler henüz bu düzenlemeler ile ilgili kesin bir karara varamamışlardır. Üye ülkelerin yapılacak düzenlemeler ile ilgili farklı beklentilerde olmaları, müzakerelerde sonuca ulaşılmasını engellemektedir.

Türkiye, İleri Tarım Müzakereleri’nde ele alınan konularla ilgili önerisini, 2001 yılında DTÖ’ye bildirmiştir. Türkiye’nin İleri Tarım Müzakereleri’ndeki tutumu, öncelikle gelişmiş ülkelerin, tarım ticaretinin gelişimini engelleyen tarifeler, ihracat sübvansiyonları ve iç destekler ile uygulamalarını azaltması yönündedir. Türkiye’nin müzakerelerdeki en belirgin tavrı tarife indirimleri ile ilgilidir. Türkiye, Türk tarım sektörünün yalnız tarifeler ile korunduğunu belirterek, bu konudaki olası indirimlere temkinli yaklaşmakta ayrıca bazı özel ürünlerde sağlanacak düşük tarife indirimlerinden yana bir yaklaşım sergilemektedir.

İleri Tarım Müzakereleri ile getirilecek düzenlemelerin Türkiye’ye olası etkileri ele alındığında, gerçekleştirilecek tarife indirimlerinin , Türk tarım sektörünün korunması açısından olumsuz etkilerinin olacağı görülmektedir. Türkiye’nin uyguladığı tarife oranları, bağlı tarife oranlarına yakın olduğu için, bağlı tarife oranlarındaki düşük oranlı bir indirim bile, Türkiye’nin uyguladığı tarife oranlarını bir çok üründe aşağı çekmesini gerektirecektir. Öte yandan, üye ülkeler tarafından yapılacak tarife indirimleri, Türkiye’nin diğer ülkelerdeki pazara giriş şansını artıracaktır. Türkiye’nin sağladığı ihracat sübvansiyonları, diğer ülkelerle karşılaştırıldığında düşük tutarlarda olduğu için , bu konuda gerçekleştirilecek indirimlerin, Türkiye’nin sağladığı ihracat sübvansiyonlarına olumsuz bir etkisi olmayacaktır. Üye ülkelerin ihracat sübvansiyonlarını azaltması, Türkiye’nin uluslararası rekabet gücünü artıracaktır. İç destekler ile getirilecek düzenlemeler, de minimis sınırı % 10 olarak devam ettiği sürece, Türkiye’nin sağladığı destekleri azaltmasını gerektirmeyecek ancak de minimis sınırının bu oranın altına çekilmesi, bazı ürünlere uygulanan prim desteklerinin devamı açısından sorun yaratabilecektir.

İleri Tarım Müzakereleri sonucunda, üye ülkelerin tarım sektörüne sağladıkları destekleri ve tarımsal ürün ticaretinde uyguladıkları tarifeleri daha da azaltmaları, dünya

tarım sektöründe önemli etkiler yaratacaktır. Tarım sektöründe tam liberasyon sağlanması çok mümkün görünmese de, bu konudaki çalışmalar, tarım sektörüne sağlanan desteklerin ve uygulanan korumacı politikaların tarım ürünleri ile ilgili göstergeler üzerindeki etkilerini ortaya koymak açısından önem taşımaktadır. Ele alınan örnek çalışmalar, tam liberasyon sağlanması durumunda ülkelerin tarım ürünleri ihracat ve ithalatının değer ve miktar olarak genellikle artacağını ve tam liberasyonun çok taraflı yapılması durumunda tarım ürünleri fiyatlarının artacağını göstermektedir. Türkiye ile ilgili yapılan bir çalışmaya göre, tam liberasyon sağlanması, çalışmada ele alınan bazı temel tarım ürünlerin fiyat, üretim miktarı ve ticaret dengesini farklı şekillerde etkileyecektir.

Tarım Anlaşması kapsamında pazara giriş, ihracat sübvansiyonları ve iç destek uygulamalarında gerçekleştirilen düzenlemeler ile , tarım sektöründeki korumacılığın ve tarım sektörüne sağlanan desteklerin azaltılmasına yönelik önemli gelişmeler kaydedilmiştir. İleri Tarım Müzakereleri'nde getirilecek yeni düzenlemelerin, uluslararası tarım ürünleri ticaretini, bugün geline noktanın daha adil ve serbest piyasa mekanizmasına göre işleyen bir yapıya kavuşturacağı umulmaktadır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Anderson, Kym ve diğerleri. “Market and Welfare Implications of Doha Reform Scenarios” **Agricultural Trade Reform and the Doha Development Agenda**. (Ed) K. Anderson, W. Martin Washington., The World Bank Press, 2006.
- Aydın, Ceren. **Dünya Ticaret Örgütü Tarım Müzakereleri, AB ve Türkiye’nin Pozisyonları**. Ankara, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, 2004.
- Blachurst, Richard. “The Capacity of the WTO to Fullfill It’s Mandate” **WTO as An International Organization**. Ed: A. O. Krueger, London, The University of Chicago Press, 1998.
- Büyüktaşkın, Şener. **Dünya Ticaret Sistemi, GATT, Dünya Ticaret Örgütü ve Türkiye**. Ankara, Esbank Yayınları, 1997.
- Dimaranan, Betina ve diğerleri. “Potential Gains From Post-Uruguay Trade Policy Reform: Impacts on Developing Countries” **Reforming Agriculture Trade For Developing Countries vol.2**. Ed: A. McCalla, J. Nash, Washington, The World Bank Press, 2007.
- Dunkley, Graham. **The Free Trade Adventure, The WTO, The Uruguay Round and Globalism, A Critique**. 2. Basım, New York, Zed Books, 2001.
- Ertürk, Emin. **Uluslararası İktisat**. 2. Basım, İstanbul, Alfa Basım Ltd. Ş., 2001.

Gorter, Harry ve Jana Hranavora . “Quata Administration Methods: Economics and Effects With Trade Liberalization” **Agriculture and the WTO, Creating A Trading System For Development**. Ed: M. Ingco, J. Nash, Washington, The World Bank Press, 2004

Gorter, Harry ve diğerleri. “Domestic Support Economics and Policy Instruments” **Agriculture and The WTO, Creating A Trading System For Development**. (Ed) M. Ingco., J. Nash, Washington, The World Bank Press, 2004.

Hertel, Thomas ve Roman Keeney. “What is at Stake? The Relative Importance of Import Barriers, Export Subsidies and Domestic Support” **Agricultural Trade Reform and the Doha Development Agenda**. (Ed) K. Anderson, W. Martin Washington, The World Bank Press, 2006.

Hoekman, Bernard ve Michel Kostecki. **The Political Economy Of The World Trading System From GATT to WTO**. New York, Oxford University Press, 1995.

Josling Tim. “An Overview of the WTO Agricultural Negotiations”, **Reforming Agricultural Trade For Developing Countries, vol.1**. Ed: A. McCalla, J. Nash Washington,. The World Bank Press, 2007.

Karluk, Rıdvan S. **Uluslararası Ekonomi ve Politika**. 6. Basım, İstanbul, Beta Basım A.Ş., 2006.

_____. **Uluslararası Ekonomik, Mali ve Siyasal Kuruluşlar**. 5. Basım, Ankara, Turhan Kitabevi, 2002.

Kıymaz, Taylan. **Dünya Tarım Piyasalarında Serbestleşmenin Türk Tarımına Fiyat ve Gelir Yönünden Yansıması**, Ankara, DPT Yayınları, No:2754, 2008.

McCalla, Alex ve John Nash “Agricultural Trade Reform and Developing Countries: Issues, Challenges and Structure of the Volume” **Reforming Agriculture Trade For Developing Countries vol.1.** Ed: A. McCalla, J. Nash, Washington,. The World Bank Press, 2007,

Reisman, Simon. “The Birth of A World Trading System: ITO and GATT” **The Bretton Woods-GATT System Retrospect And Prospect After Fifty Years.** Ed: O. Krishner New York: M.E. Sharpe Inc., 1996.

Savaş, Vural F. **Dünya Ekonomi Sistemi.** İstanbul, Yeditepe Ün. Yayınları, Sayı: 16, 2001.

Şahinöz, Ahmet. “Uruguay Round Sonrası Türk Tarımı” **GATT Uruguay Round Müzakerelerinin Sonuçları ve Etkileri.** Ed: T. Çubukçu. 2. Basım, Ankara, Türkiye Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Vakfı Yayınları, 1996.

Yavuz, Fahri. “Tarım Politikası”, **Türkiye’de Tarım,** Ed: F. Yavuz, Ankara, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2006

İGEME. **GATT, Uruguay Round, Uluslararası Ticarete ve İş Çevrelerine Etkileri,** Ankara, İGEME Araştırma-Geliştirme Başkanlığı, 1997.

İGEME. **Tarım ve Gıda Sektörü İhracat Potansiyeli,** Ankara, İGEME Yayınları, 2004.

Makaleler

Ay, Ahmet ve Sinem Yapar. “Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşması ve Türkiye”
www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/makaleler%5CAhmet%20Ay_%20Sinem%YAPAR%5C57-80.pdf, 21.05.2007.

Bor, Özgür. “Doğrudan Gelir Desteği Sistemi Sonrasına Bir Bakış”
www.akdeniz.edu.tr/iibf/dergi/Sayi09/07/Bor.pdf, 05.06.2008.

Bureau, Jean ve diğerleri. “The Consequences of Agricultural Trade Liberalization For Developing Countries Distinguishing Between Genuine Benefits and False Hopes”
www.cepii.fr/anglaisgraph/workpap/pdf/2005/wp05-13.pdf, 06.03.2008.

Caballero, Jose M. ve diğerleri “Instruments of Protection and Their Economic Impact”
www.fao.org/docrep/003/x7352e/x7352e03.htm, 04.07.2007.

Cornish G.A. ve Fernandez S. “Agricultural Trade Liberalization Implications for Irrigated Agriculture” [ftp:ftp.fao.org/agl/iptrid/is_pa_05pdf](http://ftp.fao.org/agl/iptrid/is_pa_05pdf), 06.05.2008.

Çakmak, Erol, Halis,Akder. “Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşması’nın Yeni Görüşme Dönemi ve Türkiye: Olanaklar, Kısıtlar ve Stratejiler”, www.aeri.org.tr/PDF/34-PRDTO.pdf, 16.05.2007.

Elamin, Hag N. “Domestic Support Measures”, www.fao.org/DOCREP/003/X7353E/X7353eo1.htm, 04.07.2007

Gökdemir, Bülent. “Tarımda Piyasa Reformu, Türk Tarımı Özelinde Tarım ve Rekabet Politikası İlişkisi”, www.rekabet.gov.tr/word/tezler/bulentgokdemir.doc, 07.02.2008.

İçöz, Yıldırım. “Verimlilik” www.aeri.org.tr/pdf/bks/5-5.pdf, 05.01.2008.

İmir, Mustafa. “Hong Kong VI. Bakanlar Konferansı Tarım Müzakerelerinin Genel Değerlendirilmesi” www.tarim.gov.tr/sanal_kutuphane2/dto/dto_hongkong_m.imir **25.12.05.doc**, 21.06.2007.

Karaca, Nil. “GATT’dan Dünya Ticaret Örgütü’ne” www.kktcsanayiodasi.org/den20.pdf, 17.03.2007.

Karlı, Bahri ve diğerleri. “Dünya Ticaret Örgütü Kararları ve Avrupa Birliği’ne Tam Üyelik Sürecinin Türk Tarım Politikaları ve GAP Bölgesi Tarımına Etkileri” http://ziraat.harran.edu.tr/kongre/Bildiriler-1_BKARLI.pdf, 20.06.2007.

Kesbiç, Yenal ve diğerleri, “Rekabet Gücü Ölçümü ve Önemi: Türk Tarım Sektörü İçin Bir Analiz”, www.ekonometridernegi.org/bildiriler/o10s3.pdf, 02.07.2007.

Kip, Ergün. “Türkiye Dış Ticaret Hadleri” www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/ticarethad.doc, 14.02.2008.

Mamaty I. “Special and Differential Treatment” www.fao.org/docrep/003/x7353e/X7353e07.htm, 03.02.2007.

Örnek, İbrahim. “Dünya Ticaret Örgütü Kapsamında Avrupa Birliği Tarım Politikası ve Türk Tarımının Değerlendirilmesi”, Eskişehir, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 1, 2007.

Peters, Ralf “Roadblock to Reform: The Persistence of Agricultural Export Subsidies” www.unctad.org/en/docs/itedtab33_en.pdf, 09.04.2007.

- Sakarya, Orçun. “DTÖ Tarım Anlaşması Müzakere Pozisyonu”
www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/dto.doc,
 29.05.2008.
- Süslü, Bora ve Özgür Yanardağ “İç Ticaret Hadleri Kavramı ve Türkiye’de 1980 Sonrası
 İç Ticaret Hadlerindeki Gelişmeler”, www.mevzuatdergisi.com/2002/08a/02.htm,
 06.12.2007.
- Şahinöz, Ahmet ve diğerleri. “Türkiye’de Tarımsal Destekleme Politikası Aracı Olarak
 Fark Ödeme Sistemi Uygulanabilirliğinin Tartışılması ve Sistemin İktisadi Analizi”
www.aeri.org.tr-PDF/155_AS-SC-OT.pdf, 02.02.2008.
- Turhan, Ali. “ Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ#GATT)”, <http://ekutup.dpt.gov.tr/ticaret/turhana/dto.doc>, 03.10.2006
- Uysal, Yaşar. “Türkiye’de Enflasyon: Sektörel Kaynakları ve İç Ticaret Hadleri”
www.ekonomikyorumlar.com.tr/dergiler/makaleler/508/Sayi_508_makale_03.pdf, 10.04.2008.
- Yalçınkaya, Neslihan ve diğerleri. “Avrupa Birliği’ne Yönelik Düzenlemeler Çerçevesinde
 Türk Tarım Politikaları ve Sektörün Geleceği Üzerine Etkisi”
www.bayar.edu.tr/~iibf/dergi/pdf/C13522006/NYHYCC.pdf, 06.06.2008.
- Yeni, Rahim ve Celile, Dölekoğlu . “Tarımsal Destekleme Politikasında Süreçler ve
 Üretici Transferleri”, www.aeri.ogr.tr/PDF/98-PRDestUrTr.pdf, 06.12.2006.
- Yücer, Ahmet A. “Dünya Ticaret Örgütü İleri Tarım Müzakereleri ve Türkiye”
Türktarım, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Dergisi, Ankara: Sayı: 162, Mart-Nisan
 2005.

“DTÖ Müzakerelerinin Temel Aktörleri” **Agromag Tarım Ekonomisi ve İhracatı Dergisi**, İstanbul, Ocak-Şubat 2006.

“Dünya Ticaret Örgütü ve Tarım Sektörü” **İGEME’den Bakış**, Ankara Yıl:6, Sayı:20 Ocak-Nisan, 2002.

Diğer Kaynaklar

Büyüктаşkın, Şener. “Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması 1994’ün Tarifelere İlişkin Düzenlemesi” **Dünya Ticaret Örgütü GATT Anlaşması’nın Kavranması, Stratejik Odak Nokta Projesi, Ön Raporlar, Ek 2**, Ankara, Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı Yayınları (TTGV-191/5), 1996.

Çakmak, Erol ve Akder, Halis. “DTÖ ve AB’deki Gelişmeler Işığında 21. yy’da Türk Tarımı, İstanbul, TÜSİAD Yayın No: (TÜSİAD-T/2005-2006/307), 2005

Ege, Aylin. “GATT Anlaşması” **Dünya Ticaret Örgütü GATT Anlaşması’nın Kavranması Stratejik Odak Nokta Projesi, Ön Raporlar**, Ankara, Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı (TTGV191/5), 1996.

Gibson, Paul ve diğerleri. “Profiles of Tariffs in Global Agricultural Markets” US Department of Agriculture, **Agricultural Economic Report No: (aer-796)**, Washington , 2001

Kasnakoğlu, Haluk ve diğerleri. “Tarım Politikalarında Yeni Denge Arayışları ve Türkiye” İstanbul, TÜSİAD Yayın No: (TÜSİAD T/99-12/275),1999.

“AB Ortak Tarım Politikasına Uyumun Türk Tarımına Etkileri”, **www.dyp.org.tr/Ekonomik_ve_Mali_Degerlendirme_Raporlari/AB_Ortak_Tarim_Politikasına_Uyumun_Turk_Tarimina_Etkileri.doc**, 07.06.2007.

“Bakanlar Kurulu Kararı” (Sayı:2008/13487), <http://rega.basbakanlik.gov.tr/eskiler/2008/04/20080416-3.htm>, 03.06.2008

CBO, “Agricultural Trade Liberalization” www.cbo.gov.tr/ftpdocs/76xx/doc7690/11-20-AgTrade.pdf, 01.04.2008

DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), 2003 Yılı Programı**
<http://ekutup.dpt.gov.tr/program/2003.pdf> 07.07.2007

DTM.“DTÖ V. Bakanlar Konferansı, Cancun (10-14 Eylül 2003)”
www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detay&yayinID=154&icerikID=258&dil=TR 16.05.2007

_____.“DTÖ ile Koordinasyon Kurulu Toplantısı” www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/ANL/CokTaraflıAnlasmaDb/KitapcikNisan2006.doc, 21.05.2007.

_____.“Dünya Ticaret Örgütü”, www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detayrk&yayinID=1043&_icerikID=1154&dil=TR, 05.10.2006

_____.“Dünya Ticaret Örgütü-DTÖ Doha Bakanlar Konferansı ve Çok Taraflı Ticaret Müzakereleri”, Ankara, DTM Anlaşmalar Genel Müdürlüğü, Haziran, 2003.

_____.“İleri Tarım Müzakereleri” www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detay&yayinID=146&icerikID=257&dil=TR, 05.05.2008

_____.“Sağlık ve Bitki Sağlığı Önlemlerinin Uygulanmasına İlişkin Anlaşma”
www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detay&yayinID=202&icerikID=301&dil=TR, 01.12.2006.

_____.“Tekstil ve Giyim Anlaşması.” www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detay&yayinID=200&icerikID=299&dil=TR 01.12.2006.

FAO. “A Special Safeguard Mechanism For Developing Countries”<ftp://ftp.fao.org/docrep/fao/008/j5425e/j5425e00.pdf>, 04.07.2007.

_____.“Measures to Enhance Agricultural Development Trade and Food Security in Context of the WTO Negotiations www.fao.org/trade/docs/gen-sym_paper_iv_e.htm, 04.07.2007.

_____.**The State of Food and Agriculture 2006**
<ftp://ftp.fao.org/docrep/fao/009/a0800e.pdf> 04.02.2008.

OECD. “Agricultural Policies in OECD Countries Monitoring and Evaluations 2007, (European Union)” www.oecd.org/dataoecd/12/49/39579050.pdf, 05.04.2008

_____.“Agricultural Support: How Is It Measured and What Does It Mean?”
www.oecd.org/dataoecd/63/8/32035391.pdf, 10.02.2008.

_____.“Producer and Consumer Support Estimates, OECD Database (1986-2006) User’s Guide”, www.oecd.org/dataoecd/12/50/39579148.pdf, 07.06.2007.

_____.Producer Support Estimate by Country www.oecd.org/dataoecd/14/28/39580168.xls,02.02.2008.

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı. “DTÖ Doha Kalkınma Gündemi, Tarım Müzakereleri Çerçeve Metninin Türk Tarımı Açısından Değerlendirilmesi”, www.tarim.gov.tr. 16.05.2007.

_____.“Dünya Ticaret Örgütü, İleri Tarım Müzakereleri”, www.tarim.gov.tr, 17.05.2007.

_____.Tarımsal Desteklemeler 2008, http://81.213.206.42/dosyalar/TARIMSAL_DESTEKLEMELER_2008-wmv,30.06.2008.

_____.“Tarımsal Girdi ve Desteklemeler”, II.Tarım Şurası, VII. Komisyon
<http://tarimsurasi.tarim.gov.tr/7.komisyon.pdf>, 21.06.2007

_____.Türkiye’de Tarım Sektörüne Yapılan Destekler, www.tarim.gov.tr/uretim/istatistikler/destek/destek.htm 02.07.2007

_____.“Uluslararası Tarımsal İlişkiler ve AB’ye Uyum”, II. Tarım Şurası, XI. Komisyon. http://tarimsurasi.tarim.gov.tr/11.komisyon_raporu.doc, 21.05.2007.

TC Resmi Gazete, 25 Şubat 1995, Sayı: 22213 (Mükerrer sayı)

TÜİK. Bitkisel Üretim İstatistikleri, www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=45&ust_id=13,
 02.04.2008

_____.Dış Ticaret İndeksleri, www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=13&ust_id=4,
 10.04.2008.

_____.Dış Ticaret İstatistikleri, www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=12&ust_id=4,
 29.04.2008.

_____.**İstatistik Göstergeler 1923-2006**, www.tuik.gov.tr/yillik/ist_gostergeler.pdf,
 01.05.2008.

_____.İşgücü İstatistikleri, www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=25&ust_id=8,
 01.05.2008.

_____.Tarımsal Fiyat İstatistikleri, www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=50&ust_id=13, 02.02.2008

_____.Ulusal Hesaplar,www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=55&ust_id=6, 14.01.2008

USDA. “EU-27, Agricultural Situation, European Union Rural Development Policy Overview of Modulation 2007”, www.fas.usda.gov/tr/gainfiles/200704/146280960.pdf, 28.04.2008.

World Bank. “Incidence of Non-Advalorem Tariffs in Member’s Tarif Schedules and Possible Approaches to the Estimation of Advalorem Equivalents” http://wits.worldbank.org/witsweb/download/docs/WTO_s10.doc, 06.07.2007.

_____.Tariff Escalation in Developing and Industrial Countries in Recent Years <http://siteresources.worldbank.org/INTRES/Resources/469232-1107449512766/tar2005b.xls>, 06.07.2007

_____.**World Development Indicators 2007**, Washington D.C. The World Bank Press, 2007.

WTO. “Enabling Clause”, www.wto.org/english/docs_e/legal_e/enabling1979_e.htm , 03.12.2006

_____.“General Agreement on Trade in Services”, www.wto.org/english/docs_e/legal_e/26-gats_01_e.htm#articleV ,03.12.2006.

_____.**International Trade Statistics 2000**. www.wto.org/english/res_e/statis_e/stats2000_e.pdf, 02.01.2008.

_____.**International Trade Statistics 2007**. www.wto.org/english-res_e/statis_e/its2007_e/its07_toc_e.htm, 02.04.2008

_____.Notifications on Domestic Support Reported to the WTO by EU, TURKEY and USA, www.wto.org/english/tratop_e/agric_e/agric_e.htm, (Çeşitli Tarihler).

_____.Notifications on Export Subsidies Reported to the WTO by EU, TURKEY and USA, www.wto.org/english/tratop_e/agric_e/agric_e.htm, (Çeşitli tarihler)

_____. “Other Exempt Measure”, www.wto.org/english/tratop_e/agric_e/ag_intro03_domestic_e.htm#other_exempt 01.04.2007.

_____.Regional Trade Agreement Notified to the GATT/WTO and in Force, www.wto.org/english/tratop_e/region_e/type_e.xls, 01.06.2008

_____.**World Tariff Profiles 2006** www.wto.org/english/res_e/booksp_e/tariff_profiles06_e.pdf, 05.06.2007.

_____.**World Trade Report 2006** www.wto.org/english/res_e/booksp_e/anrep_e/world_trade_report06_e.pdf, 04.07.2007

_____.“WTO Negotiations on Agriculture, Proposal by Turkey (G/NG/W/106) 5 February 2001” www.wto.org., 03.12.2007

ZMO, “Doğrudan Gelir Desteği: Tarımsal Destek mi? Yoksulluk mu?” www.zmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=1478tipi=58sube=0, 20.06.2007.